

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**KENTSEL YENİLENME VE NOSTALJİ
DUYGUSU BAĞLAMINDA KAFELERDE
GEÇMİŞİN TEMSİLİ VE BELLEĞİN YENİDEN
ÜRETİMİ: SÜLEYMANİYE ÖRNEĞİ**

RUKİYE KAYA

2502110420

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. YÜCEL BULUT

İSTANBUL, 2017

ÖZ

Kentsel Yenilenme ve Nostalji Duygusu Bağlamında Kafelerde Geçmişin Temsili ve Belleğin Yeniden Üretimi: Süleymaniye Örneği

Rukiye Kaya

İstanbul ve diğer kentsel dönüşüm geçirmekte olan kentler bir yandan ‘yeni’ ve ‘modern’ binaların yükseldiği, bir yandan da ‘eski’ ve ‘geleneksel’ mekânların restore edilmesi suretiyle ihya edildiği yerler haline gelmektedir. Böyle yerlerde mikro tarihi mekânların artışıyla kentsel yenilenme arasında varoluşsal bir ilişki vardır. Bu çalışma, son yıllarda restore edilerek ya da yeniden tasarlanarak kafe olarak kullanılan mikro tarihi mekânlar üzerinden bu ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak, eski ve geleneksel yapıların çokça bulunduğu ve kafe olarak kullanıldığı, hali hazırda bir yenilenme sürecinde olan Süleymaniye Bölgesi’nde iki aşamalı bir alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışması ilk aşamada esnaf ve hane halkı ile ikinci aşamada kafelerin işletmecisi ve müşterileri ile nitel araştırma yöntemlerinden katılımcı olmayan gözlem, derinlemesine görüşme ve söylem analizi teknikleriyle yürütülmüştür.

Alan araştırması sonucunda, geçmişin nostaljik bir biçimde temsil edildiği kafelerin, kent yaşamının bir ürünü oldukları ve her ne kadar geçmişin güzel günlerine atfen tasarlanmış olsalar da esas olarak kentsel yenilenme ile yaşanan değişimlere vurgu yaptıkları saptanmıştır. Bu açıdan nostaljik mekânların kentsel yenilenme sürecine bir direniş değil aksine yenilenme sürecinin bir parçası oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bellek, Kafe, Kent, Nostalji, Temsil.

SUMMARY

The Reproduction of Memory and the Representation of the Past in the Cafes, in the Context of the Urban Renewal and the Sense of Nostalgia:

Example of Suleymaniye

Rukiye Kaya

Istanbul and other cities taking urban transformation become places where both neoteric buildings are rising and ancient places are restored aiming to be life. There is an existential relation between rising historical buildings and urban renewal in this place. This study, the relationship between urban renewal and nostalgia is aimed to investigate on micro-historical buildings such as recently restored or redesigned cafes on the area of Suleymaniye, where there are lots of ancient and traditional buildings and these places are used as cafes also continuity. The two stages of fieldwork are carried out on tradesmen and residence of the Suleymaniye and cafe owners and customers by using qualitative research methods such as non-participant observation, semi-structure interview and discourse analysis, respectively.

As a result of fieldwork, the cafes where the past is represented in a nostalgic way are a product of urban life and they emphasize the changes that are mainly due to urban renewal, although they are designed to be remembered to the beautiful days of the past. It has been found that nostalgic spaces are not a resistance, but rather a part of the urban renewal process.

Keywords: Memory, Cafe, Urban, Nostalgia, Represenment.

ÖNSÖZ

Sahip olduğumuz en önemli iki şey zaman ve ilişkilerimizdir. Artan dikkat dağıtıcılar çağında bu bakış açısını korumak, hayatın kısa ve kırılgan olduğunu hatırlamak her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Böyle bir hatırlatmayı yapan bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok kişinin emeği bulunmaktadır. Öncelikle İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. İsmail Coşkun'a, konu belirleme süresince sessizliğime gösterdiği anlayışından ve tavsiye ettiği metinler ile dağınıklığımı gideren saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Yücel Bulut'a, tez izleme komitesinde bulunan değerli hocalarım Doç. Dr. Yücel Yüksel ve Yard. Doç. Dr. Murat Şentürk'e, tezde emeği bulunan adını sayamadığım tüm arkadaşlarıma, hocalarıma ve özellikle de saha görüşmeleri boyunca değerli vakitlerini esirgemeyen kafe işletmecileri, kafe müşterileri ve cömert bölge halkına teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2017

Rukiye KAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
SUMMARY	IV
ÖNSÖZ.....	V
TABLolar LİSTESİ.....	IX
HARİTALAR LİSTESİ.....	X
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: KENTSEL YENİLENME VE KENT BELLEĞİ.....	14
1.1. Türkiye ve İstanbul’da Kentsel Yenilenme Süreci	16
1.2. Kentsel Yenilenmenin Kentlerin ve Kentlilerin Belleğine Etkisi.....	21
1.3. Kentsel Yenilenme ve Kent Belleği Tartışmaları Bağlamında Türkiye’de Restorasyon Uygulamaları	25
İKİNCİ BÖLÜM: BİR HATIRLAMA BİÇİMİ OLARAK NOSTALJİ VE KENTLERDE GÖRÜNÜMÜ	33
2.1. Nostalji ve Yeniden Üretim	33
2.2. Nostaljinin Yeniden Üretimi	38
2.3. Yenilenen Kentlerde Nostaljik Görünümler	42
2.4. Kentlerde Nostaljinin Yeniden Üretimi	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SÜLEYMANİYE BÖLGESİ.....	51
3.1. Kent Literatüründe Süleymaniye Bölgesi.....	51
3.2. Bölge Halkının Anlatılarında Süleymaniye: “Kalabalık Bir Mahalleden Tenha Bir Film Platosuna”	60
3.3. Bölge Halkının Süleymaniye’nin Geleceğine İlişkin Görüşleri: Yenileme Hareketleri ve Kafeler	68
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KAFELERDE GEÇMİŞİN NOSTALJİK TEMSİLİ VE BELLEĞİN YENİDEN ÜRETİMİ: SÜLEYMANİYE ÖRNEĞİ.....	77
4.1. Gündelik Kent Hayatında İşlevsel Bir Mekân Olarak Kafeler	77
4.1.1. Günümüz Kafelerinin Özellik ve İşlevleri	80
4.1.2. Saha Araştırması Kapsamında Kafelerin İşlevlerine Yönelik Söylemler	85
4.2. Süleymaniye Bölgesi’ndeki Kafeler ve Mekânsal Özellikleri.....	94
4.2.1. Kafelerde Nostaljinin Eşyalar Yoluyla Üretimi	98
4.2.2. Kafelerde Nostaljinin Fotoğraflar Yoluyla Üretimi.....	100
4.2.3. Kafelerde Nostaljinin İsimler Yoluyla Üretimi	103
4.2.4. Kafelerde Nostaljinin Müzikler Yoluyla Üretimi.....	105
4.3. Kafe İşletmecileri İle Yapılan Görüşmeler ve Kentsel Sürecin Bir Yansıması Olarak Kafelerin Yaygınlaşması	116

4.4. Kafe Müşterileri İle Yapılan Görüşmeler ve Kafelerde Yaşanılan Nostalji	
.....	121
SONUÇ	134
KAYNAKÇA	140
EKLER	150
Ek 1: Saha Çalışmasına Dair	150
Ek 2: Görüşme Soruları	152
Ek 3: Haritalar	156
ÖZGEÇMİŞ	158

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Süleymaniye Bölgesi Mahalle Nüfus Bilgisi	56
Tablo 2: Süleymaniye Bölgesi Yapısal Durum Tablosu	59
Tablo 3: Süleymaniye Bölgesi Kafe Sayısı ve Bulundukları Mahalleler.....	95

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Tarihi Yarımada.....	156
Harita 2: Süleymaniye Bölgesi	156
Harita 3: Süleymaniye Camii ve Çevresi Dünya Miras Alanı'ndaki Kültür Varlıkları	157
Harita 4: Süleymaniye Koruma Alanı	157

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Nostaljik Fotoğrafların Konulduğu Bir Metro İstasyonu	44
Fotoğraf 2: Süleymaniye Bölgesinden Bir Kadraj.....	53
Fotoğraf 3: Kafelerde Sergilenen Eşyalar.....	98

GİRİŞ

19. Yüzyılın ortalarından bu yana sosyolojinin kent üzerine gerçekleştirdiği düşünsel sürece bakıldığında, geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde yaşananlar ile kent yaklaşımları arasında tarihsel bir ilişki olduğu görülür. Sosyolojinin kente ilişkin ele aldığı konular, sanayileşme ve modernleşme sonucu büyüyen kentlerle bağlantılı olarak değişmiş ve genişlemiştir. Sosyolojinin tarihsel sürecinde ilk olarak Weber, *Modern Kentin Oluşumu* (1921) adlı eserinde, kenti ortaçağ kentlerinin ortaya çıkışından hareketle idari ve siyasi açıdan ele alarak kent ve siyaset ilişkisi üzerinde durmuştur.¹ Weber'in kenti çözümleme yaklaşımı, sonraki kent tartışmalarında da sıkça değinilen iktidar ilişkilerinin kent üzerinden okunabileceği iddiası açısından kent sosyolojisi içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Weber'den sonra kent üzerine yaptıkları ekolojik analizle öne çıkan Chicago Ekolü temsilcileri R. E. Park, R. McKenzie, L. Wirth ve E. W. Burgess, kentleri yaşam tarzı bağlamında ele alarak kentlerin yabancılaştırıcı yapısı üzerinde durmuşlar ve 1920'lerden 1950'lere kadar süren kent çalışmalarını, kentlerde bütünleşmenin ve uyumun nasıl sağlanacağı problemi etrafında yürütmüşlerdir.

1960'lara gelindiğinde, kent sosyolojisi alanında M. Castells, H. Lefebvre ve D. Harvey'in kent yaklaşımı etkili olmaya başlamıştır. Chicago Okulu'nun eleştirisi üzerine kurulan bu yaklaşım, 1970'lerden sonra kenti üretim ilişkileri açısından ele alarak kentsel mekân çalışmalarına katkıda bulunmuşlardır. Castells kenti, iş gücünün yeniden üretim mekânı olarak ele alırken, Lefebvre toplumsal ilişkilerin yeniden üretim alanı olarak ele almış, mekânı stratejik ve siyasi anlamlar taşıyan toplumsal bir ürün olarak tanımlamışlardır. 2000'li yıllarda ise küreselleşme ve kapitalizm etkisiyle yenilenen kentlerde, kentleşme süreç, biçim ve politikaları üzerinde durulmaktadır.

Turner'e göre, kent sosyolojisinin gelecekteki doğrultusu ise, küreselleşmenin anlaşılması bağlamında toplumsal ilişkiler ve toplumsal etkileşimin mekânsal

¹ Max Weber, *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, Çev. Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul, 2003.

boyutlarıyla ilgilenen daha geniş bir mekân sosyolojisi içerisinde yer almaktadır.² Georg Simmel'in mekânı, "toplumsal örgütlenmenin mekândan koparılması nedeniyle giderek önemini yitiriyor olarak görme eğiliminde"³ olması, mekân üzerine yapılan çağdaş tartışmaların köklerinin Simmel'e kadar uzandığını göstermektedir. Modern yaşamın parçalanmışlığını ve çeşitliliğini çözümleyen Simmel, "mekân sosyolojisine klasik katkıyı yapan en önemli kişi"⁴ olarak kabul edilmektedir. Mekân meselelerinin, Simmel'in kent anlayışının merkezinde olmakla kalmayıp bugün disiplinler-arası çalışmalarda hâlihazırda tartışılmakta olan toplumsal alan formülasyonuna ilişkin pek çok içgörü sunduğu ileri sürülmektedir.⁵

Mekân üzerine yapılan çalışmalar temelde kentsel deneyimle özdeş tutulan kavram ve meselelerin en fazla 'mekân' üzerinde okunabileceği varsayımına dayanmaktadır. Nitekim mekân, kendisini var eden ve kendi başına çok anlamlı olmayan yapısal parametrelerin bir araya gelmesiyle gerçekliğin gözlemlenebildiği bir saha olarak değerlendirilmelidir. Mekân meselelerinin bir diğer önemi zamana ışık tutmasından kaynaklanmaktadır. Belirli bir zamanda yaşanan değişim ve dönüşümleri, mekânların geçirdiği süreçler üzerinden okumak mümkündür. Bununla birlikte, zamanın tarihi açıdan değil eşzamanlı olarak ele alınması, modern yaşama yönelik mekânsal bir farkındalık ve yorum öne sürer.⁶ Bu bağlamda, son yıllarda pozitivist sosyal bilimin sorgulanmasıyla, teorik çözümlemelerin zaman ve mekân bağlamından soyutlanarak yapılması gerektiğine olan inanç sarsılmış ve teorinin pratikten, analizin de zaman ve mekândan soyutlanamayacağı konusunda konsensusa varılmıştır.⁷

² Bryan S. Turner, **Klasik Sosyoloji**, Çev. İdil Çetin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 338.

³ John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 20.

⁴ Urry, **a.g.e.**, ss. 20-21.

⁵ Iain Borden, "Mekânın Ötesi: Georg Simmel'in Yazılarında Mekânsallık ve Kent", **Georg Simmel**, Sosyolog Sanatçı Düşünür, Ed. Jale Özata Dirlikyapan, Çev. Jale Özata Dirlikyapan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011, s. 155.

⁶ Borden, **a.g.e.**, s. 182.

⁷ Leyla Neyzi, **İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak; Birey, Bellek ve Aidiyet**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 2-7.

Yaklaşık son yirmi yıldır, mekânın hafıza süreçlerindeki rolünü anlamaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Kentlerde yaşanan hızlı dönüşümlere bağlı olarak yapılan bu çalışmalar, çoğunlukla toplumsal ve kentsel hafıza kavramları etrafında yapılmaktadır. Kentlerde yaşanan değişimleri konu edinen kent literatürünün bir parçasını bu doğrultuda mekân ve bellek çalışmaları oluşturmaktadır.

Bilindiği üzere kentin fiziki ve sosyal yapısı arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki üzerine yorum yapabilmek, öncelikle kültür temelli bir bakış açısı gerektirir. Çünkü belirli bir alan kültürel olarak düzenlenmiş ve formüle edilmiştir. Örneğin mikro bir alan olan evlerin tarz ve düzenlemeleri kültürel boyutta hayat tarzlarının ve tutumlarının değişmesinden doğrudan etkilenir ve ev tasarımları oluşan yeni ihtiyaçlara yönelik geliştirilir. Mikro yaşam alanları olan evler bireysel tercih, eğilim ve ihtiyaçlara yönelik düzenleniyorken benzer şekilde kamusal alanlar da toplumsal eğilim ve ihtiyaçlara yönelik düzenlenir. Kültürel boyutlu olan mekânlar günün gelişmelerine göre yenilenirken bir şekilde geçmişin izlerini de taşır. Bu bakımdan, “şehir planlamacılarının ve mimarların, şehir planlama ve kurma tarzını belirleyen şey, sadece ellerindeki nesnel fiziksel mekân, somut araç ve gereçler ile hâlihazırda ulaşılan tekniğin seviyesi değil, aynı zamanda içinde yaşanan gelenek ve genel kabul görmüş değer yargılarıdır.”⁸

Alanlardaki eylemlerin doğasının kültürel değerler ile yakından ilişkili olması, mekân çalışmalarında bir alan ele alındığında, alanın özellik, işlev ve tasarımı ile alandaki davranışların diğer bir ifadeyle gündelik hayat pratiklerinin birlikte incelenmesi gerekliliği ortaya çıkarır. Mekânlara yönelik böyle bir yaklaşım, mekânlar ve pratikler arasındaki etkileşimi daha açık gösterir. Baykan da bu doğrultuda, konu ile ilgili literatürde binaların çoğunlukla zaman içerisinde donmuş birer nesne olarak

⁸ Yavuz Adıgıt, “Görelî Mekânlarda Ahlakî Kayıtsızlık”, **FLFS** (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2013 Bahar, Sayı: 15. s. 11.

kabul edilmiş olduğunu, gündelik pratiklerin fiziksel çevre üzerindeki dönüştürücü gücü üzerine düşünmenin her zaman ihmal edildiğini vurgulamış ve kent çalışmalarında mekânların ve pratiklerin birlikte ele alınması gerekliliğinin altını çizmiştir.⁹

Bugün dünya nüfusunun yarısından çoğu kentlerde yaşamaktadır. Kentlerin ekonomik kültürel ve sosyal açıdan fırsatlar barındırması dünya nüfusunun kentlere yöneliminin başlıca nedenlerini oluşturur. Bu yönelim kentlerde yapısal olarak hızlı bir değişimin yaşanmasına neden olurken beraberinde yeni ihtiyaçları ortaya çıkarmakta, söz konusu bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ise öncelikle kendini mekânsal eğilimlerde göstermektedir. Çünkü bireysel ve toplumsal olarak genişleyen ve kök salan her bir eğilimin ilk işi kendine bir yer edinmektir. Nitekim kentteki mikro ve makro alanları inşa eden ve geliştirenler ile alanın son sakinlerinin uygulamaları karşılaştırıldığında görülen farklılığın nedeni de değişen eğilimlerin mekâna yansımış olduğudur. Mekânlar, yeni kullanıcıları tarafından değişen gündelik hayat ve pratikler bağlamında kullanıcıların amaç ve eğilimlerine uygun şekilde yeniden düzenlenmektedir. Bu anlamda mekânlar, insanların içinden geçtikleri süreçler sonucunda oluşan birtakım bireysel ve toplumsal eğilimlerden hareketle değişikliğe uğrayıp şekillenmektedirler. Bu bakımdan gündelik hayat pratikleri ve mekânlar arasındaki ilişkiyi anlama çabası, sadece kentin yapılanma sürecine değil aynı zamanda gündelik hayat deneyimlerinin değişen doğası üzerine de yoğunlaşmayı gerekli kılmaktadır. Kentlerin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bağlamlı olmasından hareketle, kent mekânını bu faktörlerle birlikte ele almak, güncel toplumsal eğilimleri göstermekle kalmaz mekânların üretimi ve tüketiminde etkin olan güçleri de ortaya çıkarır. Günümüzde mekânların üretilmesi ve tüketilmesinde

⁹ Ayşegül Baykan vd., “Yaşayan Bir Tarihi Miras Alanına İlişkin Muhalif Durumlar: Büyük Valide Han”, **İstanbul Nereye?**, haz. Deniz Göktürk vd., Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 120.

belirleyici bir rolü bulunan kentsel yenileme ve dönüşüm projelerinin yakından incelenmesi ise bu açıdan bir gerekliliktir.

Araştırmanın Problemi

Yenilenen kentlerde, bir yandan ‘yeni’ ve ‘modern’ binalar inşa edilmekte, bir yandan da ‘eski’ ve ‘geleneksel’ binalar restore edilerek eski kent merkezleri canlandırılmaya çalışılmaktadır. ‘Yeni’ ve ‘modern’ binalar, kent çeperlerinde, inşaat sektörünün güven, rahatlık ve imkân söylemleri ile inşa edilmektedir. Göç ve yoksulluk olgularıyla birlikte anılan, tehlike ve korku uyandıran alanlar olarak görülen kent merkezlerindeki ‘eski’ ve ‘geleneksel’ binalar ise yerel yönetimlerin tarihi mirasa sahiplik etme ve koruma söylemleri ile restorasyona uğramaktadır. Kent çeperlerinde inşa edilen yeni ve modern binaların, ulaşım sistemlerinden yapılanma şekline kadar olabildiğince hızlı ve hareketli bir yaşama hitap ettiği, kent merkezlerinde yenilenen ya da tarihsel atmosfere büründürülen mekânların ise olabildiğince yavaş/latılmış olduğu dikkat çekmektedir. Birbiri ile ilişkili bir biçimde yürüyen bu iki yapılanma şekli kentlerin akışkanlık nosyonunu yetkin bir şekilde ortaya koymaktadır.

Özellikle son yıllarda eski kent merkezlerinde restore edilen tarihi ve kültürel öneme sahip binaların kafe, dernek, vakıf ya da restoran olarak kullanılması, aile ikametinin ise kent çeperlerine kayması kent yaşamı ve kültürü adına pek çok bilgiyi içinde barındırmaktadır. Kent yaşamı içinde hem bir aidiyet duygusu geliştirmek hem de geçmişe yönelik nostaljik özlemlerin giderildiği bu mekânlar, sosyal ve kentsel deneyimin kendisi hakkında derin ipuçları sunan birer ‘sembolik dil’ olarak ele alınabilirler. Öztürk’ün ifade ettiği gibi, “sembolik dil, zamanla anlam kaymasına uğradığı gibi, daralabilir, genişleyebilir ve nesne yeni kullanım biçimlerine göre yeni anlamlar edinebilir.”¹⁰

¹⁰ Serdar Öztürk, **Mekân ve İktidar**, Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 10.

Yeni anlam ve kullanımları ile restore edilen bu yapılarda geçmiş belli bir çerçevede ele alınmakta belli bir zamansallığa ve mekânsallığa sıkıştırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle büyüyen kentlerde tarihi mikro mekânların anlam ve kullanımları – tıpkı müzeler gibi, modern (akışkan) kentlide yüzeysel ve geçici bir katarsis yaratırken geçmişi atıllaştırarak belli bir zamansallığa ve mekânsallığa hapsetmektedir. Geçmişin belirli bir çerçevede ve belli işlevlere yönelik ele alınması ise hızlı bir biçimde değişen ve dönüşen kentleri, tarihi ve kültürel birikimlerini kaybetmesi sonucu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Dahası, böyle bir yapılanma kentlerin ve kentlilerin belleğine doğrudan etki etmektedir. Kısacası yaşadığımız akışkan yaşam, bize ait olan her şeyi en önemlisi de belleği, mekânın dönüşümü üzerinden yeniden konumlandırmaktadır.

Araştırmanın Amaç ve Kapsamı

Son dönemde özellikle eski kent merkezlerinde nostalji temasıyla açılan kafeler, geçmişte farklı sosyal ve kültürel pratiklere ev sahipliği yapmış, bugünse geçmişi simgeleyen öğelerle donatılarak farklı pratiklere sahne olduğu alanlardır. Bireysel ve toplumsal birçok pratiğe ev sahipliği yapan ve farklı özellikleriyle ön plana çıkan kafelerin ortaya çıkışı ve işlevleri üzerine günümüzde birçok teorik tartışma zemini bulunmaktadır. Özellikle kamusal alan bağlamında yapılan bu tartışmalar, birbirleriyle bağlantılı olmakla beraber topyekûn kentin yapısına ilişkindir. Diğer taraftan kafeler nostaljik özelliklerden dolayı kentle ilişkili olarak tarih, hafıza, unutma ve hatırlama meselelerine yoğunlaşmak için de oldukça elverişli bir tartışma alanı sunmaktadır. Nitekim şimdiye dek daha çok kamusal bağlamında ele alınan kafeler, bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak, zaman vurgusu bağlamında ele alınmaktadır. Bununla günümüz kent hayatında bireylerin ve toplumların geçmişlerini hatırlama biçimlerine ev sahipliği yapan kafelerin taşıdığı potansiyellere dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır.

Mills'in de belirttiği gibi, bir yeri yaratan süreçler, hem yerin geçmişine hem de diğer yerlerle karşılıklı bağlantısına dayanır; yerel sosyo-mekânsal ilişkileri anlamak, söz konusu ilişkilerin mahallenin ötesinde kentsel ve ulusal ölçekte

gerçekleşen süreçlerle olan bağlarını kavramayı gerektirir.¹¹ Dolayısıyla, çalışmada kafe mekânlarının kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal bağlamlarını yakalayabilmek adına, araştırma sahamız olan Süleymaniye Bölgesi'nin geçmişi ile yaşadığı dönüşüm birlikte ele alınarak, kafelerde bireysel ve toplumsal hafızanın etkileşimine ve söz konusu etkileşimin günü ve geleceği nasıl şekillendirdiğine bakılması amaçlanmaktadır. Küreselleşmenin yerel bağlamlarda ne derece benzer ve aynı şiddette bir derin kutuplaşma ürettiğinin ve ne derece tüm şehirleri kuşatan bir mesele olduğunun tartışılmaya muhtaç bir konu olduğunu ifade eden Duman ve Coşkun'a göre de, bu süreçte kentsel dönüşüme etkide bulunabilecek yerel dinamiklerin izlerini sürmek oldukça anlamlı sonuçlar ortaya koyacaktır.¹²

Bu çalışma, zaman içerisinde anlamları ve kullanımları değişen mekânlardan yola çıkarak, kentlerdeki yenilenme ve nostalji ilişkisini anlayabilmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırma sahası olarak uzun yıllardır bir yıkıma ve yapıma sahne olan Süleymaniye Bölgesi seçilerek, bölgedeki eski binaların yenilenmek suretiyle neden ayakta tutulmaya çalışıldığı ve bu binaların ayakta tutulan diğer restore yapılar gibi, kentsel yaşam içinde hangi anlamlara karşılık geldiği sorgulanmaktadır. Bu amaca yönelik olarak Süleymaniye Bölgesi'nde yenilenerek nostalji teması ile ön plana çıkan ve kafe olarak kullanılan mekânları ele alan bu çalışma, bu gibi mekânların kentteki yenilenmede sürecinde oynadığı rolü açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Zira yenilenen ve kafe olarak kullanılan tarihsel mekânlar, bir yandan kentteki hatırlama pratiklerine ev sahipliği yaparken, diğer yandan geçmişle bugün arasına mesafe koyarak dolaylı olarak yenilik ve değişime vurgu yapmakta ve yolunu açmaktadır. Bu bakımdan çalışmada esas olarak üzerinde durulan,

¹¹ Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 244.

¹² Betül Duman ve İsmail Coşkun, "Kentsel Dönüşüm: Temel Meseleler Üzerine", **Kentsel Dönüşüm**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 37.

nüfusun çok büyük bir kısmını barındıran kentlerdeki hız ve değişimin zamanı ve belleği nasıl yeniden ürettiğidir.

Araştırmanın Önemi

İstanbul'un geçmişini ya da Osmanlı'nın izlerini taşıyan mekânlar üzerine yapılan pek çok çalışmada geçmişe yönelik nostaljik bir eğilim gözlenmektedir. Geçmişin bugünlere göre daha güzel olduğunu anlatan bu çalışmalarda geçmişe yapılan güzellmeler üzerinden bugünlerden duyulan memnuniyetsizlikler ifade edilmektedir. Geçmişin izlerini taşıyan yerlere eleştirel bakmayı ve bununla kentsel yaşamın kapsamlı ve ayrıntılı bir yorumunu sunmayı amaçlayan bu çalışma ise söz konusu nostaljik bakışa bir eleştiri getirmektedir.

İstanbul gibi metropoliten şehirlerde yıkım ve yapım çok kısa sürede gerçekleştiği, uzun süreleri kapsamadığı için yapısal olarak yaşanan değişimi ve dönüşümü gözlemlemek daha kolaydır. Buna rağmen son yıllarda *yenileme*, *dönüşüm* ya da *mutenalaştırma* gibi konular etrafında yapılan pek çok kent çalışması arasında bu süreçlere şahit olan çalışma sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Bu çalışma, Süleymaniye Bölgesinde yaşanan sürece şahit olması nedeniyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Yine bu çalışma ile Süleymaniye Bölgesine yönelik literatüre de katkı sağlanması amaçlanmaktadır.¹³

Çalışmada katkı sağlanması amaçlanan bir diğer alan ise kafelerdir. Kafe mekânları üzerine yapılan çalışmalarda kafelerin daha çok modern bir tüketim ve toplumsallaşma mekânı olarak ele alındığı, hatırlama pratiklerine ev sahipliği yapan

¹³ Söz konusu literatürün bir kısmı: Nurhayat Kızılkın, **Spaces Of Masculinities: Bachelor Rooms In Süleymaniye**, A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences, Middle East Technical University, Ankara, 2009. **Süleymaniye Ulusal Sempozyum Şehir ve Medeniyet**, Kocav Yayınları, İstanbul, 2011. Alev Erkilet, **“Düzgün Aileler” “Yeni Gelenler”e Karşı: Korku Siyaseti, Tahliyeler ve Kentsel Ayrışma**, İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali, der.: Ayşe Çavdar, Pelin Tan, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2013. Bülent Şen vd. **Yoksulluğu Bölüşmek: Süleymaniye Bekar Odası Göçmenleri**, Küre Yayınları, İstanbul, 2016.

kafeler üzerinde ise durulmadığı görülmektedir. Bu tarz kafelerin son on-on beş yıldır yaygınlık kazandığı göz önünde bulundurulduğunda, kafelerdeki hatırlama pratiklerinin kent çalışmalarında giderek önem kazanan kent belleği tartışmalarına katkı yapacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Yaşam deneyimleri ve alanların birbirini üretim süreci, özellikle son zamanlarda yapılan çalışmaların odağındadır. Belirli bir alandaki değişim üzerine yapılan çalışmalar, genellikle ya mekânların yapısal özelliklerine yoğunlaşarak ya da mekânlardaki deneyimlerin izleri sürülerek yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle birçok alan çalışması belirli bir alandaki gündelik hayat deneyimlerinin izini süren ve mimari alanın özelliklerini içeren bu yöntem üzerine kuruludur. Mekânların sosyal ve fiziksel özellikleri arasındaki ilişkiyi çözümleyen kent alan çalışmaları da aynı şekilde bir yandan mekânların fiziksel özelliklerine bir yandan da kullanıcıların mekânlara attıkları anlamlara yoğunlaşmaktadır. Zira “gündelik hayata ne kadar çok nüfuz edilirse, yapılan çalışma tarihsel olmak yerine o kadar çok ‘sosyolojik’ olacaktır.”¹⁴

Araştırmacının belirli bir alanda kendi gözlem ve deneyimlerinin yanı sıra o alandaki davranış ve deneyimlerin onu yapanlarca yorumlanmasını referans alan etnografik yöntem, bu tarz alan çalışmaları için ayrıntılı bir çözümleme imkânı sunmaktadır. Bu tarz çalışmalarda, çalışmanın toplumun olması gerektiği gibi değil olduğu gibi anlaşılması için her şeyden önce teorinin gündelik yaşama dayandırılması gerekli görülür. Bu yöntem ile çalışan etnografların işi ‘gerçek’in ne olduğunu kesinkes ortaya koymak değil, başkalarının yaşamları içerisinde bulunan çoklu

¹⁴ Ulus Baker, **Kanaatlerden İmajlara: Duygular Sosyolojisine Doğru**, Çev. Harun Kemal Abuşoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2012. s. 213. Tartışma için bkz.: “(...) Sanatsal temsil ediş ile gündelik hayat arasında somut bir bağlantı vardır ve buna tekabül edecek şekilde, her sosyoloji (siyaset, tarih, kültür, iktisat vb.) gündelik hayatın sosyolojisidir (yahut olmalıdır.)” Baker, **a.g.e.**, s. 104.

gerçekleri açığa çıkarmaktır.¹⁵ Toplumsal yaşam hakkında ayrıntılı gözlem ve tanımlamaya dayalı etnografik yöntemin bu anlamda en avantajlı yönlerinden birisi hikâyeler üzerinden toplumsal gerçekliğin kavranmasına yönelik çözümlemeler sunmasıdır. Becker'in, "zamanla hikâyelerin kuramlardan daha önemli olduğuna karar verdim"¹⁶ ifadeleri bu bağlamda değerlendirilebilir:

"Sosyoloji, analiz yapma ve anlama görevine 'dışarıda duran' bir dünya anlayışından değil, gerçekliği kurmaya ve anlamaya çalışan öznelere eylemleri ve bilincinden başlamalıdır. Dolayısıyla, anlam pasif bir biçimde keşfedilmeyi beklemez, aktif kurmayı gerektirir."¹⁷

Bu bakımdan çalışmanın üzerine kurulduğu ana kavramlardan biri hikayelerin kaynağı olan hafızadır.¹⁸ Hafıza, tıpkı dil gibi, iletişimsel süreçlerde, yani hatıraların anlatılması, alımlanması ve sahiplenilmesi yoluyla oluşur.¹⁹ Bugün bireysel hafızanın sosyal yönüne odaklanan sosyoloji çalışmaları özellikle dil ve söylem ile ilgilenmektedir. Hafızanın sosyal çerçevesi ise dil ve söylem yoluyla ifade edilmiş, yeniden üretilmiştir. Bu çalışmalar sadece hafızanın bireysel işlevine değil aynı zamanda sosyal bağlamlarına da yöneliktir. Zira Boym'un da belirttiği gibi, "hafızanın topografyasında, kişisel ve tarihsel olaylar genellikle birbirine karışır."²⁰

Kültürel alanın üretimi ve temsili arasındaki ilişkiyi sorgulamak için alanlardaki sembol ve işaretlerin anlamlarını inceleyen çağdaş alan çalışmaları, bununla sadece anlamı değil aynı zamanda geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bağ da çözümlemeye çalışırlar. Assmann'ında ifade ettiği gibi, insanın hatırlaması

¹⁵ Robert M. Emerson v.d., **Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı**, Çev. A. Erkan Koca, Atıf Yayınları, Ankara, 2015, s. 5.

¹⁶ Howard S. Becker, **Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi**, Çev. Şerife Geniş, Heretik Yayınları, Ankara, 2015, s. 139.

¹⁷ Becker, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁸ Bellek ile ilgili literatürde bellek kavramı yerine kimi zaman hafıza kavramı kullanılmış olduğundan tez çalışmasında bellek ve hafıza kavramları birlikte kullanılmıştır.

¹⁹ Mithat Sancar, **Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 41.

²⁰ Svetlana Boym, **Nostaljinin Geleceği**, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 92.

duygusal bir ilişkidir; kültürel biçimlendirme ve kopmayı aşarak geçmişle kurulan bilinçli bir ilişkidir.²¹ Hafızanın duygulara dayalı olmasından hareketle, hafıza üzerine kurulu sosyal bilim çalışmaları, duygular sosyolojisine yapılmış bir katkı olarak düşünülebilir. Bu açıdan bir duygu ve bir hatırlama biçimi olan nostaljinin anlamlarını kafelerdeki nostaljik temsiller yoluyla sorgulamak hem duygular sosyolojisine atılmış bir adım, hem de toplumların geçmiş ve gelecekle kurdukları bağı anlamak için bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu nedenle kent belleği çalışmaları kapsamında değerlendirilebilecek olan bu çalışmanın metodolojisi nitel araştırmanın *katılımcı olmayan gözlem, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme ve söylem analizi* tekniklerinden oluşmaktadır.

Araştırma Sahası

Kafelerin İstanbul’da dikkat çekici şekilde arttığı bölgelerden biri Süleymaniye Bölgesidir. İstanbul’un eski kent merkezlerinden biri olan Süleymaniye Bölgesi, hali hazırda bir değişim ve dönüşüm sürecindedir. Kentle ilgili bir alan çalışmasında söz konusu yer tarihi bir kent merkezi ise literatürde karşılaşılabilecek temel meseleler neredeyse bellidir. Mutenalaştırma, sınıf değişimi, kent merkezinin turizme odaklı yenilenişi, tarihi yapıların restorasyonlarına yönelik sosyal ve mimari eleştiriler²² bunların başlıcalarıdır. Süleymaniye, mutenalaştırmanın, restorasyonların ve turizme yönelik bir yenilenmenin başladığı fakat henüz tam olarak gerçekleşmediği bir bölgedir. Tam da bu nedenle İstanbul’da belki de üzerinde durulması gereken en önemli yerlerden biridir. Bu bakımdan, Neyzi’nin ifadeleriyle, “dönüşümün sıradan

²¹ Jan Assmann, **Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, Çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 38.

²² Bunlardan bir kısmı restore edilen yapıların restore edilirken daha çok zarar gördüğü ve bir tarih yıkımına neden olduğu, diğer bir kısmı ise restore edilen yapıların usulsüz ihalelerle ticari kullanıma açılması yönündedir. Tartışmalar için bkz. Herzfeld, **İstanbul Nereye?**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 407; Taburoğlu, **Kent Efsaneleri**, Doğu Batı Yayınevi, Ankara, 2011, s. 115.

insanlar tarafından nasıl yaşandığı, onların bu süreçten nasıl etkilendikleri ve bu süreci nasıl etkiledikleri”²³ çalışma açısından önemli görülmektedir.

Süleymaniye Bölgesi’nde yaşanan sürecin bir parçası olan kafeler ise alanlar ve gündelik hayat deneyimleri arasındaki ilişki açısından, dönüşümün hem geçmişe yönelik hem de bugüne yönelik bağamlarını içermektedir. Stokes’in ifadelerinden hareketle, gündelik olgusu, modernist, sosyal ve kültürel düşüncenin muhtelif çeşitlemelerinde derinden kök salmış kamusal ile özeli, küresel ile yereli, siyaset ile ekonomiyi, gerçek ile fanteziyi, geleneksellik ile modernliği birbirinden ayırma eğilimlerine karşı çıkar.²⁴ Bu bağlamda bölgede son yıllarda yaşanan mekânsal dönüşümün ve artan toplumsal eğilimlerin bir yansıması olan kafeleri gündelik kent hayatı bağlamında ele almak, bu ikili kavramlar çerçevesinden ziyade daha geniş bir yaklaşım olanağı sağlar. Çalışmada bu nedenle, kafeler öncelikle çağdaş alan çalışmalarında olduğu gibi, kültürel, ekonomik ve politik süreçler bağlamında ele alınmakta daha sonra bölgedeki nostalji kafelerin gündelik kent hayatındaki işlevleri ve Süleymaniye Bölgesi’nde yaşanan yapısal dönüşümdeki rolü anlatılar ışığında çözümlenmektedir.

Yaklaşık iki buçuk yıl süren saha çalışması boyunca, kafelerde uzun sürelerle vakit geçirilmeye çalışılmış ve gözlemlerde bulunulmuştur. Bu gözlemlerden edinilen bilgiler ve yapılan teorik okumalardan hareketle Süleymaniye Bölgesi’nde bulunan kafelerin işletmecileri, müşterileri ve bunun dışında Süleymaniye’de ikamet eden esnaf ve hane halkı ile toplamda 40 derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler bu üç farklı grup ile üç farklı bağlamda (Süleymaniye, kafeler, nostalji) yapılmış, görüşmelerde kafeler ile birlikte ele alınan Süleymaniye’nin geçmişi, bugünü ve gelecekteki muhtemel durumu için ekonomik ve politik düşüncelere

²³ Neyzi, a.g.e., s. 2.

²⁴ Martin Stokes, “Gündelik Yaşamı Tanımak”, **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, Haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, Çev. Zeynep Yelçe, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 324.

odaklanılmıştır. Ses kaydı yapılan görüşmeler son olarak söylem analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Yaşadığımız akışkan yaşamın bize ait olan her şeyi –en önemlisi belleği- nasıl konumlandığını Süleymaniye Bölgesi’ndeki nostalji kafeler örneğinde ele alan bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin ilk ikisinde tezin teorik arka planı ele alınmış sonraki bölümlerde ise saha çalışmasına yer verilmiştir. Birinci bölümde öncelikle kent ve kentsel yenilenme kavramları üzerinde durulmakta, daha sonra kent yenileme uygulamalarının kentlerin ve kentlilerin belleğine olan etkileri ele alınmaktadır. İkinci bölümde bir hatırlama biçimi olan nostalji kavramsal açıdan ele alınmış kentlerde görünümü üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu bölümde özellikle *“kentlerde nostaljiyi ortaya çıkaran dinamikler nelerdir?”* sorusu bağlamında teorik tartışmalara yer verilmiş ve nostaljinin kent hayatındaki işlevlerine vurgu yapılmıştır.

Çalışma sahası olarak belirlenen Süleymaniye Bölgesi hakkında ayrıntılı bilgi içeren üçüncü bölümde, Süleymaniye Bölgesi literatür ve anlatılar üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise ilk olarak araştırmanın merkezi fenomeni olan kafeler üzerinde mekânın toplumsallığı ve kafelerdeki hatırlama pratikleri açısından durulmuştur. Saha araştırmasından elde edilen veriler ışığında *“kent yaşamı içinde kafeler –özellikle nostaljik kafeler, hangi ihtiyaçları karşılamaktadır?”* sorusuna yanıt aranmıştır. İkinci olarak ise Süleymaniye Bölgesi’nde bulunan kafelerin işletmecileri ve kafe müşterileri ile yapılan görüşmelere yer verilmiştir. Kafelerde *nostaljiyi kim/nasıl üretiyor ve buralarda nostaljiyi kim/nasıl yaşıyor?* sorusu bağlamında yapılan görüşmeler söylem analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise teorik tartışmalar ve saha araştırması kapsamında konu hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENTSEL YENİLENME VE KENT BELLEĞİ

Sıkça vurgulandığı üzere, günümüzde dünya nüfusunun yarısından çoğu kentlerde yaşamaktadır. Birçok modern kentin 19. Yüzyılın ikinci yarısında geliştiği, bu sürecin Paris'in Haussmann tarafından olağanüstü biçimde yeniden yapımı ile başladığı ve bunu Londra, Viyana, Berlin ve Chicago'nun izlediği ileri sürülmektedir.¹ 19. Yüzyıl Paris'inde yaşanan “ortaçağ yapılarının ve sokak dokusunun yıkımı, hızlı trafik akışına izin veren şık bulvarların yapımı, bu tür bulvarların çoğunun sonuna, bakılmak üzere bir anıt dikilmesi ve belirli turizm yerlerinin ortaya çıkışı”² kentlerin temel özellikleri olarak belirecektir. Sosyalliğin giderek kafeler, sokaklar, alışveriş merkezleri, stadyumlar ve kent meydanları gibi ev dışı mekânlara taşındığı 20. Yüzyıl sonu kentleri ise, “siyasal yapısından türeyen bir durum olarak kamusal alanlardaki gösterilerin, sosyal faaliyetlerin ve eğlencenin yoğunlaşmasıyla”³ tanım kazanacaktır.

Geçmişte olduğu gibi bugün de kentlerin en temel özelliğinin kentlerde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler olduğu söylenebilir. Bauman kentleri bu bağlamda, “kendi tarihleri boyunca değişimin çok hızlı olduğu, sakinlerinin bir kural olarak, hazırlıksız ve farkında olmadan değişime yakalandıkları yerler”⁴ olarak tanımlar. Zira iş ve eğitim gibi ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan kentlerin sunduğu fırsatlar ya da küresel etkiler nedeniyle yaşanan göçler kent nüfusunun her geçen gün artmasına neden olurken bu artış sürekli bir yapısal dönüşümü gerekli kılmaktadır. Diğer bir taraftan mimarlar, tasarımcılar ve yatırımcılar için de fırsatlar sunan kentler, oldukça yoğun bir biçimde yıkım ve yapımlara sahne olmaktadır. Dolayısıyla, kentte

¹ Bryan S. Turner, **Klasik Sosyoloji**, Çev. İdil Çetin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 316.

² John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 288.

³ Levent Soysal, “Kentın Geleceğı/ Gelecekleri: Yeni Yüzyıla Uyumlu İstanbul”, **İstanbul Nereye?**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 397.

⁴ Zygmunt Bauman, “City of Fears, City of Hopes”, Goldsmiths College, London, 2003, s.3.
<http://www.gold.ac.uk/media/documents-by-section/departments/research-centres-and-units/research-centres/centre-for-urban-and-comm/city.pdf>.

yaşayanlarca bilindik yerler, geçirdikleri hızlı değişim ve dönüşümle tanınmaz hale gelmektedir. Belge'nin, "İstanbul'da çok yakın tarihi ele alan bir film çekmek çok zor bir iş, çünkü sözgelimi 1930'lardan, 1940'lardan hatta 1950'lerden kalmış ve karakterini korumuş (Ayrancı ve Soğukçeşme dışında) sokak yoktur."⁵ ifadeleri, tıpkı diğer kentlerde olduğu gibi, İstanbul'da da yaşanan hızlı değişim ve dönüşümü açık bir şekilde örneklendirmektedir.

Kentlerde yaşanan söz konusu yapısal değişim ve dönüşümler, yerel yönetimler ve özel sektör işbirliği ile çoğunlukla 'kentsel dönüşüm' ya da 'kentsel yenileme' projeleri adı altında yapılmaktadır. Söz konusu süreçler alanların kendine özgü dinamiklerine göre oluşmakta bu durum ise kent yapılaşması sürecinde hem çeşitli kavramların kullanılmasına hem de bu kavramların evrensel bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Kavramsal açıdan çeşitlilik içeren bu uygulamalar pek çok tartışmayı da beraberinde getirmekte ve bu tartışmalar son yirmi-otuz yıldır kentsel süreçler üzerinde duran kent araştırmalarında sıklıkla ifade edilmektedir.

Kentlerin ortaya çıkışından bu yana, kentlerde yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerinde öne çıkan kavramlardan biri kentsel yenilemedir. 'Kentsel yenileme', kentin zaman içinde eskiyen, boşalan, işlevini yitiren alanlarının yenilenmesi işidir. Yenilemeye konu olan bölgeler genellikle fiziksel açıdan bir çöküntü alanına dönüşmüş yerler olsa da yenileme ekonomik ve toplumsal canlılığını yitiren yerlerde de yapılmaktadır. Bir diğer kavram olan 'kentsel dönüşüm' ise (urban transformation) kentsel yenileme (urban renewal) yaklaşımı içinde yer alır.⁶ Kentsel yenilemenin bütüncül yaklaşımına karşılık kentsel dönüşüm parçalı alanların dönüşümünü hedefler. Kent yenileme çalışmaları kapsamında, kent merkezlerindeki çöküntü alanlarında yaşanan kentsel problemleri kapsamlı ele alan, alanın ekonomik, sosyal, fiziksel ve

⁵ Murat Belge, **Şehir ve Kültür İstanbul**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 316.

⁶ Kentsel dönüşüm kavramının tarihsel gelişimi için bkz.: Osman Balaban, **İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali**, Der.: Ayşe Çavdar, Pelin Tan, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 53-57.

çevresel yapısının uzun vadeli iyileştirilmesini hedefleyen projelere ise ‘kentsel yeniden canlandırma’ denilmektedir. Kent yenilemenin bir dalı olan ‘yeniden geliştirme’ (redevelopment) alandaki yapıların ve çevrenin fiziki koşullarının iyileştirilmesi amacını güder.⁷ ‘Koruma’ ise tarihi, kültürel, mimari ve toplumsal değeri olan varlıkların bulunduğu alanlarda uygulanır. Bu doğrultuda yapılar sadece olduğu gibi korunmaz, iyileştirilir. Boşalmış ve işlevsiz hale gelmiş yapılara müze, sergi salonu gibi yeni işlevler kazandırılır. Böyle yerlerde canlandırma, iyileştirme, yeniden geliştirme ve koruma uygulamalarının birlikte yapılması sağlıklı bir yenilemenin ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Nitekim alanları ekonomik ve toplumsal canlılığı sağlamadan yalnızca fiziksel olarak yenilemenin tek başına yeterli olamayacağı görülmüştür.

1.1. Türkiye ve İstanbul’da Kentsel Yenilenme Süreci

Dünyada kent yenileme hareketleri tarihsel olarak II. Dünya Savaşı’ndan sonra, 1950’li ve 1960’lı yıllarda savaş sonrası tahrip olan yerlerin yenilenmesi ile başlamış, hızlı nüfus artışı ve sanayileşmenin etkisiyle hız kazanmıştır. 1950’lerde uydu kentler yapılmış, merkez bölgeler çöküntü haline gelerek düşük gelirli tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Yeniden inşa (urban reconstruction) olarak adlandırılan 50’li ve 60’lı yıllardan sonra, 70’li ve 80’li yıllarda kentsel sağlıklaştırma (urban rehabilitation), kentsel yenileme (urban renewal) ve kentsel yeniden canlandırma (urban revitalization) önem kazanmıştır. Kent merkezlerini yenileyerek merkez bölgelere yatırım getirmek amacıyla ‘çöküntü’ olarak adlandırılan bölgeleri yenileme projeleri 90’lı yıllarda gündeme gelmiş ve 2000’lerden sonra kentsel yeniden üretim (urban regeneration) ön plana çıkarak tarihi miras ve koruma anlayışlarının güçlendiği, kültür eksenli projelerin yapıldığı bir döneme girilmiştir.

⁷ Serap Kayasu, Nil Uzun, “Kentsel Dönüşüm/Yenileme – Kentsel Yeniden Canlandırma/Yenileş(tir)me: Kavramlara Yeni Bir Bakış”, **Gecekondu Dönüşüm Kent**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 2009, s. 153.

Türkiye, özellikle de İstanbul'daki kent yenileme çalışmaları, dünya deneyimini yaklaşık yirmi yıllık bir mesafe ile takip etmektedir. Türkiye'de kentsel yenileme süreci, dünyadaki süreçten sadece zamansal açıdan değil, aynı zamanda niteliksel açıdan da farklılık göstermektedir. En bariz farklardan biri ise kentsel yenileme çalışmalarına daha erken başlayan ve niteliksel açıdan da daha ileride olan ülkelerin, ekonomik, toplumsal ve çevresel sorunları birlikte ele alan projelerle kent yenileme çalışmaları yapmalarıdır. Buna karşılık Türkiye'deki uygulamaların ise söz konusu sorunları göz önünde bulundurma açısından bütünsellikten yoksun olmalarıdır.

İstanbul'da, 1950'li yıllardan itibaren, kırsal nüfusun çözülmesiyle birlikte hızlı bir kentleşme sürecine girildiği görülmektedir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda yeni yolların yapımı, meydanların artması, yapı yoğunluğu, betonarme apartmanların çoğalması söz konusudur. 1960-1965 arasında kentleşme imalat sanayisine bağlı olarak gelişmiş, göç artmış, yarımada'nın ünlü mahalleleri çöküntü alanı haline gelmiş bağlantılı olarak konut kullanıcılarının ve konut alanlarının niteliği değişmiştir. 1970'lerde uydu kentler oluşurken kent merkezinde ise dar sokaklar sorun olarak görülmüş, kimi eski konaklar yıkılarak yerlerine otoparklar yapılmıştır. İstanbul'un bu süreçte, tarihi kent dokusunun tahrip ve sivil mimarisinin ise bozulmuş olduğunu söylemek mümkündür.

1980 yılı, Türkiye'de gerek kentsel alanda gerek toplumsal alanda önemli bir kırılma noktasıdır. 1980 öncesinde yapılı çevre üretimine kaynak aktarmakta ve katılmakta hevesiz olan devlet, 1980 sonrası bu alanda etkin ve hevesli bir aktör olmuştur.⁸ Diğer bir ifadeyle Türkiye'de kenti projeler üzerinden dönüştürme ve dönüşümün ekonomik bir kaynak olarak görülmesi anlayışı 1980'li yıllarda başlamıştır. 1980 sonrası Türkiye ekonomisinin küresel sisteme eklemlenmesi yanında siyasal amaçlar da içeren kent uygulamalarını kolaylaştırmak için yasal adımlar

⁸ Osman Balaban, "Neoliberal Yeniden Yapılanmanın Türkiye Kentleşmesine Bir Diğer Armağanı: Kentsel Dönüşümde Güncelin Gerisinde Kalmak", **İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali**, der.: Ayşe Çavdar, Pelin Tan, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 53.

atılmış, bu doğrultuda 1983'ten sonra Türkiye'de inşaat sektörü faaliyetleri kanunlarla ilişkili olarak yürümüştür. Öne çıkan kanunlardan 3194 sayılı İmar Kanunu, 1985 yılında yürürlüğe konmuş ve bu kanun ile birlikte yetki yerel yönetimlere devredilmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde, konut üretiminin rant aracına dönüşmesi, yerel ölçekli ve parçalı projelerin sayısını arttırmış, bağlantılı olarak özelleştirme politikaları giderek önem kazanmıştır. 2000'lerde ise inşaat sektörü ekonomik sorunlar için bir çözüm aracı olarak görülmeye başlanmıştır. 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yerel yönetimlere verilen yetki genişletilmiştir. Uygulamaları kolaylaştırıcı bu yasalar yanında 2634 Turizmi Teşvik Yasası, 2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası gibi yeni yasalar da yürürlüğe konmuş, fakat bu yasalara rağmen hem tarihi dokunun hem de çevresel yapının göz ardı edildiği kentsel faaliyetlere girilmiştir.

2000'lerde küreselleşmenin etkisinin belirginleşmesiyle birlikte, özellikle İstanbul'daki kentleşme faaliyetleri küresele katılımın önemli bir ayağı olarak görülmeye başlanmıştır. Küreselleşmenin kentler üzerine etkileri ve TOKİ'nin ortaya çıkışı ve uygulamaları kentsel faaliyetler üzerine yapılan tartışmaları besleyen iki temel mesele olmuştur. Kent yenileme ve dönüştürme faaliyetleri kültürel, ekonomik ve siyasi bağlamlıdır, bu nedenle söz konusu faaliyetler ancak ekonomik, politik, kültürel ve ideolojik süreçler ışığında ele alındığında anlaşılabilir olmaktadır. Dolayısıyla İstanbul'da yaşanan sürecin dinamiklerini anlama çabası, sürece ekonomik, politik, kültürel ve ideolojik açılardan bakmayı gerekli kılmakta ve İstanbul üzerine çok boyutlu tartışmalar yapılmaktadır.

İstanbul üzerine yapılan pek çok tartışmada ifade edildiği üzere; İstanbul'da yaşanan yapısal dönüşüme bakıldığında dönüşümün kentin çeperlerindeki boş yerlere yeni yerlerin inşa edilmesi ve kent merkezlerindeki mevcut yapıların yıkılıp yeniden

yapılması ya da onarılması şeklinde iki yönlü gerçekleştiği görülmektedir.⁹ Kent çeperlerinde var olan yerlerin yıkılıp yeniden yapılması sonucunda genellikle modern ve fütüristik izler taşıyan yapılar ortaya çıkarken, kent merkezlerinde yenileme amacı taşıyan girişimler sonucunda ortaya çıkan yapılar ise genellikle nostaljik görünümde dirler. Kentin eski ve merkez bölgelerinin mevcut dokusunda yapılan ekonomik ve kültürel amaçlı yenilemeler *kentin yerel kimliğini öne çıkarma, koruma ve geliştirme* söylemlerine dayalı yürütülürken kentin çeperlerinde ortaya çıkan yeni yerleşim yerleri ise özellikle *güvenlik* ve *modern yaşam* söylemlerine dayalı inşa edilmektedir. Bununla birlikte, Perouse'nin belirttiği üzere, son zamanlarda merkezi yönetim tarafından kenti daha “görünür” ve “modern” kılmak da büyük bir “kentsel dönüşüm”e girişilmesinin gerekliliği olarak vurgulanmaktadır.¹⁰ Bu anlamda kentlerdeki yenileme hareketlerinin dayandığı ekonomik, politik, kültürel ve ideolojik arka planlı *deprem, güvenlik riski, turizm, tarihi mirasa sahiplik* ya da *modern görünüm* gibi söylemler, günün ihtiyaçları bağlamında gerçekleştiği iddia edilen İstanbul'daki kentsel yenilemenin ekonomik, politik ve kültürel bağlamlarını vermektedir.

İstanbul'daki sürece daha yakından bakıldığında, yenileme hareketlerinin neredeyse tümünün başlangıcını “çöküntü alanı” söyleminin oluşturduğu

⁹ Benzer tartışmalar için bkz.: “İstanbul'da, bir yanda kongre vadisi adı verilen bir kent parçası uluslar arası mega etkinlikler için hazırlanıyor diğer yanda tarihsel merkez (Suriçi) kimi işlevlerinden, gereksiz yüklerinden arındırılarak bir “müze kent”e dönüştürülmeye çalışılıyor. Küresel acentelerin ucuz turistinin “bayağı” taleplerine yanıt veren bir tür “kitsch-arabesk” sokak turizmi bölgeyi giderek kemiriyor, kültürsüzleştiriyor...” Haydar Karabey, **Direnen İstanbul**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 163.

“1980 sonrasında merkezi prestij bölgelerine yoğunlaşan parsel bazlı yatırımların aksine, 2000’li yıllarda daha geniş arazilere odaklanan neoliberal bir yayılmacılık mantığının öne çıktığını görüyoruz. Kenti doğu-batı ekseninde yeniden düzenlerken çeperi sanayinin yeni coğrafyası, merkezi ise küresel turizm, hizmet ve finans ilişkilerinin beşiği şeklinde tasarlayan İstanbul İl Çevre Düzeni Planı, bu anlayışın en iddialı dışavurumlarından biri...” Özlem Ünsal, “(Yıkılarak) Yeniden Kurulan Kent, 2000’li Yılların İstanbul’u”, **Mekân ve Kültür**, der. Emine Onaran İncirlioğlu, Barış Kılıçbay, Tetragon Kültür Araştırmaları Derneği, Ankara, 2011, s. 183.

¹⁰ Jean-François Perouse, **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 368.

görülmektedir. Erkilet'in de ifade ettiği üzere, kapitalist kent anlayışının kentleri kullanım değeri yerine dönüşüm değeri indirgeyen bir bakış açısının ürünü olan ve/veya o bakış açısını destekleyen çöküntü alanı kavramsallaştırması, kendi içinde sayısız sorun barındırmaktadır.¹¹ Söz konusu eylem ve söylemlerin her ne kadar sorunlu tarafları olsa da Duman ve Coşkun'un da belirttiği gibi, "gerek afet riski ve güvenlik kaygısı gerekse rant beklentisi üzerinden bir mutabakatın oluştuğu görülmektedir."¹² Kentsel yenilemeyi zorunluluk olarak gören ve gelişmişliği kentsel yenileme ile özdeş kabul eden anlayışlar uygulamalar sonrası ortaya çıkan sonuçları göz ardı etmektedir. Örneğin Perouse kent yenileme uygulamalarının bir parçası olan kentsel dönüşümü "hak sahibi olmayanları, değeri yükselecek arsalarından alıp, yerlerine daha çok hak sahibi ilan edilenleri çekerek, şehirlerimizin sosyal dağılımı ve yapısını tamamen yeniden şekillendirmek"¹³ şeklindeki tanımlamaktadır. İstanbul'daki kentsel yenilenme projelerinin sonuçlarından hareketle yapılan bu tanım aslında söz konusu tartışmaların beslendiği temel zemini de vurgulamaktadır.

İstanbul'daki kentsel yenileme projelerinin öne çıkan sorunlu tarafları çoğunlukla kent belli bir forma sokulurken kentin var olan yapısının göz ardı edilmesi (kent kimliği), dönüşüme uğrayan merkezlerde yerinden edilmeler ve sınıf değişimi (mutenalaştırma), toplumsal belleğin tahrip oluşu (kentsel hafıza) ile toplumsal sürekliliğin kırılmasıdır. Dolayısıyla İstanbul'da yaşanan süreç, "rant yükselişi sonucunda sadece kâr amaçlı hareket eden aktörler ile yerel sosyal dokuya önem verenler arasındaki çekişmeleri de kaçınılmaz hale getirmektedir."¹⁴ Benzer bir

¹¹ Alev Erkilet, "“Hakikat Oyunları”nın Parçası Olarak Kentsel Çöküntü Söylemi", **Milyonluk Manzara**, der. Semih Akşener vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 90.

¹² Betül Duman ve İsmail Coşkun, "Kentsel Dönüşüm: Temel Meseleler Üzerine", **Kentsel Dönüşüm**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 48.

¹³ Jean-François Perouse, "Kentsel Dönüşümün Yaygınlaştırılması ya da Suskun Çoğunluğun Acımasız Zaferi...", **Milyonluk Manzara**, der. Semih Akşener vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 55.

¹⁴ David Behar ve Jean-François Prouse, Giriş, **İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri**, der. Tolga İslam ve David Behar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 5.

biçimde Bilgin de, kentsel dönüşümü yapan aktörler ve buna karşı çıkan halk ve aydınlar olarak iki cephenin olduğunu ve olmaya devam edeceğini şu şekilde ifade eder:

“İnsan iradesine bağlı tüm konular gibi kentlere yapılacak müdahaleler de doğrudan politikanın hareket alanı içindedir. Dolayısıyla da kentlerin değiş[en/ecek] yanlarının mı yoksa değiş[meyen/meyecek] yanlarının mı tayin edici olacağı; öncelikle kâr/oy olduğundan gündelik reflekslerle davranan geliştirici-müteahhit-politikacı bloğuyla, gelecek beklentileri kadar hatıralarıyla da insan olup zihin ve can taşıyan kentliler ve sözcüleri aydınlar arasındaki anlaşmazlık sadece son zamanların meselesi olmayıp konum ve rol farklılıkları nedeniyle, muhtemelen sürüp gidecek bir mevzilenme olacaktır.”¹⁵

Bilgin bu ifadeleriyle aynı zamanda kentsel yenileme projelerinde göz ardı edilen ve sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacak olan mekân ve anı ilişkisine de dikkat çekmektedir. Anılar temelde bir yere ve bir mekâna bağlıdır. Dolayısıyla hatırlama genellikle yer merkezli ve mekânla bağlantılı olarak gerçekleşir. Yerinden edilme durumlarında ise mekânsal bir yönü de olan toplumsal süreklilik kaybı öne çıkar. Connerton’un da ifade ettiği gibi, unutkanlığı sistematik, çağdaş, kültürel bir olgu olarak incelemek bizi en nihayetinde kaçınılmaz surette mekân meselesine, hatta daha da özele inersek, mekân belleği meselesine götürür.¹⁶ Bu suretle bölümün bir sonraki kısmında kentsel yenileme projeleri yoluyla kısa zamanda hızlı değişimler yaşayan kentlerin ve kentlilerin bellekleri üzerinde durularak kent yenileme uygulamalarının bellek üzerine olan etkilerine bakılacaktır.

1.2. Kentsel Yenilenmenin Kentlerin ve Kentlilerin Belleğine Etkisi

Bellek üzerine sosyal bağlamı en esaslı çalışmalar, Durkheim’in öğrencisi Halbwachs tarafından yapılmış ve bu çalışmalarda hafızanın ancak toplumsallıkla işlevini yerine getirebileceği üzerinde durulmuştur. Halbwachs’ın tüm eserlerine

¹⁵ İhsan Bilgin, “Kentsel Dönüşümün Doğası; Akış mı Zorlama mı?”, **Milyonluk Manzara**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 23.

¹⁶ Paul Connerton, **Modernite Nasıl Unutturur**, Çev. Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 98.

damgasını vuran ana tez, hafızanın bireysel değil toplumsal şartlara bağılılığıdır.¹⁷ Toplumsal bellek kavramını ortaya atarak belleğin sosyal koşullara bağılılığı üzerinde duran Halbwachs’a göre; bellek insanın sosyalizasyon sürecinde oluşur ve her zaman bir bireye “ait”tir, fakat toplumsal olarak belirlenir. Bellek üzerine sonraki çalışmalarda da, bellek ve sosyal bağlar arasındaki ilişkinin izi sürülmüş, Halbwachs’ın tezi üzerine ortak bir kanıya varılmıştır. Bu anlamda, Assmann, “en kişisel anıların bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluştuğunu”,¹⁸ Nora ise, “hafızanın, hatırayı kutsallaştırdığını ve kaynağını kaynaştığı bir gruptan aldığı”¹⁹ ifade ederek hafızanın toplumsal şartlara bağılılığı üzerinde dururlar. Diğer bir deyişle toplumsal süreklilik açısından belleğin, birey ve toplum arasında bir kesişim alanında durduğu söylenebilir.

Mai’nın da belirttiği gibi, “bireylerin, toplumsal ve maddi çevrelerini benimsemeleri, onlara ‘anlam’ atfetmeleriyle gerçekleşir ve anlam, bireysel veya kolektif nitelik taşıyabilir. İnsan hayatındaki belirli deneyimlere veya yerel/bölgesel tarihteki olaylara (veya aynı zamanda her ikisine birden) gönderme yapabilir, bu toplumsal etkileşimlerinin bir parçasını oluşturur ve anlamlı bir çevre bireyin toplumsal kimliğiyle örtüşür.”²⁰ Belleğin sosyal yönünden hareketle, en önemli işlevlerinden birisi toplumsal kimlikleri kurmadaki rolüdür. Toplumsal belleğin temel işlevi grupların meşruiyetini sağlamaktır. Ortak deneyime sahip bireylerden oluşan toplumsal grupların hatırlama biçimlerinin (ritüeller, törenler vs.), bireysel ve toplumsal kimlik kurmada önemli bir yeri vardır. Örneğin, bir hatırlama biçimi olan

¹⁷ Maurice Halbwachs, **Hafızanın Toplumsal Çerçevesi**, Çev. Büşra Uçar, Heretik Yayınları, Ankara, 2016, s. 341.

¹⁸ Jan Assmann, **Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, Çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 40.

¹⁹ Nora, **a.g.e.**, s. 19.

²⁰ Ulrich Mai, “Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı”, **Mekân, Kültür, İktidar**, haz. Ayşe Öncü-Petra Weyland, Çev. Leyla Şimşek ve Nilgün Uygun, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 107.

nostaljinin görüldüğü yerlerde de vurgulanan bir ‘biz’ bilinci söz konusudur. Bu ise, hafızanın hem sosyal boyutuna hem de bireysel ve toplumsal kimlik kurmadaki rolüne işaret eder. Huyssen’in ifadesiyle, bireyler ve toplumlar olarak en önce, kimliklerimizi kurup sağlamlaştırmak ve bir gelecek tasarımını canlı tutmak için geçmişe gereksinimimiz vardır.²¹ Grup, geçmiş üzerinden kendini sunuş ve ortaya koyma biçimleri ile mevcut gün ve gelecekte kendini konumlandırır. Urry, “toplumsal kimliklerin, çoğunlukla, hayali bir öteki’yle karşıtlık içinde üç ögeyi; “zaman”, “mekân” ve “belleği” içine alan belirli duygu yapılarından, hayali cemaatlerden ortaya çıktığını” ve “aşırı hareketli mekân, zaman ve bellek konfigürasyonlarının, yapılaşmış toplumsal kimlikleri dönüştürücü bir etkide bulunacağını”²² ileri sürer. Kentlilerin belleği açısından kent yenileme projeleri sonucunda yaşanan yerinden edilmelerin de toplumsal kimlikleri dönüştürücü yönü bulunmaktadır. Mekânla ilişkili biçimde kurulan ve yaşatılan toplumsal kimlikler, yerin kaybıyla toplumsal belleğini de yitirme durumuyla karşı karşıyadır.

Kültür, geleneksel toplumbilimsel anlamıyla, sıradan insanların günlük yaşamlarındaki inançları, değerleri ve yaşam tarzları için kullanılmaktadır.²³ Kültürel miras ise bir milletin inanç, değer ve yaşam biçimlerinin birikimini ifade eder. Kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel miras, aynı zamanda toplumların kimliğini oluşturan yapı taşlarından biridir. Birer kültürel miras da olan inanç, değer ve yaşam tarzları yapılara da yansır ve tarihi değerleriyle günümüze kadar ulaşmış yapılar kent içinde kültürel birer miras olarak ele alınır. Kentte yaşayanlar için zamansal ve mekânsal bir sürekliliğin ifadesi olan ve kentlerin belleği niteliğinde olan tarihi yapılar, kentin ve kentlinin toplumsal hafızasını canlı tutan ana araçlardır. Bu açıdan Bartu’nun

²¹ Andreas Huyssen, **Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek**, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 177.

²² John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 227

²³ Peter L. Berger, “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme: Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik**, ed. Berger ve Huntington, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 10.

da ifade ettiği gibi; kültürel miras, korumacılık ve tarihsel eserlerin muhafazası mücadele alanları haline gelir; geçmiş, şimdiki an ve gelecek bu mücadele içinde sürekli olarak (yeniden) yapılandırılır ve (yeniden) biçimlendirilir.²⁴ Dolayısıyla, tarihsel ve toplumsal bir birikimi yansıtan tarihi yapılar, sadece geçmişin bir parçası olarak değil aynı zamanda geleceği de inşa eden yapılar olarak kabul edilmelidir. Fakat “modernlik tam da bu ilişkiyi kopartmış ve tarihi, korunması gereken, geçmişe ait bir unsur olarak değerlendirmiştir.”²⁵ Kentin tarihi yapılarına yansıyan bu bakış açısının sonucu olarak yakın zamana kadar, tarihi yapılar kent yenileme sürecinde ya göz ardı edilmiş ya da geçmişe ait görülerek işlevselliği kısıtlanmıştır.

Kentler, kentlilerin özlem ve arzularının yapılarla yansıdığı alanlardır. Kentlerin geçmişı ve geleceği kentlilerin hatırlama ve unutma biçimleriyle yakından ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle bugün kentlere bakıldığında, belleğin hatırlama ya da unutma süreç ve işlevlerini makro ölçekte kent yapılarında görmek mümkündür. Bellek, doğası gereği geçmişı günün gereklilikleri ve beklentilerine göre hatırlarken kentler de geleceklerine doğru ilerlerken belleği niteliğinde olan yapılarını yine geleceğe yönelik amaç ve beklentileri bağlamında ele alırlar. Geçmişe ait kimi yapılar yenileme hareketleri ile bugüne taşınırken kimi yapılar ise bilinçli bir şekilde yıkılır. Hangi yapıların yıkılacağı ve hangi yapıların yenileneceği ise kenti yönetenlere göre farklılık arz eder. Buradan hareketle iktidarların yakından ilgili olduğu kent mekânlarında, kent belleğinin yeniden üretiminin iktidarların etkisinde gerçekleştiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle toplulukların hatırlama ve unutma süreçlerinin iktidar örüntülerinden bağımsız olmadığının en açık görülebildiği alanlar kentlerdir. Zira her iktidar, kenti kendi düşünce dünyasına göre anlamlandırır. Kent bu anlamda bir yandan iktidarların ileriye dönük arzularının yansıma alanı olurken diğer yandan geçmişe yönelik öylemler nostaljik mekânlar yoluyla yaşatılır. Kentte yapılanma ise temelde

²⁴ Ayfer Bartu, “Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak”, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**, Çev. Sungur Savran, der. Çağlar Keyder, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 57.

²⁵ Murat Şentürk, “Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011, s. 423.

bu arzu ve özlemler arasında iki uçlu gerçekleşir. Bu açıdan kent belleği ve kültürel miras niteliğinde olan her türlü tarihi yapının güncel durumu ve kullanımı, kent ölçeğinde yapılar yoluyla gerçekleşen hatırlama ve unutma süreçlerinin ekonomik, kültürel ve siyasal bağlamlarını içerir.

1.3. Kentsel Yenilenme ve Kent Belleği Tartışmaları Bağlamında Türkiye’de Restorasyon Uygulamaları

Türkiye’deki kentsel yenileme uygulamalarının bir parçasını kentlerin belleği olarak kabul edilen tarihi yapıların restorasyonları oluşturmaktadır. Restorasyon uygulamaları, kentlere yapılan yatırımların artmasına bağlı olarak kentsel yenileme hareketleri ile birlikte 2000’li yıllardan sonra önemli hale gelmiş ve giderek hız kazanmıştır. Restore edilen yapılar ise yeni bir formasyona büründürülmek suretiyle hem ekonomik hem de kültürel bir yeniden üretime sahne olmaktadır.

İstanbul’da genellikle *kültürel mirası koruma* ve *tarihi mirasa sahiplik* söylemleri ile yapılan restorasyon uygulamalarının, mülk sahipleri ve yerel yönetimlerin öncelerde zorunlu fakat giderek gönüllü hale gelen işbirliği ile gerçekleştirildiği görülmektedir. “Operasyonu yürüten büyük özel grupların ve “kurumsal” aktörlerin dışında, küçük yatırımcıların da piyasaya angaje olmuş durumda olduğunu” ifade eden Perouse’e göre, “dün yoksul evlerini kaçak göçmenlere kiralayanlar, bugün strateji değiştirerek mülklerini restore etmeye ve sunulan kolaylıklardan yararlanmaya başlamışlardır.”²⁶

Eskiyen ve artık kullanılmayan yapıların restorasyonları sadece ekonomik ve kültürel sebeplerle değil aynı zamanda nostaljik gerekçelerle de yapılmaktadır. Mills’e göre, kentin betonlaşması ve grileşmesi, geçmiş romantik zamanın yeşil tepelerine ve

²⁶ Jean-François Perouse, **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 297.

ağaçlı sokaklarına duyulan özlemi besliyor; bu öğeler ise, hem mahallelerin soylulaştırılması, hem de, kentin sakinlerine artık maziye karışmış, daha iyi günlük hayatı çağrıştıran, tarihi eserlerin korunması için yapılan özel yatırımların gerçekleştiği çerçeveyi oluşturuyor.²⁷ Bu anlamda hatırlamanın ve unutmanın gerçekleşme mecralarından birinin de İstanbul'un geçmişini hatırlatan yapıların restorasyonları olduğu söylenebilir. İstanbul'un geçmiş günlerine duyulan özlem, geçmiş ihya gibi söylemlerle sadece eski yapıların restorasyonlarında değil kent çeperlerinde inşa edilen yeni yapıların yapılması sürecinde de vurgulanmaktadır. Hatta Behar'a göre, İstanbul'daki sürecin tekilliğini tanımlayacak bir terim seçmemiz gerekseydi, bu, sürecin her aşamasında –öncülerin arayışlarında, yatırımcıların, derneklerin ve entelektüellerin söylemlerinde- her daim hazır olan nostalji olurdu.²⁸

Bugün pek çok kent çalışmasında restorasyon uygulamalarına yönelik eleştiriler yapılmaktadır. Bu eleştiriler sadece restorasyon uygulamaları açısından değil aynı zamanda kentsel yenilemenin gerçekleştiği düzlem ve parametreler açısından da büyük önem taşımaktadır. Zira tarihi yapıların restorasyonları kentsel yenileme projelerinin bir parçası olarak ilerlemekte, sorunlu kentsel yenileme yaklaşımları tarihi bölgeleri ve yapıları da etkilemektedir. Bilgin yenileme hareketleri bağlamında bu süreci kısaca şu şekilde özetlemektedir:

“Son 50 yılda kentlerin ve yapıları çevrenin küresel ölçekte insanlığın kültürel mirası statüsü kazanıp korunması için etkin bir iradenin (BM/UNESCO/ICOMOS) ve kaynağın harekete geçmiş olmasına rağmen kentsel değişimin kapsama alanının yeni gelişme alanlarından miras kapsamındaki alanlara da sıçramasına engel olunamamış ve doğal mirasın yanı sıra kültürel mirası da küresel ölçekte tahrip eden sonuçlar ortaya çıkmıştır.”²⁹

²⁷ Amy Mills, “İlyâ'nın Bostanını Korumak: Kuzguncuk'ta Bir Mahalle 'Landscape'i Özlemini Gerçekleştirmek”, **İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri**, s. 88.

²⁸ David Behar, **İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri**, Der. Tolga İslam ve David Behar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 166.

²⁹ İhsan Bilgin, “Kentsel Dönüşümün Doğası; Akış mı Zorlama mı?”, **Milyonluk Manzara**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 22.

Yakın dönemde ise yönetimler, kentlerin bugüne ulaşabilmiş tarihi eserlerini hem bölgesel hem küresel alanda ticari anlamda avantaja çevirmek için restorasyon girişimlerinde bulunmaya başlamışlardır. Nora'nın ifadesiyle; "Eskiden mekân ekseni üzerinde masumca sergilenen şey şimdi zaman ekseni üzerinde kavranmaktadır. Artık taşlar ve duvarlar uyanmış, sitler canlanmış, manzaralar yeniden canlılık kazanmıştır. Örtük olan artık açık olanı çağırır, özel kamusal olma eğilimindedir, kutsallık laikleşir, yerel ulusal kayda geçirilmeyi talep eder."³⁰ Yerel, toplumun kültürel dinamiklerini ifade ederken küresel farklı toplumların kültürel dinamiklerinin yerelle etkileşimini ifade eder. Bu etkileşimin yansıma alanlarından biri de artık restore edilen mekânlardır. Bugün yerli olanı ifade etmek için küresel dilden yararlanan ve geçmişin yeni bir yorumuyla geçici bir kent macerası sunan bu mekânlar, özellikle bulundukları alanlar açısından küresel ve yerel ilişkisinin altını çizerler. Modern bir proje olarak kentliliğin, parçalı bir dünya algısına karşı, bütünlüğün özlemine taşıdığından romantik, romantik olduğu kadar melankolik ve melankolik olduğu kadar da nostaljik olduğunu ifade eden Demirağ'a göre, tam da bu nedenlerden dolayı kentlilik projesi küreselleşen bir dünyada yereli öne çıkararak postmodernliğin karşısında modernliğin taşrasını ortaya çıkarıyor.³¹ Boym ise küresel kültür ile yerel kültür arasındaki mevcut karşıtlıkta şehrin başka bir alternatif sunduğunu ve bunun da yerel kozmopolitlik olduğunu vurgular. Bu kozmopolitlik kültürünün temelinde farklı kültürlerden yabancıların fiziksel bir mekânda yüz yüze karşılaşmaları vardır.³² Restore edilen mekânlar, günümüzde turizme yönelik kullanımları nedeniyle tam da Boym'un vurguladığı gibi yerel kozmopolitik alanların en güncel örneklerinden birini oluşturur.

Kentlerin belleği niteliğinde olan alan ve yapıların yaşanan hızlı dönüşümlerden etkilenmesi sonucu ortaya çıkan sorunlara yönelik yapılan tartışmalar

³⁰ Pierre Nora, **Hafıza Mekânları**, Çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 258.

³¹ Dilaver Demirağ, "Tarih, Yas, Melankoli ve Nostalji: Kentlilik Neyi Anlatıyor?", **Mostar**, Nostaljinin Gör Dediği, Sayı 61, Mart, 2010, s. 61.

³² Svetlana Boym, **Nostaljinin Geleceği**, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 122.

iki başlık altında toplanabilir. Bu tartışmaların çoğunlukla ya yapıların onarımına yönelik ya da onarıldıktan sonra kullanımına yönelik olduğu görülmektedir. Yapıların onarımı üzerine yapılan tartışmalarda iktidarların gerekli izinleri almaksızın restorasyon faaliyetleri gerçekleştirmeleri, yapıların hak ettiği şekilde restore edilememesi, restorasyonların kültürel kaygılardan ziyade turizm gibi ekonomik kaygılarla yapılması ve bu gibi uygulamalarla yapılara daha çok zarar verildiği yönünde eleştiriler öne çıkarken; onarım sonrasına yönelik tartışmalarda ise yapıların restore edildikten sonra kullanımlarına yönelik eleştiriler ön plana çıkmaktadır.

Daha ayrıntılı olarak bakıldığında, restorasyon uygulamalarının her ne kadar “muhafaza” amaçlı yapıldığı iddia edilse de, niteliksiz malzemeyle yapılan restorasyonların yapılara daha çok zarar verdiği diğer bir ifadeyle restorasyonların niteliksiz malzemeyle yapılması durumunda her yenileme hamlesinin yapının karakteristik özelliklerinin biraz daha kaybedilmesine neden olduğu görülmektedir. Perouse’nin ifadesiyle, “bürokratik ihmaller, yetersiz bütçeler, kötüye kullanmalar ve benzeri eylemlere karşı gösterilen tolerans, kötü niyetli el koymalar da yıkımlardan çok daha fazla zarara yol açmaktadır.”³³ Yine tescilli yapıların restorasyonlarının kurumlar tarafından yapılmasını bekleme sürecinde yapıların kendi haline bırakılması da zarar verici durumlardan bir diğeridir.

Tarihi yapıların onarımına yönelik yapılan eleştirilerden bir diğeri ise yapılan restorasyonlarda bir tür cephe veya dekor etkisi oluşturulduğudur: “Maksat daha çok “tarihi görünümlü” –ki bu deyim gerçekten kullanılıyor, bir çakma şehir yaratmak. Çelişkisiz, pürüzsüz, yassı, temiz bir tarih görüntüsü hep yapay ve verimsizdir.”³⁴ Mills’e göre de peyzaj, tarihin gerçek bir temsili gibi bir izlenim verse de kusursuz

³³ Perouse, **a.g.e.**, s. 323.

³⁴ Perouse, “Kentsel Dönüşümün Yaygınlaştırılması ya da Suskun Çoğunluğun Acımasız Zaferi...”, **Milyonluk Manzara**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 53.

cemaat anlatısıyla geçmişin gerilimlerini bulanıklaştırır.³⁵ Dolayısıyla, restorasyonlar ile geçmiş bugüne uyarlanırken geçmişin bazı izleri de kapatılır. Geçmişin izlerini silme ediminin en etkili gerçekleştiği yerlerden biri “tarihsel mekân”ın sözde restorasyonudur.³⁶ Yine Herzfeld İstanbul’daki süreci Roma ile karşılaştırarak şu şekilde açıklar:

“Roma o yoğun yerelciliğiyle iftihar etmektedir hala. İstanbul ise, tersine, çünkü köylülerden oluşan kalabalık nüfusundan bile, sadece küresel eğilimlerle bağlantılı olmakla kalmayıp, bu eğilimleri dünyaya sunduğu yönünde bir anlam çıkarır. Bu mevcut mirası dondurup sterilize etme ve kent nüfusunu bu proje doğrultusunda mevzilendirme yönünde daha büyük bir kolektif hevesi beraberinde getirir. Bu ise soyut miras anlayışının baskıcı mantığını yeniden üreten bir şeyleştirme ve insansızlaştırma sürecine denk düşer.”³⁷

Bu bağlamda son olarak restore edilen mekânların zamansal ve edimsel açıdan geçici etkinliklerle doldurulması restorasyon uygulamalarına yönelik tartışmalardan bir diğerini oluşturur. Geçmişin deneyimlendiği, yüzeysel bir tecrübe alanı olarak yeniden formüle edilen bu mekânlarda geçmişin bir nevi atıllaşması söz konusudur. Geçmiş atıllaştıran tüm girişimler ise temelde kentlerin kültürel birikimlerinin piyasa ekonomilerine uydurulması suretiyle zarar görmesine neden olmaktadır. Bir yeri tanıyıp bilme ile kısa süreli tecrübe etme arasındaki farka işaret eden Urry’nin ifadeleriyle, “bu tür endüstriyel miras yerlerine ilişkin olarak tarih temsiliyetinin sorunsal yönü; ziyaretçilere yapıları da içerecek şekilde yapay-olgular (artefact) düzeni sunma ve ardından ziyaretçileri bu yapay-olgular etrafında oluşacak yaşam örüntülerini tahayyül etmeye yüreklendirme nedeniyle miras tarihinin çarpıtılmasıdır.”³⁸

İstanbul’un kimlik ve tarihi alanlarına ‘sahip çıkmak’, öncelikle kentin küresel turizm pazarında elini güçlendirmesi açısından önem taşıyor.³⁹ Tarihi mirasa sahip

³⁵ Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 141.

³⁶ Herzfeld, **a.g.e.**, s. 408.

³⁷ Michael Herzfeld, “İstanbul: Kaleydoskopta Kültür Politikası”, **İstanbul Nereye?**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 410.

³⁸ John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 220.

³⁹ Ünsal, **a.g.m.**, s. 185.

çıkma söylemleriyle yapılan restorasyonların, kaynağını büyük ölçüde buradan aldığı söylenebilir. Fakat eski kent merkezindeki yapıların restorasyonlarında öncelik turizm olduğunda söz konusu yapıların kullanımı da turizm ile sınırlanmaktadır. Rant ekonomisi ile korunacak değil yatırım yapılacak alan olarak görülen bu yerler, turizme yönelik restore edildiğinde, yerli insanın ilgisini çekmediğini belirten Perouse'ye göre de uluslararası turizmin odağa yerleştirilmesinin sonucu olarak gençlerin ve ailelerin mütevazı turistik gezileri, tüketim yönü daha zayıf olan turizm faaliyetleri vb. birçok başka turizm formu gölgede kalmaktadır.⁴⁰ Kısaca turizm odaklı restorasyon uygulamaları sonucunda toplumun belli kesimleri ile söz konusu yerler arasında bir mesafe oluşmaktadır. Turizm amacıyla yapılan yenilemeler sonucu karşımıza, “uluslararası fakat erişime sınırlı bir kent”⁴¹ çıkmaktadır. Dolayısıyla, restore edilen mekânların ticari amaçlarla kullanımı, yapılan yenilemelerin mirasa sahiplik ötesinde farklı amaçları olduğunu göstermektedir. Akılcı ve büyüme ilkelerine göre düzenlenen mekânlar Öztürk'e göre, “asıl işlevlerinden uzaklaşan bir mekânsal organizasyona tabi tutulurlar.”⁴² Bu açıdan ticari bir girişim amacıyla restore edilen hiçbir tarihi yapının işlevini tam olarak yerine getiremeyeceğini vurgulamak yerinde olacaktır.

Farklı boyutları ihmal edilen sözde restorasyon uygulamaları sonucu bir yandan kentin tarihi ve kültürel dokusu zarar görürken, diğer yandan tarihi ve kültürel yerlerin kullanımı sınırlanmakta dolayısıyla, “*kültür başkenti*” gibi söylemler romantik vaatlerden öteye gidememektedir. Zira Herzfeld'e göre de, İstanbul'da restorasyonun izleri, zamanın verdiği hasarı geride bırakma, mimari dokudaki aşınmanın belirgin kıldığı zamansallığı unutmada konusunda bir gönülsüzlüğe işaret etmez; zamana dayalı kusurun “koruma” hedefinde süreksizliğin işaretlerini kendine

⁴⁰ Jean-François Perouse, **İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 373.

⁴¹ Perouse, **a.g.e.**, s. 392.

⁴² Serdar Öztürk, **Mekân ve İktidar: Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası**, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 37.

mal etme çabasına dönüşebilir; fakat her türden koruma belleğin bazı izlerini de yok eder.⁴³ Tüm bu eleştirilerin bağlandığı temel nokta ise tarihi yapılara gerek onarım sürecinde gerek onarım sonrası kullanımında yapıya zarar verici tutumların söz konusu muhafaza hedefinin aksine sonuç verdiğidir.

Restorasyonların bir adım sonrası ise yapıların bulunduğu bölgenin de yapı ile benzer bir sürece girdiğidir. Nitekim, tarihi kent merkezlerinin soylulaştırılması önce restorasyonlarla başlamakta daha sonra restorasyon uygulamalarına çöküntü bölge söylemi eşlik etmektedir.⁴⁴ Küreselleşme ve neoliberal düzenin sembollerinden biri haline gelen kentsel dönüşüm, sadece akademik terminolojiye değil, gündelik hayatımıza da önce bir korku mekânı olarak çöküntü bölgesi, sonra da kurtarıcı olarak soylulaştırma terimlerini dâhil etmiştir.⁴⁵ Bu bağlamda İstanbul'daki kent yenileme uygulamalarına bakıldığında kentlerde bir dönem sanayiden elde edilen gelirin günümüzümüzde kent rantından elde edilmeye çalışıldığı rahatlıkla söylenebilir. Tarihi, kültürel, manzaralı yerler ise en çok rant sağlayan yerlerin başında gelmektedir. Soylulaştırma girişimleri sonucu yoksullar yerlerinden edilirken, yerlerinden edilmeden önce sahiplenildiği için gidebilecekleri bir çeper de kalmamış oluyor. Dolayısıyla, restorasyon söylemiyle başlayan soylulaştırma ve yenileme hareketleri giderek bir sınıf meselesine dönüşüyor. Yaşanan dönüşümlerin rant temelli yapılması temelde insanları yerinden ederken, bu durum dolaylı olarak kültür ve gelenekle yakından ilişkili kentsel ve toplumsal hafızayı da etkiliyor. Zira bir yerin anılar, geçmiş, gelenek ve hatta gelecek ile de bağı vardır. Bu durumda söz konusu yerinden edilmelerle insanlar yalnızca evlerinden değil kimlik kurma sürecinin temel

⁴³ Herzfeld, *a.g.e.*, s. 407.

⁴⁴ Ünsal, Sulukule'deki sürecin yenileme ve restorasyon söylemi ile başladığını sürecin sonunda bölgenin neredeyse tamamen yıkıldığını anlatır. Ünsal, "(Yıkılarak) Yeniden Kurulan Kent, 2000'li Yılların İstanbul'u", **Mekân ve Kültür**, der. Emine Onaran İncirlioğlu, Barış Kılıçbay, Tetragon Kültür Araştırmaları Derneği, Ankara, 2011, s. 186.

⁴⁵ Funda Şenol Cantek, "Yoksuldan Alıp Zengine Vermek: Ankara'da Kentsel Dönüşümün Serencamı", **Milyonluk Manzara**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 123.

alanlarından olan anılarından, geçmişlerinden, mahallelerinden ve mekânla olan tüm bağlarından da sürölmektedirler.

Bu bağlamda bir sonraki bölümde öncelikle kentsel yenilenme sürecinde uygulamalar nostaljik söylemlerle temellendirilmelerine rağmen diğler taraftan yenilenmenin yaşam kültürüne ait pek çok unsuru nostaljiye dönüştürmesi üzerinde durulacak ve bu sürecin devamında ortaya çıkan kentlerdeki nostaljik görünömlerin anlamları sorgulanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR HATIRLAMA BİÇİMİ OLARAK NOSTALJİ VE KENTLERDE GÖRÜNÜMÜ

Yaklaşık son on yıldır özellikle İstanbul'daki kent yenileme uygulamalarına bakıldığında gerek yeni yapıların inşasında gerek eski yapıların restorasyonlarında 'nostaljik' söylemlerin payının yadsınamayacak derece olduğu görülmektedir. Yatırımcılar yeni konutlarının nostaljik reklamlarında İstanbul'un güzel, sakin ve huzur dolu eski günlerini müşterilerine vaat ederken yerel yönetimler ise tarihi yapıları restore ederek geçmişi ihya etme çabasındadır. Kentler bazında bakıldığında sadece mekânların yapım ya da onarım sürecinde değil kullanım süreç ve biçimlerinde de nostalji vurgusu dikkat çekici bir biçimde yaygınlaşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak nostalji kavramı ele alınacak, daha sonra kentlerde yeniden üretilen nostaljiden hareketle nostaljinin kentlerdeki işlevi üzerinde durulacak ve son olarak kentlerde giderek artan nostaljik vurguların kent hayatı açısından anlamları sorgulanacaktır.

2.1. Nostalji ve Yeniden Üretim

Öncelikle belirtmek gerekir ki nostalji tartışmalı bir konudur; çünkü "geçmiş, her zaman tartışmalıdır."¹ Yunanca'dan gelen nostos (eve dönüş) ve algia (özlem) kelimelerinin birleşiminden oluşan nostalgia/nostalji sözcüğünü ilk olarak İsviçreli Johannes Hofer, 1688'de yazdığı tıp tezinde, kişinin kendi memleketine geri dönme arzusundan kaynaklanan üzgün ruh halini tanımlamak için kullanmıştır.² Geçmiş zamana ait yer, olay ya da kişilere duyulan aşırı özlemi ifade eden nostalji kavramını Hofer, bir hastalığı tanımlamak için kullanmış olsa da sonraki dönemlerde kavram

¹ Beatriz Sarlo, *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*, Çev. Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 9.

² Hofer'dan akt. Svetlana Boym, *Nostaljinin Geleceği*, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 25.

farklı anlamlar kazanmış ve farklı yorumlanmıştır. 17. yüzyılda nostaljiyi tedavi edilebilir bir hastalık olarak düşünen ve melankoliyle ilişkilendiren tıbbi bir gelenek mevcutken 17. yüzyıldan itibaren nostaljiyi moral değer olarak gören bir gelenek söz konusudur. Anlamındaki olumlu değişime bağlı olarak, “19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde nostalji ulusal ve bölgesel müzelerde ve kent abidelerinde kurumsallaşıp kamusal bir üslup ve mekân kazanmıştır.”³ 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan araştırmalar sonucunda ise pozitif bir duygu durumu olarak tanımlanmıştır. Bugün nostaljinin ve nostaljik söylemlerin hafızanın kurgusalılığından beslenen yapısından hareketle zengin bir anlam içeriğine sahip olduğu; ekonomide siyasette kentlerde hatta gündelik hayatın pek çok alanında kullanıldığı gözlenmektedir. Nostaljik bakışla geçmiş, söz konusu alanlarda dünya savaşları, ölümcül hastalıklar, devasa felaketler ve büyük ölçekli afetlerle dolu olmasına rağmen, paradoksal olarak nostaljik olarak hatırlanma eğilimi gösterir ve genellikle kusursuz ya da eksik dönem olarak idealleştirilir.⁴

Nostalji literatürde tıp tarihinin bir parçası olmasına karşın, bu kavramın sosyolojiye egemen olan nostaljik paradigma nosyonuna işe yarar şekilde dönüştürebileceğini belirten Stauth ve Turner’e göre, sosyolojik analizin en güçlü metaforlarından biri, nostaljidir.⁵ Geçmiş, şimdi ve gelecek arasında zamansal açıdan olduğu gibi mekânsal açıdan da geçişken, diğer bir ifadeyle akışkan olan içinde bulunduğumuz çağda, bir mekân, bir nesne ve ya bir eylem üzerinden nostaljinin anlamlarını sorgulamak, günümüz sosyal dünyasının işleyişini sorgulamanın bir yolunu oluşturur. Başka bir ifadeyle geçmiş bir zamanda değer ifade eden, özlenen an ve anılar çoğunlukla bir nesne ile özdeşdir. Gündelik hayatın hemen her alanında yer edinen geçmişteki bir durum ya da kişiyi çağrıştıran nesnelerin anlam haritasında ise değer, hafıza, kimlik, geçmiş ve gelecek algısı saklıdır. Nostaljik tutumlar, geçmişe ve

³ Boym, a.g.e., s. 43.

⁴ Sertaç T. Demir, “The Stranger to Time: What a Collector Stands for in a Hurried Society”, **Human Studies**, Springer Netherlands, March 2017, Volume 40, Issue 1, s. 55.

⁵ Georg Stauth ve Bryan S. Turner, **Nietzsche’nin Dansı: Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklılık ve Direniş**, Çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997, ss. 59-61.

geleceğe dair algı yanında içinde yaşanılan sosyal dünyanın bilgilerini de bu algılar üzerinden ele verir. Geçmişin simgeleşerek geleceğe taşınmasında rolü olan, büyüsü bozulmuş dünyalarımıza anlam katan ve bireysel ve toplumsal olarak bizi biz yapan hatıraların bağlandığı tüm figürler, yaşadığımız zaman ve mekâna dair algılarımızı ele veren birer sembolik anahtarlardır. Dönemlerin koşul ve özelliklerine göre olumlu ya da olumsuz anlamlar atfedilen nostalji kavramının günümüz toplumunda izini sürmek, içinde bulunduğumuz dönem ve toplum adına kaydadeğer bir veri sağlayacağını söylemek mümkündür.

Tarihsel olarak bakıldığında nostaljinin özellikle durum ya da yer değiştirilen dönemlerde kendini yeniden tanımlama çabası olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle nostaljinin yoğun olarak görüldüğü hemen her dönemin ortak özelliği, keskin değişimlerin yaşandığı, Boym'un ifadesiyle, devrim dönemleri sonrasındır. Boym'a göre, devrim sözcüğü, hem döngüsel tekrar hem de radikal kopuş anlamına gelir.⁶ Nostaljinin işlevi ise tam da bu noktadadır; nostaljik tutum ve söylemlerin değişimin yaşandığı dönemlerde süreklilik sağlama gibi bir işlevi söz konusudur. Bauman'ın "City of Fears, City of Hopes" makalesinde devrimler üzerine söyledikleri de modern dönemde nostaljinin sıklıkla, kasıtlı ya da kasıtsız olarak ortaya çıkışını ve sunumunu anlaşılır kılmaktadır. Bauman'a göre devrimler modern dönemde eskiye göre daha sık aralıklarla yaşanmaktadır, hatta devrimler günümüzde bir yaşam tarzıdır.⁷ Nostaljinin yaşanan yoğun değişim ve dönüşümler ölçüsünde ortaya çıktığı kabul edildiğinde, günümüzün nostalji furyası Bauman'ın ifadeleri ile açıklık kazanmaktadır.

⁶ Boym, *a.g.e.*, s. 47.

⁷ Zygmunt Bauman, "City of Fears City of Hopes", Goldsmiths College, London, 2003, s. 2. <http://www.gold.ac.uk/media/documents-by-section/departments/research-centres-and-units/research-centres/centre-for-urban-and-comm/city.pdf>,

Süreklilik ve gelenekteki her derin kopma, yeni bir başlangıç aşamasında “geçmiş” oluşmasına yardımcı olur; yeni başlangıçlar, Rönesanslar, restorasyonlar hep geçmişe dönüş, ondan destek alma biçiminde ortaya çıkarlar ve geleceği ürettikleri, yeniden kurdukları, kapsadıkları ölçüde geçmiş keşfederler.⁸ Küreselleşme yerellikle ilişkili süreklilik hissini sadece özleme dönüştürmemiş aynı zamanda bu sürekliliği oluşturmanın da önüne geçmiştir. Diğer bir ifadeyle bilinen, aşına olunan dünyayı değiştirmiş, bununla ortak anıların kaybına neden olduğu gibi aynı zamanda oluşmasına da engel olmuştur. Yerelliğin hatırlamayla küreselliğin ise unutmayla olan ilişkisi bir anlamda buradan kaynaklanmaktadır:

“Küreselleşme, demokratikleşme, kitleselleşme ve medyalaşma olgusuyla bütün dünya ‘hızlanma’yı kutsamaktadır. İster tepki, ister ilerleme, isterse değişim söz konusu olsun kendi iç mirasına kapanmış hafızanın yerini geçici güncellikler doldurmaktadır. Bu bağlamda nostalji sadece yerel bir özlemin ifadesi değil, “yerel” ile “evrensel” ayrımını mümkün kılan yeni bir zaman ve mekân anlayışının sonucudur.”⁹

Bir hatırlayış biçimi olarak nostalji, temelde hafızanın özlemle hatırlayışı anlamına gelir. Küçük bir simge ya da çağrışım kişiyi geçmişe götürebilir ve bu hatırlama biçimini koşullandırabilir. Günümüzde nostaljik bir biçimde geçmişe ait eşyalar önem kazanmış bağlantılı olarak koleksiyon kültürü yaygınlaşmıştır. Öztürk’e göre her şeyi biriktirme fikri, bir tür genel arşiv oluşturma düşüncesi, bütün zamanları, bütün dönemleri, bütün biçimleri ve zevkleri bir yere kapama arzusu, zamanın dışında yer alacak ve zamanın tehdit edemeyeceği bir mekân oluşturma fikri modern döneme özgüdür.¹⁰ Boym’a göre de, çağımızın bir belirtisi, tarihsel bir duygu olan nostalji, modernliğin akranıdır.¹¹ Bu bağlamda bireysel ve toplumsal alanlarda geçmişe ait eşyaların biriktirilmesi, sergilenmesi, yeniden üretilmesi ve hatırlatıcı simgelerin

⁸ Assmann, **a.g.e.**, s. 36.

⁹ Boym, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁰ Serdar Öztürk, **Mekân ve İktidar: Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası**, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 65.

¹¹ Boym, **a.g.e.**, s. 17.

yaygınlaşması, modernlik süreci ile birlikte yaşanan değişimlere karşı bir süreklilik direnci ya da kopuşlara bir tepki olarak okunabilir.

Sanayileşmenin ve modernleşmenin hızlı temposunun, insanların geçmişin yavaş ritimlerine, sürekliliğine, toplumsal kaynaşmışlığa ve geleneğe duydukları özlemi daha da yoğunlaştırdığını vurgulayan Boym’a göre, siberuzaya ve sanal küresel köye duyduğumuz hayranlığa karşılık, en az onun kadar küresel bir nostalji salgını, kolektif hafızası olan bir cemaate duyulan dokunaklı bir hasret, parçalanmış bir dünyada sürekliliğe duyulan bir özlem vardır.¹² Nostaljiyi dönemin şart ve koşullarından ayrı ele almak eksik bir değerlendirmeye zemin hazırlar. Gündelik yaşam içinde nostaljinin izleri sürüldüğünde, Stauth ve Turner’in ifadesiyle, “geçmişin, sadece gerektiği ve anlamlı olduğu, yani göstergeleştirdiği ölçüde hatırlandığı”¹³ görülür. Örneğin, toplumun kıyısında köşesinde kalmışlar ya da güçsüzler için bir kaynak işlevi görebilir: Bu kişiler kendilerinden bağımsız olarak yüceltilen geçmişin alternatif temsillerini yaratarak, kendileri için şimdide daha iyi bir konum iddiasında bulunabilirler.¹⁴ Dolayısıyla, Özyürek’in ifadesiyle, nostalji, şimdiyle ilişki kurup onu dönüştürmenin güçlü ve çok yönlü yollarından biridir.¹⁵ Nostalji bu bağlamda, “hem bir kaçış hem de bu dünyaya bir alternatiftir ki, bu dünyayı değiştirmek için toplumsal ve siyasal eylem yaratan sadece alternatifler düşüncesidir.”¹⁶

Nostalji denildiğinde aklımızda ilk olarak geçmiş ve geçmişi hatırlatan nesneler ya da mekânlar belirse de nostalji bir yönüyle de, “orada bir yer ve zaman” ı değil oradan buraya olan yolculuğu anlatır. Bu yönüyle nostalji yaşanan değişimlerde

¹² Boym, **a.g.e.**, s. 15.

¹³ Boym, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁴ Esra Özyürek, **Modernlik Nostaljisi**, Çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 202.

¹⁵ Özyürek, **a.g.e.**, s. 228.

¹⁶ Stauth ve Turner, **a.g.e.**, s. 52.

lokomotif işlevi de görmektedir. Günümüz nostaljisini, insanların bizzat kendilerinin dönüştürdüğü bir şeyin ardından yas tuttuğu özel bir nostalji biçimi olarak düşünen Tanyeli'ne göre; geçmiş her çağda özlenir; sorun, hangi verilerle tanımlanmış, hangi geçmişin, nasıl özlendiği sorunudur.¹⁷ Yoğun bir özlemin belirtisi olarak ele alınan ve hoşnutsuzluk olarak yorumlanan nostaljinin günümüzdeki kimi görünümüne bakıldığında, nostaljinin yeni bir yaşam inşa etmede meşrulaştırıcı bir işlevselliğinin olduğu görülebilir. Yeni bir duruma geçiş sürecinde ya da geçildiğinde geçmişe ait imge ve söylemler güven verebilir ve yaşanan değişimleri makul gösterebilir. Connerton'un başka bir şekilde ifade ettiği gibi, günümüzle ilgili deneyimlerimizin büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimizin üzerine oturduğu ve geçmişle ilgili imgelerimizin genellikle var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığı söylenebilir.¹⁸ Nostalji söz konusu işlevselliklerinden dolayı sadece doğal bir görüntü olarak ortaya çıkmaz aynı zamanda yeniden üretilir. 21. Yüzyılın başında nostalji, bir zamanlar dünyanın dört bir tarafındaki kapitalistlerin kamusal ve dolayısıyla pazarlanamaz gördüğü imgeleri ve kavramları özelleştirmekte ve bu suretle metalaştırmaktadır.¹⁹ Söz konusu imge ve kavramların metalaştırılması birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Bu tartışmaların bir çoğu ise 'yeniden üretim' kavramı etrafında yapılmaktadır.

2.2. Nostaljinin Yeniden Üretimi

Yeniden üretim kavramı 19. Yüzyıldan beri yaygın bir kopya ve kopyalama anlamına sahiptir.²⁰ Üretim biçimindeki değişimle birlikte yeniden üretim hız kazanmış var olan ürünlerin yeniden üretilmesi yaygınlaşmıştır. Benjamin, Adorno ve

¹⁷ Uğur Tanyeli, **Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2013, s. 79.

¹⁸ Paul Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar?**, Çev. Alâeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 12.

¹⁹ Stauth ve Turner, **a.g.e.**, s. 19.

²⁰ Raymond Williams, **Kültür**, Çev. Suavi Aydın, İmge Yayınları, Ankara, 1999, s. 185.

Baudrillard günümüz dünyasına yönelik eleştirilerini yeniden üretim kavramından hareketle yapmışlardır. Zira Connerton'un ifadesiyle, 19. ve 20. Yüzyılların meta kültüründe diğer tüm kelimelerden önce gelebilecek bir kelime varsa, o da “yeni” kelimesidir.²¹

Walter Benjamin, Pasajlar adlı eserinin bir bölümünü oluşturan “*Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı*” adlı makalesinde, yeniden üretim kavramını sanat bağlamında ele almıştır. Kültür endüstrisi kapsamında bir başyapıt olan bu makalede Benjamin'in belirttiği üzere, aslında insanların yapmış oldukları her zaman insanlar tarafından yeniden yapıla gelmiş aynı şekilde sanat yapıtı da yeniden üretilme gelmiştir; yeni olan sanat yapıtının teknik aracılığıyla yeniden-üretilmesidir.²² Teknik yoluyla üretim çok sayıda ürünün daha kısa sürede ve kopyalanarak üretilmesinin yolunu açmıştır. On dokuzuncu yüzyıl öncesi her şeyin tek tek el yapımı yapıldığı bir dünya yavaş bir dünyaydı.²³ Tekniğin olanaklarıyla yeniden üretimin yapıldığı günümüz dünyası ise olabildiğince hızlıdır.

Yeniden üretim kavramını kültür endüstrisi kapsamında ele alan Theodor W. Adorno ve Max Horkheimer da eğlence endüstrisinin bir sanat gibi yükselmesini, kültürel ve sanatsal ürünlerin metalaşarak kitlelere sunumunu üretilmiş olanın güncelle yinelenerek tüketilmesi olarak yorumlamış, kültür endüstrisinin temel özelliğini “bildik şeyleri yeni bir nitelikte birleştirmek”²⁴ olarak ifade etmişlerdir. Adorno'ya göre, kültür endüstrisinin getirdiği asıl yenilik, kültürün uzlaşmaz iki ögesini, sanat ile

²¹ Connerton, **a.g.e.**, s. 68.

²² Walter Benjamin, **Pasajlar**, Çev. Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 46-47.

²³ Connerton, **a.g.e.**, s. 40.

²⁴ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi**, Çev. Elçin Gen, Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 109.

eğlenceyi amaç kavramına, yani tek bir yanlış formüle, kültür endüstrisinin bütünselliğine tabi kılmış olmasıdır ki bu formül yinelemeye dayanır.²⁵

Yakın dönemde ise Jean Baudrillard “nesne altkültüründe kültürlüleşme”²⁶ olarak tanımladığı kitsch kültürü ile yeniden üretim süreci üzerinde durur. Kitsch kavramı sanatın ticarileşmesi anlamına gelir. Kitsch (üretimi endüstriyel olabilen) nadir, kıymetli, benzersiz nesneye yeniden değer kazandırır; kitsch ve “otantik nesne” ikisi birlikte böylece bugün sürekli hareket ve genişleme halinde olan ayırt edici eşyanın mantığına göre tüketimin dünyasını düzenler.²⁷ Kültürel bir kategori olarak Kitsch’i değerlendiren Baudrillard’a göre her yandan ödünç alınmış göstergelerin nesne düzeyinde endüstriyel çoğalması, bayağılaştırılmasından ve “kullanıma hazır” göstergelerin düzensiz bir artışından kaynaklanan kitsch’in bu çoğalımı “kitle kültürü” olarak temellerini, tüketim toplumunun sosyolojik gerçekliğinde bulur.²⁸ Tümüyle tatmin edici bir kitsch tanımı olmadığını belirten Calinescu’ya göre, kalabalığı hoşnut eden genellikle kitlesel tüketim için tasarlanmış kitsch, geniş bir kamuoyunun en yüzeysel estetik ihtiyaçlarına ya da kaprislerine anlık tatmin sunmak içindir. Bu nedenle yeniden üretilen aynı imge tartışılmaz bir şekilde kitsch olacaktır.²⁹

Benjamin’in yeniden üretimde eleştirdiği ve eksik bulduğu taraf yapıtın şimdi ve buradılığıdır. Özgün yapıtın şimdi ve buradılığı o yapıtın hakikiliğini oluşturur; dolayısıyla hakikilik, teknik yollarla gerçekleştirilen yeniden üretimin dışında kalır. Benjamin’e göre bir nesnenin hakikiliği,

“Maddi varlığından tarihsel tanıklığına değin, başlangıçtan bu yana o nesnede gelenekleşmiş olanların bütününden oluşmakta ve sanat yapıtının teknik yoldan yeniden-üretilebildiği çağda ise gücünü yitiren, yapıtın özel atmosferi olmaktadır. Sanatsal üretimde

²⁵ Adorno, **a.g.e.**, s. 67.

²⁶ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 139.

²⁷ Baudrillard, **a.g.e.**, s. 138.

²⁸ Baudrillard, **a.g.e.**, s. 129.

²⁹ Calinescu, **a.g.e.**, s. 282.

hakikilik ölçütünün iflasıyla birlikte, sanatın toplumsal işlevi de bütün olarak köklü bir değişim geçirmiş; sanatın kutsal törenden temellenmesinin yerini bir başka uygulama, yani sanatın politika temeline oturtulması almıştır.”³⁰

Benjamin’in bir diğer eleştirisi ise yeniden-üretim tekniğinin, yeniden-üretilmiş olanı geleneğin alanından koparıp aldığı yönündedir. Gelenek, (kültür mirasımız) tasarlanmış bir sürekliliğin kendisini açıkça gösterdiği bir süreçtir; bir zorunluluk olarak değil ama arzu edilen bir süreklilik olarak görülen, geçmişin anlamlı bulunmuş ve yeniden yaşanması istenen öğelerinin tekrar tekrar seçilmesi ve yeniden seçilmesi³¹ ile oluşur.

Benjamin’in, Adorno’nun ve Baudrillard’ın kültür endüstrisi bağlamında yeniden üretime yönelik yaptıkları eleştiriler, temsiller yoluyla yeniden üretilen geçmiş, hatırlama ve unutma biçimlerindeki sorunlu yönleri açığa çıkarması bakımından oldukça önemlidir. Örneğin, kopya edilen ürün asıl ürünün emek sürecini yok sayar. İmal edilmiş kopya ürünlerin kökene ilişkin düşünce vermemesi gibi, geçmiş temsil eden ürünler yoluyla yapılan hatırlama da yüzeysel ve kısımdır. Daha açık bir ifadeyle, hatırlama tarihsel bağlamından uzaksa hatırlamaya değil daha ziyade unutturmaya hizmet eder. Bellek ve kapitalizmin ortak yönlerinin ise yeniden üretim olduğu söylenebilir. Zira, kâr ve tüketim odaklı yeniliklerin hızla devasa boyutlarda demode ürünler üretmesinde hayati bir rolü olan unutkanlık, pazarın iyi işleyebilmesi için olmazsa olmaz bir bileşendir.³²

Sanat yapıtının teknik yoluyla yeniden üretimi ve kitsch tartışmaları, yeniden üretimin kilit önemde olduğu bellek kavramı için de açıklayıcı niteliğe sahiptir. Kültürel ürünlerin yeniden üretimi ile belleğin yeniden üretimini Matei’nin

³⁰ Benjamin, **a.g.e.**, ss. 47-52.

³¹ Williams, **a.g.e.**, s. 187.

³² Paul Connerton, **Modernite Nasıl Unutturur**, Çev. Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 73.

ifadeleriyle özetlemek mümkündür: “Sanat için kiç neyse, hafıza için nostaji de odur.”³³ Gözden çıkarılan nesneleri koruma, onlara tarihsel bir hale kazandırma tutkusu, bütün bunlar aslında modernleşme hızına bir tepki, gündelik şimdinin her şeyi bir girdap gibi içine çeken boş uzamından dışarı çıkma ve bir zaman ve bellek duygusu talep etme çabası olarak³⁴ yorumlanabilir. Fakat diğer yönüyle geçmişe ait nesnelerin yeniden üretilmesi ya da yeni nesnelere tarihsel bir hale kazandırma tutkusu tüketici odaklı bir ekonominin mantığına oldukça uygundur. Ticarileşmiş nostalgide medeniyetin tüm eserleri seri üretim yoluyla mevcut ve elden çıkartılabilir hale getirilir; böylece tüketici hem modern rahatlığın hem de ilkel fetiş sahipliğinin keyfini sürer.³⁵ Yeniden üretilerek ekonominin bir nesnesi olan nostalji, diğer bir ifadeyle, geçmişin imgeler ve temsiller bütününe indirgenmesi, geçmişle bağın kuvvetlenmesine değil zayıflamasına neden olur. Nostaljinin yeniliği meşrulaştırıcı işlevselliği ise buradan kaynaklanır. Burada karşımıza çıkan imajların öne çıktığı bir temsil anlayışıdır. Nitekim postmodern temsil geleneğe başvururken, bir anlam metaforu oluşturmaktan çok geleneği bir imaj olarak tüketir. Bu tarz yerlerde söz konusu olan, “toplumsal olarak deneyimlenmiş bir geçmişin değil, tüm gücüyle varlığını yıkıp yerine geçmeye çalışan sterilize bir geçmişin yeniden resmedilişidir; o geçmiş hiç var olmamış bir şeye dönüştürüldüğü oranda, tarihi umursamayan bir modernliğin teknolojisinden ve ekonomik gücünden beslenen bir nostalji endüstrisi bugünü de istila etmektedir.”³⁶

2.3. Yenilenen Kentlerde Nostaljik Görünümler

Arzulanan bir modernliğe doğru koşusunda kent, eskiden kullanılmayan binaların bugün çılgınca yeniden inşa edilip şekillendirilmesinin de yolunu açmıştır.³⁷ Kentin yeni formuna geçişte ara işlev gören bu eski binalar, atfedilen kutsallık ve

³³ Charles Matei'den akt. Boym, **a.g.e.**, s. 15.

³⁴ Huyssen, **a.g.e.**, s. 43.

³⁵ Boym, **a.g.e.**, ss. 73-74.

³⁶ Michael Herzferd, “İstanbul: Kaleydoskopta Kültür Politikası”, **İstanbul Nereye?**, Haz. Deniz Göktürk, vd., Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 401.

³⁷ Herzfeld, **a.g.e.**, s. 407.

gösterilen saygı ile diyebiliriz ki eskiyi ve geçmişi idealize etmektedir. Kentlerde nostaljinin görüldüğü alanların başında özellikle eski kent merkezlerinde bulunan bu yapılar gelmektedir. Bu eğilimi son on-onbeş yıldır restore yapılar dışında da gözlemlemek mümkündür. Yakın zamana ait binaların nostaljik bir biçimde tasarlanıp kullanılması suretiyle oluşturulan yapay nostaljik mekânlar giderek yaygınlaşmaktadır. Geçmişe ait tarihi ve kültürel öneme sahip nesnelerin yerleştirildiği bu yapılar, artan nostaljik tutumların en bariz örneklerinden biridir. Kentlerde toplumsal ve kültürel hafızayı canlı tutan tarihi yapıların restorasyonları da sonradan oluşturulan yapay nostaljik mekânların artışı da yeni yapılanma ve yeni yaşam şekli ile yakından ilişkilidir.

Kentlerde görülen nostalji yeni gelişmeleri vurgulayıcı bir işleve sahiptir. Örneğin, kentlerde herhangi bir alanda yapılan yeniliğin vurgusu eskisi üzerinden yapılır. Bu haliyle nostaljiyi, özlemde ziyade yaşanan değişimin ve bu değişimden duyulan memnuniyetin bir ifadesi olarak yorumlamak mümkündür. Geçmişten ne zaman dem vurulsa arkasından şimdiyi işaret eden değişimlerin anlatılması olağan bir durumdur. Nostaljinin kentlerde konumlanışında da, kentlerin doğasına vurgu yapan, zamansal açıdan dün üzerinden şimdiyi ve geleceği vurgulayan bir yan söz konusudur. Kentlerdeki nostaljik mekânlara ve bu mekânların kullanımına baktığımızda da karşılaştığımız budur: “geçmişten, bugünü askıya almada ve çoğu kez de geleceği ima ederek söz edilmektedir.”³⁸

Kentlerde nostaljinin işlevi düşünüldüğünde, nostaljiyi ortaya çıkaran durumlardan bir diğerinin hıza dayalı üretim sistemlerinin giderek artması olduğu görülmektedir. Kentlerde nostalji kentin hızlı ve yoğun yapısına karşılık geçmişin yavaş ritimlerini hatırlatması bakımından dengeleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, nostalji kentteki hıza karşılık yavaşlık sunar.

³⁸ Sarlo, **a.g.e.**, ss. II-II2.

Fotoğraf 1: Nostaljik Fotoğraflarla Eski ve Yeni Ulaşım Sisteminin Karşılaştırılabileceği Bir Metro İstasyonu, 2016.

Kent yaşamının çoğul ortamında nostaljinin bir diğer işlevi ise kimlik ve kendilik tanımlamalarında oynadığı roldür. Nostalji, küreselleşme karşısında benzeşen birey ve toplulukların kimliklerini vurgulayıcı bir işlev üstlenir. Bireysel ya da kolektif olarak kimlik ve kendilik meselelerinin sembolik bir ifadesi olan nostaljik tutumlar, kent ölçeğinde de bireysel ve kolektif hafıza arasında bir aracı olur. Örneğin özellikle bireysel hafızaların yansıma alanı olan iç mekânlar aynı zamanda toplumsal hafızaları da içlerinde barındırır. Boym'un ifadesiyle, koleksiyonlar mahrem deneyimlere sahne hazırlar fakat her dairedeki koleksiyon hem daire sakininin parçalı bir biyografisi hem de kolektif hafıza sergisidir.³⁹ Nostaljik hatırlama biçimleri bu anlamda bireysel ve toplumsal kimliklerin oluşturulmasında temel bir rol oynar. Kent açısından düşünüldüğünde de durum benzerdir. Kentlerdeki nostaljik yapılar, kentlerin bir nevi kimliklerini vurgular. Bu açıdan şehir, Boym'un ifadesiyle, özlem ile yadırgatma, hafıza ile özgürlük, nostalji ile modernlik arasında ideal bir kavşaktır.⁴⁰

³⁹ Boym, a.g.e., s. 475.

⁴⁰ Boym, a.g.e., s. 249.

Son zamanlarda restore edilerek kullanılan tarihi ve kültürel mekânlar, kentlerde konumlanan nostaljinin siyasi ve ekonomik alandaki artan işlevini anlamak açısından da iyi birer örnektir. Şehrin sembolik coğrafyasındaki bazı değişiklikler, ülkenin siyasi manzarasındaki değişikliklerin tekinsiz habercisidir.⁴¹ Bu bakımdan, geçmişteki önemli kişi, yer ve olayları sembolik olarak yaşatan pekçok nostaljik yapının günümüzde izini sürmek hem yapısal olarak hem de siyasal olarak yaşanan değişimin yönünü görebilmek açısından önemlidir.

Mekân, tarih boyunca iktidarların üzerinde kontrol ve disiplin kurmak için mücadele ettiği nesnelerden birisi olmuştur.⁴² Dolayısıyla kentler doğrudan iktidarların etkisinde olan yerlerdir. Kentlerde geçmişin nasıl hatırlanacağı iktidar ilişkilerinden bağımsız olmamıştır. Diğer bir ifadeyle kentlerde geçmişin ele alınışı, nostaljinin kullanımı iktidarların politikaları ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan bakıldığında, hatırlamanın ve unutmanın bireysel olduğu kadar ekonomik, sosyal ve politik süreçlerle bağlantılı olarak toplumsal olduğunu da söylemek mümkündür.

Özyürek'e göre, hatıra geçmişten ziyade çağdaş iktidar ilişkilerini ve yapılarını yeniden şekillendiren bugüne dair bir eylemdir.⁴³ Bu noktada başlı başına bir inceleme konusu olmayı hak eden siyaset ve nostalji ilişkisi, siyasette nostaljinin kullanımı ile iktidar olmanın, iktidarda kalmanın ve sonrasında da hatırlanmanın bir aracı olması yönüyle önem arz eder. Bu ilişkinin yansıdığı temel alanlardan biri kentlerdir. İktidar mücadeleleri kentlere sembollerin mücadelesi olarak yansır. Her iktidar kendi değerlerini anıtlıştırıp kendi nostaljisini bugüne taşımaya çalışmakta, Boym'un tabiriyle; yeniden inşa sembolik bir misilleme biçimi olmaktadır.⁴⁴ Geçmiş kendi

⁴¹ Boym, **a.g.e.**, s. 249.

⁴² Serdar Öztürk, **Mekân ve İktidar: Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası**, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 19

⁴³ Esra Özyürek, **Modernlik Nostaljisi**, Çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 201.

⁴⁴ Boym, **a.g.e.**, s. 270.

parametrelerine göre yorumlayan günün iktidarı, geleceğin de iktidarı olma isteğini bu yeniden inşa biçiminde ele vermektedir. Bu bağlamda iktidar ve hatırlama arasındaki ittifakın ileriye dönük yanını vurgulayan Assmann’a göre:

“Hükümdarlar sadece geçmişi değil aynı zamanda geleceği de gasp eder, hatırlanmak isterler, bu yüzden kendilerini unutturmayacak işler yapar ve bu eylemlerinin anlatılması, müziksel olarak işlenmesi, anıtlarda sonsuzlaşması ya da en azından arşivlenmesi için çaba gösterirler. Kısaca iktidarlar, kendisine geriye yönelik meşruluk, ileriye yönelik ebedilik kazandırırılar.”⁴⁵

Özyürek’e göre, tarih yazımında kendilerine yer bulamayan kişisel deneyimler ya da üzerinde konuşulması zor konular, edebiyat, anı, müzik, sinema gibi kültürel ürünlerde dile getirilebiliyorlar; bu ürünlerin üretimi, dolaşımı ve tüketimi kadar anlatılan deneyimlerin hakikiliğine yönelik iddialar da toplumsal belleği şekillendirmede alternatif bir mücadele alanı oluşturuyor.⁴⁶ Geçmişin farklı yorumlara açık oluşu, geçmişe ait kültürel miras niteliğinde olan tarihi yapıların da iktidarların sunduğu miktarda farklı kesimlerce farklı yorumlanmasının önünü açar. Bu gibi durumlarda iktidarların geçmişi nasıl ve hangi yönleriyle ele aldığı söz konusu yapıların yıkım yenilenme ve kullanımları üzerinde anahtar rol üstlenir.

Nostaljik semboller aynı zamanda gündelik hayatta siyasetin izini sürme olanağı da sağlar. Yerel siyasi kültürü şekillendiren ve dönüştüren yönüyle nostalji ve özelleştirme arasındaki karşılıklı bağların gelişiminin izini süren Özyürek’e göre, nesneleri, ilişkileri ve kavramları metalara dönüştüren neoliberal ideolojinin arkasındaki önemli devindirici iki kuvvetten biri nostalji, diğeri ise özelleş(tir)medir.⁴⁷ Bu bağlamda Özyürek’in 75. yıl kutlamalarını incelediğinde vardığı sonuç, piyasaya dayalı sembollerin, niyetlerinden bağımsız olarak, yeni siyasal ifade ve katılım biçimlerini getirdiği ve devlet sembollerini devletin dışında görülen alanlara taşıyarak

⁴⁵ Jan Assmann, **Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, Çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 73.

⁴⁶ Esra Özyürek, **Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası**, ed. Esra Özyürek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 11.

⁴⁷ Özyürek, **a.g.e.**, s. 17.

yeni anlamlar kazandırdığıdır. Özyürek, kamusal-özel, siyasal-siyasal olmayan, meşru-gayri meşru alanlar arasında hızla aşınan sınırları işaret ederek, “hem toplumun hem de devletin yerine pazarı koymayı amaçlayan neoliberal sembollerin popülerleşerek, güçlü devlet ideolojileri ve devlet güdümlü modernleşme projelerinin nostaljik anılarıyla yeni bağlamlara tercüme edilmekte” olduğunu ifade eder. Yine O’na göre bu durum siyasetin siyasi kurumlardan ziyade bu kurumlar dışında aranabileceğini, siyasetin gündelik hayatta semboller üzerinden izinin sürülebilmesinin daha makul olduğunu göstermektedir. Çünkü siyasetin yeni biçimi oy verme ve seçimin ötesinde daha önceleri özel ya da mahrem diye düşünülen alanlarda ve eylemlerde gerçekleşmektedir.⁴⁸

Söz konusu durum Türkiye örneğinde düşünüldüğünde bir kesim Cumhuriyet dönemine nostalji duyuyorken başka bir kesim Osmanlı dönemine nostalji duymakta; siyaset, gerek siyasi arenada gerek gündelik hayatta bu nostalji temellendirmeleri üzerinden sürdürülmektedir. Özyürek’in deyimiyle, her iki kesim de (Kemalistler ve İslamcılar) şimdiki dönüştürecek bir turnusol kağıdı olarak geçmişin nostaljik temsilinden yararlandığından, geçmiş siyasal meşruiyet ve tahakküm mücadelesinin arenası haline dönüşmektedir.⁴⁹ Bu anlamda kurumsal iktidarı meşrulaştırma biçim ve söylemleri için nostalji etkin bir araç olmakta ve siyasi alanda nostalji, kendini tanımlama, meşrulaştırma ve gelecekte konumlandırmaya hizmet etmektedir. Sonuç olarak, Özyürek’in ifadesiyle, “piyasa temelli ekonomi ve siyaset, tam da kendi doğasından ötürü, insanların ev içi mekânı nasıl düzenledikleri, hayat hikâyelerini nasıl anlattıkları ve siyasal gelişmeler hakkında neler hissettikleri noktasında şekilleniyor ve elbette sonrasında da dönüp bunları yeniden şekillendiriyor.”⁵⁰

⁴⁸ Özyürek, **a.g.e.**, s. 39.

⁴⁹ Özyürek, **a.g.e.**, s. 202.

⁵⁰ Özyürek, **a.g.e.**, s. 40.

2.4. Kentlerde Nostaljinin Yeniden Üretimi

Günümüzde dış yapısı restorasyona uğrayan; iç yapısı ise güncel ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenerek farklı işlevler yüklenen tarihi mekânlar, bir yeniden üretim alanı olarak değerlendirilebilirler. Boyer'e göre, postmodern bir kent alanı kolektif hafızayı canlandıran materyaller ile karakterize edilir; böylece "tarihsel" alanlar yeniden üretilir ya da eski mimari formların bir amalgamı ile yeni binalar inşa edilir.⁵¹ Bu anlamda kentte tarihsel atmosferi geliştiren restorasyonlar, her ne kadar geçmişin bir kalıntısı olarak görülse de, bugün yeniden üretime tabi olan mekânlardır. Boym'un ifadesiyle, hızla dönüşen şehirlerde bu kendiliğinden anma alanları günümüzün kent yenileme fırtınaları karşısında yok olmanın eşiğine gelen tarihsel olanakların sanal düzlemlerini içeren mini müzelerdir.⁵² Bir nevi müze işlevi gören bu tarihsel mekânların kentte konumlanması, nostaljinin ütopyacı yönünü de içinde barındırır. Huyssen'e göre, nostalji bir anımsama biçimi olarak her zaman ütopyanın içinde vardır ve hatta orada üretici bir işlev üstlenir.⁵³ Bu mekânlar sadece fiziksel bir yeniden üretime değil aynı zamanda toplumsal bir yeniden üretime de tabi tutulurlar. Kent ve yeniden üretim arasındaki ilişki üzerinde duran Mumford'a göre de; fiziksel ve kültürel gücü yoğunlaştırmasıyla kent, insanlar arasındaki ilişkinin temposunu yükseltmiş, ürünleri stoklanıp yeniden üretilebilir biçimlere sokmuş, sadece fiziksel araçları değil, mirası aktarmak ve geliştirmek için ihtiyaç duyulan insanları da bir araya getirip örgütlemiştir.⁵⁴ Bu bağlamda *yeniden üretimi*, kentin karakteristik özelliklerinden biri olarak görmek, bunu ekonomik açıdan Simmel'in "metropolün her

⁵¹ Boyer'den (1996) akt., Amy Mills, **Streets of Memory: The Kuzguncuk Mahalle in Cultural Practice and Imaginations**. PhD Thesis, The University of Texas at Austin, 2004, s. 7.

⁵² Boym, a.g.e., s. 139.

⁵³ Andreas Huyssen, **Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek**, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s.119.

⁵⁴ Levis Mumford, **Tarih Boyunca Kent**, Çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 684.

zaman para ekonomisinin merkezi olması”⁵⁵ düşüncesinden hareketle, sosyal açıdan ise mekânlar ve toplumlar arası etkileşim bağlamında okumak mümkündür. Zira günümüzde kentsel mekânın düzenlenmesinde, kültür ve miras endüstrilerini kent ekonomileri için kaynak olarak kullanmayı benimseyen küresel bir kent anlayışı söz konusudur. “Kentın geleceğini kültür endüstrisinde gören özel sektörün ve kamu sektörünün isteklerinin 1980 sonrası neoliberal ekonomiler ve emlak piyasasının talepleri ile belirlendikleri”⁵⁶ gerçeğı göz önüne alındığında kültür endüstrisinin dünyadaki birçok kentte özellikle de İstanbul’daki dönüşümü açıklamada hala geçerliliğini koruduğı söylenebilir. Soysal’a göre, kentın tarihselleştirilerek yenilenmesi 1980’li yılların başında, bazı bakımsız konakların pastel pembe ve sarıya boyanarak kış bahçeli kafeteryalara dönüştürülmesiyle başlamış, kentın Osmanlı-Rum-Yahudi geçmişinin ortaya çıkarılıp nostalji olarak İstanbulluların tüketimine sunulmasıyla devam etmiş, Miniatürk’ün inşasıyla doruğa ulaşmıştır. Miniatürk’le birlikte, kültürel miras ve tarih artık İstanbullunun yakınına, evinin ötesine taşınmıştır.⁵⁷ Urry’nin de ifade ettiğı gibi, bir yere yönelik “nostalji” ve “gelenek” çoğunlukla “cemaat” kavramına dayalı belirli bir estetik eğilimler kümesini dile getiren koruma gruplarınca uydurulmuş olabilmektedir; bu durum, Albert Dock gibi başka türlü olsa metruk bir mülk olarak kalacak yapıların korunması ve gerekli yeni yapıların uluslararası modernist mimari biçemine karşıt olarak yerel biçemde yapılmasının yüreklendirilmesi çabalarına yol açmaktadır.⁵⁸

Kısacası kentler bir taraftan küresel etkilerle yeniden yapılanmaya diğer taraftan yine küreselleşmenin etkisiyle tarihsel ve kültürel öneme sahip yerlerin

⁵⁵ George Simmel, **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 85.

⁵⁶ Ayşegül Baykan vd., “Yaşayan Bir Tarihi Miras Alanına İlişkin Muhallif Durumlar: Büyük Valide Han”, **İstanbul Nereye?**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 126.

⁵⁷ Levent Soysal, “Kentın Geleceğı/ Gelecekleri: Yeni Yüzyıla Uyumlu İstanbul”, **İstanbul Nereye?**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 393.

⁵⁸ Urry, **a.g.e.**, s. 215.

restorasyonlarına sahne olmaktadır. Söz konusu restorasyonlar, kentteki küresel etkilere yerel bir tepki olmaktan ziyade küresel hareketlerin bir parçası olarak gerçekleşmektedir. Bauman'a göre, oyun her iki alanda da –küresel ve yerel sahnelerde yazılıp oynanmaktadır; sahnelenen oyunların akıbeti birbirlerine sıkıca dolaşmıştır; senarist ve aktörler bu bağın ne kadar derin bir şekilde farkına varırlarsa biri diğerinin üretiminin başarısına o kadar katkıda bulunacaktır.⁵⁹

⁵⁹ Bauman, **a.g.m.**, s. 39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜLEYMANİYE BÖLGESİ

Çalışmanın saha araştırmasının bir kısmını içeren bu bölümde, örnek alan olarak nostaljik mekânların sayıca çok olduğu ve bölgesel bazda yenileme sürecinde olan İstanbul'un eski kent merkezlerinden Süleymaniye Bölgesi ele alınacaktır. Geçmiş yapısı gereği değiştirilebilir olduğundan bir yerin geçmişine yönelik yapılacak tek kaynaklı bir araştırma öznellik sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu nedenle saha çalışması kapsamında Süleymaniye'nin geçirdiği süreçleri daha doğru anlamak bakımından yazılı kaynaklar yanında sözlü kaynak olan anlatılara başvurulmuştur. Söz konusu kaynaklardan hareketle geçmişte ve bugün öne çıkan özellik ve işlevleri üzerinde durularak bölge, topografik ve kültürel olarak kentsel bağlama yerleştirilmiştir. Bununla hem tarihi bir bölge olan Süleymaniye'nin kentsel yenileme hareketleri bağlamında dönüşümüne ışık tutulması hem de yenileme süreçlerinde kent merkezleri ile çeperler arasındaki ilişkinin sorgulanması amaçlanmaktadır.

3.1. Kent Literatüründe Süleymaniye Bölgesi

Süleymaniye Bölgesi, İstanbul'un en eski ilçelerinden olan Fatih semtinde bulunmaktadır. Topografik olarak Molla Hüsrev, Hoca Gıyaseddin, Hacı Kadın, Yavuz Sinan, Demirtaş ve Süleymaniye mahallelerini içine alan Atatürk, Ordu, Fuat Paşa ve Ragıp Gümüşpala caddelerinin çevrelediği alandır. Tarihi yarımadaının kuzeyinde ve İstanbul'un üçüncü tepesinin Haliç'e bakan yamaçlarında yer alan bölge İstanbul'un panoramik olarak görülebildiği önemli yerlerden biridir.

Süleymaniye Bölgesi, 1977 yılında koruma alanı ilan edilmiş, 1985 yılında UNESCO¹ Dünya Miras Listesi'nde yer almış, 1995 yılında tarihi yarımada sit alanı

¹ Türkiye, UNESCO tarafından 1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme"yi (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) 1983 yılında imzalamıştır. Dünya'daki "Üstün Evrensel Değer"e (Universal

olarak tanımlanmış ve 2006 yılında kentsel yenileme alanı olarak ilan edilmiştir. Bölge, geçmişte Osmanlı'nın geleneksel ev ve mahalle yapısına sahip olması yönüyle İstanbul'un kültürel ve mimari mirası açısından önemli bir yer tutmaktadır. Süleymaniye Cami ve Külliyesinin merkezi konumda olduğu bölgede aynı zamanda cami, han, hamam gibi pekçok tarihi yapı bulunmaktadır. Bölgede bulunan yapıların, geçmişte olduğu gibi bugün de etkinliği devam etmektedir.

Süleymaniye Bölgesinin tarihinde öne çıkan en önemli değişimlerden biri Mimar Sinan'ın 1557'de Süleymaniye Cami ve Külliyesini inşa etmesi ile olmuştur. Cami, yalnızca bölgenin değil İstanbul'un sosyal ve mimari dokusunda da önemli bir yere sahiptir. 19. Yüzyıl öncesinde Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da önemli yapıların çoğu ibadethanelerdir.² İstanbul'da da mimari özellikleriyle ön plana çıkan dini yapılar, aynı zamanda Osmanlı Devletinin şehir yapısından hareketle ekonomik, sosyal, siyasal ve dini değerlerin de merkezidirler. Bu bağlamda Osmanlı şehirlerinin "mahalle"³ yapısı, bölgede Süleymaniye Cami ve Külliyesi etrafında şekillenmiş, gündelik hayat açısından cami merkezi bir rol oynamıştır.

Outstanding Value) sahip kültürel ve doğal varlıkları bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul ederek tanıtmak, toplumlar arasında evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve bu değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliklerini sağlamak amacıyla taşıyan sözleşme kapsamında 1978 yılından itibaren Dünya Miras Listesi (World Heritage List) uygulaması başlatılmıştır. Bu kapsamda İstanbul'daki dört koruma alanı, "İstanbul'un Tarihi Alanları" tanımı 1985 yılında Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Bu alanlar; Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Süleymaniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı, Zeyrek Camii ve Çevresi Koruma Alanı ve İstanbul Kara Surları'dır.

² Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 141.

³ Jean-François Peouse'ye göre, "geniş kapsamlı bir kent coğrafyası ve bunun ayrılmaz parçası olan kent topluluğu eliyle sınırları her zaman keyfi olarak çizilen mahalle, iç içe geçmiş bir dizi tekilleştirme sürecinin ürünüdür. Mahallenin tanımı hem siyasi ve idari kararların, hem yorumların nesnesi ve bir ortak hafızanın kurucuları olan ayrıştırıcı tarihsel olayların, hem paylaşılan bir kadere karşı koyuş bilincini getiren gündelik olayların zorlamasından hem de bir kimlik oluşmasına katkıda bulunan yorum ve imgelerden hareketle şekillenir." Jean-François Perouse, **İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 93. Bu anlamda mahallenin en önemli özelliği sınıf temeline göre kurulmamış bir yerleşim yeri olmasıdır ki bu durum paylaşımları ve paylaşımlara bağlı olarak ortak hafızayı artırıcı bir etkidir.

Süleymaniye Bölgesi, Osmanlı Devleti döneminde külliye etrafında yer alan ticaret mekânlarından dolayı zengin tüccarların, yönetim yerlerine olan yakınlığından dolayı ise sarayın önde gelen yöneticilerinin ve din bilginlerinin ikamet ettiği önemli yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Günümüzde ise bölge daha ziyade aldığı göçlere bağlı olarak “yoksulluk”⁴ ve yenileme projelerinden dolayı gündemdedir.

Fotoğraf 2: Süleymaniye Bölgesinden Bir Kadraj

Bölgenin geçirdiği değişim tarihi yarımada'nın geçirdiği süreçlere bakıldığında daha açık anlaşılmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'un eski merkezi, tarihi yarımada, belirgin bir şekilde yoksulluğun, çürümenin, yenilginin, nüfus patlamasının, teker teker kaybedilen savaşların ve Batılılaşma etkisindeki modern Osmanlı bürokrasisinin büyük binalarıyla hırpalanır.⁵ 1950'lere gelindiğinde

⁴ Kent yoksulluğunu oluşturan nedenlerden biri –Süleymaniye’de de açıkça görüldüğü gibi- göçlerdir. Göç ve kent yoksulluğu ilişkisi hakkında ayrıntılı çalışma örnekleri için bkz.: Nail Yılmaz ve Yücel Bulut, **Kent Yoksulluğu ve Gecekondu**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009. & Bülent Şen, Alim Arlı, Ayşe Alican Şen, **Yoksulluğu Bölüşmek**, Süleymaniye Bekar Odası Göçmenleri, Küre Yayınları, İstanbul, 2016.

⁵ Orhan Pamuk, **İstanbul: Hatıralar ve Şehir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 58.

Avrupalı yaşam tarzına göre tasarlanmış, iktisadi, toplumsal olarak güçlü bir Galata ve Pera karşısında, yarımada siyasi, dini ve iktisadi olarak zayıflamış, bu nedenle söz konusu eksikliği gidermek için çok sayıda müdahaleye tanık olmuştur.⁶ 1980’lerde kent merkezlerinin boşalmaya başlamasıyla birlikte yarımada’nın belli bölgelerinde işlev değişikliğine uğramıştır. Son dönemde ise “çöküntü alanı”⁷ söyleminden ziyadesiyle nasibini alan tarihi yarımada kent yenileme çalışmalarına sahne olmaktadır. Tarihi yarımada’da yenileme hareketlerinin meşru zeminini bir dönem yangınlar ve depremler oluşturuyorken günümüzde kültürel mirasın korunması bağlamında alınan yenileme karar ve kanunları oluşturmaktadır.⁸ Müdahaleci ve korumacı her iki uygulamaya da tabi tutulan tarihi yarımada, bu uygulamalar ile sadece fiziksel değil sosyal ve ekonomik dönüşüme de uğramaktadır. Bu anlamda 1980’den sonra tarihi yarımada’da izleyeceğimiz hemen her müdahale Şentürk’ün ifadesiyle, “*aslına döndürme amacı*”⁹ taşısa da sonuç daha farklı olmuş ve yapılar uygulamalarla aslından biraz daha uzaklaşmıştır. Eski olanın değişmeden ve bozulmadan ayakta kalamayacağı bir gerçektir fakat müdahaleci uygulamalar ile yapılan yenilemelerle yapıları ve bölgeleri eski kimliğine kavuşturma hikâyesi tutmamaktadır.

Bugün çöküntü alan olarak kabul edilen Süleymaniye Bölgesi, bölgeden taşınmalar nedeniyle mahalle kimliğini kaybetmiş durumdadır. Bölgede yaşanan nüfus değişimi, İstanbul’un kentleşme sürecini çözümlemek adına önemli bir veri

⁶ Murat Şentürk, “Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011, s. 157.

⁷ Süleymaniye Bölgesi gece ve gündüz nüfusları arasında oluşan fark nedeniyle “çöküntü bölgesi” olarak algılanmakta ise de, gerçekte çok ciddi bir ticari canlılığa sahiptir ve bu özelliğini Bizans’tan beri sürdürmektedir. Yine Erkilet’e göre; çöküntü alanlarını tanımlarken klasik mimar-plancı temelli fiziksel yaklaşımdan kurtulmak gerektiği iddia edilse de, gece nüfusunun az olduğu ticaret ve üretim alanlarını çöküntü alanları olarak tanımlamanın kendisi de, modern planlamacının ‘üretimden arındırılmış’ hizmet kenti anlayışının ürünüdür. Alev Erkilet, “‘Hakikat Oyunları’nın Parçası Olarak Kentsel Çöküntü Söylemi”, **Milyonluk Manzara**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 81- 89.

⁸ 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı” Belediye Kanunu ile 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması” kanunu belediyelere yapılacak yenilik ve düzenlemeler için yetki vermiştir.

⁹ Şentürk, **a.g.t.**, s. 312.

sağlamaktadır. Zira, Şen'in de ifade ettiği gibi, bölgenin İstanbul'un kira ve bina emlak değerleri bakımından en düşük yerleri haline gelmesi şehrin genel dönüşüm dinamiğiyle iç içe olmuştur.¹⁰ TUIK verilerine göre, son 10 yıl içerisinde bölgedeki bazı mahallelerde her ne kadar nüfus artışı olsa da genel itibariyle nüfusun düştüğü görülmektedir. Kent literatüründe bölgeden taşınmaların genel olarak iki temel nedeni olduğu kabul edilmektedir. Bu iki nedenden biri yeni yerleşim yerlerinin cazibesi diğeri ise bölgeden kaynaklanan sorunlardır. 19. ve 20. Yüzyıllarda yeni oluşmakta olan yerlere taşınmaların en önemli nedeni ise, aydınlatılan caddeler ve alışveriş merkezleri gibi yeni yeni sunulan hizmetlerdi.¹¹ Perouse'ye göre, mimari nitelik herkesin ilgi alanına girmiyor, örneğin alt sınıflar, ikamet ettikleri tarihi semtleri, kentin çevresinde kurallara uygun olarak kurulan ve başka toplumsal gruplar tarafından "kalitesiz" olarak değerlendirilen yeni konutlar için terk etmeye hazırdır, bu kişiler için dairenin alt yapısının modern olması her şeyin önünde gelmektedir.¹² İkinci neden olarak görülen bölgeden kaynaklanan sorunlar bağlamında ise Şen'e göre, geçiş bölgesi olarak adlandırılan alanlar, zaman içinde köhneleşme ve yoğun göç ile birlikte çöküntü mahallesi/alanları olarak adlandırılan yerleşimler haline gelmektedir. Genişleme ve sızma arttıkça konut-işyeri karışımı bir yerleşim özelliğinden giderek işyeri, depo, imalathane vb. iş alanlarının artması ve konut alanlarının azalarak işyerine dönüşmesi eski sakinlerin bu alanı terk etmesi durumlarını ortaya çıkarmıştır.¹³

¹⁰ Bülent Şen vd., **Yoksulluğu Bölüşmek: Süleymaniye Bekar Odası Göçmenleri**, Küre Yayınları, İstanbul, 2016. s. 49.

¹¹ Faroqi, **a.g.e.**, s. 276.

¹² Perouse, **a.g.e.**, s. 216.

¹³ Bülent Şen, "Metropol Kent Merkezlerinde Çöküntüleşme Eğilimleri: İstanbul Eminönü-Süleymaniye Bölgesi Örneği", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2012, C.17, S.2, s. 319.

Belediye, Köy ve Mahalle Nüfusları Ölçüm Bazında	2007	2010	2016
İstanbul(Fatih/Fatih Bel./Demirtaş Mah.)-40312	404	388	235
İstanbul(Fatih/Fatih Bel./Hacı Kadın Mah.)-40314	663	586	382
İstanbul(Fatih/Fatih Bel./Hoca Gıyasettin Mah.)-40316	2027	1251	763
İstanbul(Fatih/Fatih Bel./Molla Hüsrev Mah.)-40327	1135	1152	1601
İstanbul(Fatih/Fatih Bel./Süleymaniye Mah.)-40335	522	485	651
İstanbul(Fatih/Fatih Bel./Yavuz Sinan Mah.)-40339	138	198	256

Tablo 1: Süleymaniye Bölgesi Mahalle Nüfus Bilgileri, Kaynak: TÜİK İstatistik Verisi

Bölgeden taşınmalarda etkili olan itici ve çekici olarak niteleyebileceğimiz her iki nedeni birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirmek ise en makul olanıdır. Bu bağlamda Duman ve Coşkun sürecin üretimini bütüncül bir bakış açısıyla şu şekilde değerlendirmişlerdir:

“Mekânsal olarak ayrışma, yaftalamaya da muhatap olabilmekte ve bu yerler güvenlik endişeleri, suç ve şiddetle birlikte anılır hale gelebilmektedir. Bu sadece dışarıdakilerce üretilmemekte, o yerde oturanlar da kendilerini ayırt edebilmek için bu ayrışma ve yaftalamanın yeniden üretimine katkı sağlayabilmektedir. Kamu otoritelerinin bu mahallelere bakışı da bu yaftalamadan nasibini çoklukla almakta, bunun neticesinde ise o mahallede oturanlara yönelen kamu hizmetleri ve sunulan imkân ve fırsatlar da daralmaktadır. Bu çerçevede bu türden alanların topluluk geliştirme, sosyal kent programları ve mahalle yenileme projeleri için öncelikli hedefler olduğu da ifade edilmelidir.”¹⁴

İstanbul’un kentleşme sürecinde gecekonduları apartmanlar, apartmanları siteler takip etmiş ve bu yerlere artan taleple boşalan eski kent merkezlerinin turizm

¹⁴ Betül Duman ve İsmail Coşkun, “Kentsel Dönüşüm: Temel Meseleler Üzerine”, **Kentsel Dönüşüm**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 43.

ya da orta sınıf semtlerine dönüşmesi birbirini üreten süreçler olmuştur. Site satışlarında güvenlik söyleminin biçimi daha çok Perouse'nin de belirttiği üzere kent merkezinin değersizleştirilmesi ve çokça övülen yeni kentin albenili bir şekilde sunulmasıdır;¹⁵

“Siteler, İstanbul'da halen var olan sosyal mekânsal patlamanın en sarsıcı ifadelerinden biridir. Siteler olgusunu aynı zamanda merkez ilçelerin zayıflamasına da bağlamak gerek. Bu süreç yönetici sınıfların (veya elitlerin) mimari mirastan beslenen bir zenginliğe sırtlarını döndükleri anlamına da geliyor.”¹⁶

Süleymaniye Bölgesi, bugün geleneksel ve geleneksel olmayan iki farklı yapıyı barındıran ve bu iki farklı yapının birinin diğeri için tehdit oluşturduğu bir yerdir. Diğer bir ifadeyle Süleymaniye'de metropollerin genellikle sahip olduğu iki yüz mikro ölçekte mevcuttur. İhtişamlı büyük tarihi yapılar ve yoksul, varoş bir çevre Süleymaniye'de bir arada bulunur. Dolayısıyla Süleymaniye, bir yönüyle aldığı göç ve bu göçle bağlantılı bir yoksulluğa sahne olurken diğer yönüyle turistik gezi gibi kent deneyimlerinin bir aradalığına sahne olmaktadır. Kente gelen göçlerden doğrudan etkilenen Süleymaniye Bölgesi, bu haliyle kentsel yenileme projeleriyle kentleşmeye ayak uydurmaya çalışırken diğer yandan göçlere bağlı olarak karşılaştığı kültürel, ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle parçalı bir yapı görünümü vermektedir.

İstanbul'un 'Dünya Şehri' olması yönünde gerekli görülen otelcilik ve turizm ekonomisinin tarihi yarımada da yansımış olması nedeniyle bu yönde bir değişim sürecine girilmiş ve tarihi yarımada turizm öncelikli bir yenilemeye tabi tutulmuştur.¹⁷ Şen'in tüm bu gerekçeleri kapsayıcı ifadelerine ile merkezi-yerel yönetim desteği ile İstanbul'a küresel kent vizyonuna uygun çeki düzen verme arzusu, deprem, imarsız-kaçak yapılar, sağlıksız kentleşme vb. gerekçelerle birleşerek hızlı bir mekânsal

¹⁵ Perouse, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁶ Perouse, **a.g.e.**, s. 144.

¹⁷ 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası, 12 Mart 1982'de Danışma Meclisinde kabul edilerek, 16 Mart 1982'de ise Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

değişim sürecini ileri boyutlara taşımıştır.¹⁸ Bu bağlamda Süleymaniye Bölgesinde bulunan çok sayıda eski ahşap ev ve taş yapı nedeniyle dünya genelinde dünya mirasına ait yapıların korunmasına yönelik çalışmalar yürüten Unesco yardımıyla *Süleymaniye SİT Alanı ve Kamulaştırma Planı* hazırlanmış¹⁹ ve 314 ahşap binanın tarihi görünümü korunarak restore edilmesi diğer işyerlerinin ise başka yerlere taşınması planlanmıştır. Unesco 2011 raporuna göre bugün tescilli ve korunmakta olan 525 ev bulunmaktadır. Süleymaniye Bölgesinde bulunan ve 90'lara kadar ailelerin yaşam alanı olarak kullanılan 350 civarındaki ahşap ev ise bu tarihten sonra restore edilerek vakıf, dernek, kafe ya da ticaret mekânı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yine bölgedeki taş yapılar da restore edilmek suretiyle birçoğu ticari han ya da restoran olarak hizmet vermek üzere kullanıma açılmıştır.

1960'lı yıllardan bu yana gündemde olan bölgedeki yenilenme hareketlerine 2010 yılında başlayan kültür başkenti olma yönündeki çabalar hız katmış olsa da Süleymaniye'ye yönelik çalışmalarda fazla bir yol kat edilememiştir. Bölgedeki restorasyon işleri bugün Belediye ve yarı özerk bir kurum olan KİPTAŞ ile birlikte yürütülmektedir. KİPTAŞ ile başlayan 330 tescilli ve 730 tescilsiz yapının yenilenmesini ve yapımını içeren proje 8 yıl önce başlamış fakat projede ciddi bir ilerleme kaydedilememiştir. Söz konusu projenin normal şartlar altında 3-4 yılda bitirilebilmesinin mümkün olduğu fakat önceliklerin farklı olması nedeniyle bir 8 yıl daha sürebileceği öngörülmektedir.

¹⁸ Bülent Şen, "Metropol Kent Merkezlerinde Çöküntüleşme Eğilimleri: İstanbul Eminönü-Süleymaniye Bölgesi Örneği", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2012, C.17, S.2. s. 306.

¹⁹ Süleymaniye Bölgesi, 'Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması' adı ile 16.06.2005 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 5366 sayılı Kanun ile yenileme alanı olarak ilan edilmiştir. (www.fatih.p.yaoyonet.com/icerik/1158/suleymaniye-bolgesi-yenileme-projesi)

	Yönetim Planı Alanı’ndaki Kültür Varlıkları	Yönetim Planı Alanı’ndaki Kültür Varlıklarının İşlevleri	Yönetim Planı Alanı’ndaki Kültür Varlıklarının Mülkiyetleri
	438 Anıt- 28 yok olan	217 Donatı	176 Kamu
	371 Sivil- 123 yok olan	390 Ticaret	195 Vakıf
		354 Konut	590 Özel
		15 Sanayi	
Toplam	960	976	961

Tablo 2: Süleymaniye Bölgesi Yapısal Durum Tablosu, Kaynak: Ekim 2011 Yönetim Planı

Süleymaniye, 1980’lerde sanayileşme ve göç konularının merkezinde iken, bugün yoksulluk ve bakımsızlık gibi meselelerden ötürü kentsel yenileme tartışmalarının merkezindedir. Bulut’a göre, Süleymaniye bölgesine ‘yeni bir başlangıç’ ümidiyle çıkılan, umuda yolculuk niteliği taşıyan 1950’lerdeki göç, yaşanan ekonomik krizler, ülkenin geçirdiği toplumsal, iktisadi ve kültürel değişimlerle birlikte yıpranan enformel ilişki ağları nedeniyle ‘yeni bir başlangıç’ ümidi vermekten uzaklaşarak ‘umudun bittiği yer’ olmaya daha yakındır.²⁰ Benzer şekilde bugün de,

²⁰ Yücel Bulut, “Değişen Toplumsal Yapısı İle Vefa Senti”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmonov, Yunus Uğur, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 478.

ağır aksak ilerleyen yapısından dolayı bölgedeki kentsel yenileme hareketlerinin yakın dönemde ümit vaat etmekten uzak olduğu söylenebilir.

3.2. Bölge Halkının Anlatılarında Süleymaniye: “Kalabalık Bir Mahalleden Tenha Bir Film Platosuna”

Süleymaniye Bölgesi’nden panoramik olarak görülebilen İstanbul manzarasına bakıldığında kentsel açıdan pek sorun yok gibidir, uzaktan her şey yolunda görülür. Fakat an’a odaklanıldığında, uzaklara değil de yakınlarla bakıldığında, yıkık, boş ve bakımsız binalar, çok sayıdaki otopark, genellikle içinde üretim yapılan apartmanlar arasında görülen restore edilmiş taş ve ahşap yapılar sorunlu bir duruma işaret etmektedir. Sorun ancak bu tarihi yapılar ve yıkık dökük binaların biraradalığına şahit olduğunda fark edilmektedir. Gelip geçenlerin nadiren fark ettikleri bu durumu Perouse, “şeyleri olduğu gibi görmenin reddedilmesi, nostaljik bir geçmişçiliğin veya yetersiz bilincin emaresi”²¹ biçiminde yorumlamaktadır. Süleymaniye Bölgesi için de geçerli olan bu yorum bölgenin bugününü kısmen açıklamaktadır.

Süleymaniye’de ana sokaklarda restore edilen yapılardan ziyade arka sokaklarda bulunan dokunulmamış, eski ve köhne binaların önünden geçildiğinde yapay değil gerçek bir geçmişe yolculuk yapmak daha olasıdır. Dolayısıyla, Süleymaniye’de hüznün duygusu tarihi binalarda değil daha ziyade bugünün yıkık binalarında hissedilmektedir. Pamuk’un ifadesiyle, “günün İstanbul’unda yıkıntılar içerisinde yaşayan bir geçmiş”²² hüznü hissettirmektedir:

“Bütün İstanbullularca da benimsenmiş, sevilmiş, yaygınlaşmış “güzel İstanbul” imgesi, hüznü bir yıkıntının havasından çok şey taşımak zorundadır. Restore edilip pırıl pırıl boyanan ve üzerlerindeki karartı, çürümüş tahta rengi giderilerek ilk yapıldıkları gibi ya da on sekizinci yüzyılda şehir muzaffer ve zenginken olduğu gibi yepyeni hale getirilen eski ahşap

²¹ Jean-François Perouse, **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 18.

²² Orhan Pamuk, **İstanbul: Hatıralar ve Şehir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 113.

konaklara İstanbulluların neden bir türlü ısınamadıklarını da açıklar bu. İstanbulluların son yüzyılda severek ya da nefret ederek benimsedikleri şehir imgesi yoksulluk, yenilgi ve yıkımdan çok şey taşır.”²³

Bir şehrin yıkıntılarına şahit olmak hüznün vericidir. Şehirde anıların bağlı olduğu yerlerin yıkımı ve bu yıkımların anıları alıp götürmesi bu hüznün temel kaynağıdır. Bu bağlamda saha araştırması kapsamında Süleymaniye’de uzun yıllardır yaşayan esnaf ve hane halkı ile görüşmeler yapılmış ve bu kişilerin geçmişe yönelik düşüncelerinde söz konusu yıkımın izleri sürülmüştür. Görüşmelerde, Süleymaniye’nin geçmişine, bugününe, gündemdeki kentsel yenileme projesine ve son olarak yakın dönemde bölgede hızla artan kafelere yönelik düşüncelere odaklanılmıştır.

Bir yerin geçmişi farklı kişi ve kesimlerce farklı biçimlerde yorumlanmaya müsaittir. Geçmişe yönelik yorumlar bugüne dair gerilimleri de barındırır. Süleymaniye esnaf ve hane halkı ile yapılan görüşmelerde bölge halkı sıklıkla bölgenin geçmişteki önemini vurgulamıştır. Bölgenin geçmişine ait söylemler, Süleymaniye’nin bugününe ve geleceğine yönelik düşünceleri de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda 50 yıldır Süleymaniye Bölgesi’nde yaşayan bir esnaf Süleymaniye’nin geçmişinden hareketle bölgenin bugünkü durumunu vurgulamaktadır:

“Süleymaniye, Mescidi Haram’dan sonra kılıç gücüyle, Türk’ün gücüyle alınmış en mukaddes yerlerden biridir. Peygamberin müjdesiyle alınmış böyle mukaddes bir yerdir. Fakat maalesef bunun idrakinde olmayanların turizm amaçları yüzünden şimdi bu haldedir.” (Hikmet, 62, Esnaf)

Süleymaniye’nin, geçmişte bölgede yaşayan halkın gözünde her şeyden önce manevi ve kutsal bir bölge olarak görüldüğünü ise şu ifadeleriyle belirtmektedir:

²³ Pamuk, a.g.e., s. 248.

“Manevi bir yönü var. Dünyanın kanununu yapan Kanuni, bugünkü Kâbe-i Muazzama’nın suyunu getiren Hürrem Sultan bu mekânda yatıyor, Şeyh Ebul Vefâ hz. bu mekânda yatıyor. Ahmed Ziyâüddîn-ı Gümüşhanevi hz. burada yatıyor. Şu anda müftülüğün olduğu yer Şeyh-ül İslam’ın makamının olduğu yerdi. İnsanlar oluk oluk ziyaretlerine geliyordu. Basit insanlar değiller. Bazı şeyler ayakta duruyorsa manevi güçlerle ayakta duruyor.” (Hikmet, 62, Esnaf)

Assmann, hafıza ve anlatının temelde daima yerel mekâna bağlı olduğunu, anıların yaşanan bir mekâna dayandığını, aile için ev, kırsal kesimde yaşayanlar için köy ve vadi, kentsoylular için kentler ve bir coğrafyada yaşayanlar için ise o coğrafi bölgenin mekânsal hatırlama çerçevesini oluşturduğunu vurgular.²⁴ Hakeza görüşmecinin anlatılarında da bu durum gün yüzüne çıkar:

“Bakın ben 50 senedir buradayım. Şu anda Suffa vakfının olduğu yer Nazif Çelebilerindi. Orada Hattat Müşerref Hanım vardı. Kocası Nazif Bey vardı. Eski İstanbul’un kumaş tüccarları. Efendim onun tam karşısında İsmet İnönü’nün Konağı vardı. Vehibe Hanımın konağı orasıydı. Daha kimleri sayayım. Alt tarafta Melek Hatun Konağı vardı. Şurada Kayserili Ahmet Paşa’nın Konağı vardı. Bir alt tarafta Abdülhamit Han’ın torunları vardı. Şimdi kayboldular...” (Hikmet, 62, Esnaf)

Uzun süredir Süleymaniye’de yaşadığı için yerleri sahiplerinin isim ve meslekleriyle hatırlayan bu esnafın anlatılarında sadece Süleymaniye’nin geçmişini değil aynı zamanda yer ve hafıza arasındaki ilişkiyi de görmek mümkündür. Bölgenin bir dönem İstanbul’un en gözde semtlerinden biri iken bugün تنها ve köhne bir hale

²⁴ Jan Assmann, **Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, Çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 42.

dönüşmüş olması pek çok görüşmecinin anlatısında olduğu gibi bu görüşmecinin anlatılarında da yer edinmiştir:

“Ben bazı şeyleri kafama silinmeyecek şekilde not ederim. Bir zaman önce Beraat gecesi burada kutlanacak diye duyuru yapıldı böyle olmasına rağmen bir buçuk saf toplandı. Maalesef bu halde...” (Hikmet, 62, Esnaf)

Bölgenin tenhaliğini cami cemaatinden yola çıkarak anlatan esnaf, İstanbul’daki dönüşümü özetler biçimde, kurduğu genel bir bağlamla durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Geçen Silivri’ye gittim, inanın aklımdan şöyle bir şey geçti; İstanbul’un içi gecekondu olmuş, İstanbul’un sur dışı da İstanbul olmuş!” (Hikmet, 62, Esnaf)* Görüşmecinin tespiti aslında geçmişte kenar mahallelerin sahip olduğu özelliklerin bugün kent merkezine, kent merkezindeki özelliklerin ise kenarlara kaydığı İstanbul’da hatta Türkiye’de yaşanan kentsel dönüşümün bağlamını verir. Bu nedenle analizimizi Süleymaniye örneğinden büyüterek İstanbul’un hızlı dönüşümüne eklemek mümkündür.

Bölgenin manevi yönü üzerinde durarak tenhaliğine vurgu yapan başka bir esnaf ise Süleymaniye’ye dair düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: *“Özel günlerde insanları ağırlamak ve burada Süleymaniye’nin ezanını dinlemek hepimizin manevi duygularını besliyor. Süleymaniye bakıldığında çok görülen bir yer olsa da çok ziyaret edilen bir yer değil.” (Kenan, 40, Esnaf)* 1986 yılında Süleymaniye’deki doğup büyüdüğü evden taşınarak evini kafeye çeviren başka bir esnaf ise, *“Altıdan sonra burası hayalet şehir.” (Serhat, 54, Esnaf)* ifadeleriyle hem bölgenin güncel durumunu hem de bir anlamda bölgeden taşınma gerekçesini özetlemektedir. Görüşmeci bölgenin hayalet şehir olmasını burada yaşanılmamasına bağlamakta ve doğup büyüdüğü bölgenin bugün tabi tutulduğu uygulamalara eleştiri getirmektedir:

“Önce doğallığını bozmak, yaşam alanlarını boşaltmak, sonra buraları yeniden yapay tatlarla donatmak... Dolayısıyla kimsenin buralardan tam olarak tat aldığı söylenemez. Süleymaniye her ne kadar görsel olarak eski

haline benzetilmeye çalışılsa da içinde yaşanılmadığı için bir film platosu tadında...” (Serhat, 54, Esnaf)

Yine başka bir esnafın ifadelerinde de bölgeye duyulan aidiyetin bölgeye karşı tutumları etkilediği görülmektedir: “*Süleymaniye’de kimse durmuyor gelen gidiyor. Herkes kapattı gitti. Ben gitmek istemiyorum buradan.*” (Ziya, 72, Esnaf) Restore edilerek alt katı kafe üst katı ise otel olarak kullanılan bir konağın işletmecisinin Süleymaniye’ye yönelik düşünceleri yaptığı iş bağlamındadır: “*Süleymaniye şu an Suriyelilerin mekânı olmuş durumda. Karşıdaki binada 60 kişi yaşıyorlar.* (Bir süre sonra o bina kapatıldı.) *Yıkık dökük, bekâr odaları ise ayrı bir mevzu. Çöplerini camdan aşağı atıyor burada yaşayanlar. Turistler buradan geçerken başlarına geliyor...” (Arif, 42, Esnaf)* Görüşmecilerin ifadelerinden hareketle bölgede hem yaşayıp hem esnaflık yapanlar ile bölgede sadece esnaflık yapan kişilerin bölgeye bakışı arasında fark olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bir anlamda bir yerde yaşamamanın o yerle kurulan ilişkiyi derinden etkilediğini gösteren bir very olarak kabul edilebilir..

Süleymaniye dışında farklı bir semtte yaşayan ve Süleymaniye’de 40 yıldır bakkal işleten bir esnaf halkın bölgeden gidiş sürecini, “*Süleymaniye işyeri şekline dönüşünce aileler gitti.*” (Kadir, 44, Esnaf) şeklinde başka bir esnaf ise “*İnsanların buradan gitmesinin nedeni bu çevreye ehemmiyet verilmemesidir. 1985’te Unesco buraya büyük bir para ayırdı, sur içi kurtarılсын diye. O parayı gittiler, Yedikule surlarına yatırdılar.*” (Hikmet, 62, Esnaf) şeklinde ifade etmektedir. Görüşmeciler bölgedeki tenhaliğin nedeninin literatür kısmında da tartışıldığı üzere daha çok bölgedeki sorunlardan kaynaklandığını düşünmektedirler. Bölgedeki sorunları vurgulayan pek çok görüşmeci ifadelerinin sonunda yine de insanların burayı bırakıp gitmemeleri gerektiğini ve her ne olursa olsun, bölgeyi terk etmemeyi, milli ve manevi değerleri koruma adına bir sorumluluk olarak gördüklerini belirtmişlerdir:

“Çocuklarıma vasiyetim var, ömrünüz olduğu müddetçe bu muhitte oturacak, Suriçini terk etmeyeceksiniz dedim. Oturuyorlar. Bu muhitte. Bu iş biraz da branş işi, gönül işi. Herkesi ilgilendirmiyor İstanbul’un tarihi. Ama

ilgilendiren insanların buradan uzaklaştırılmaması gerek. Sur içine gelince ben köyüme geldim derim.” (Hikmet, 62, Esnaf)

Saha araştırması gözlemlerine dayanarak, bölge hakkında düşüncelerini ifade etme açısından Süleymaniye halkının oldukça istekli oldukları ve yukarıdaki ifadeler bağlamında sorularla teşvik edilmediği halde konuşanların ise daha çok söz konusu meselelere duyarlı olanlar olduğunu söylemek mümkündür. Yine yapılan görüşmelerde çoğunlukla yönetimlerle ilgili gerilimli konularda yorum yapılmadığı ve rahatsızlık duyulan durumları yönetim ile ilişkilendirenlerin sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Anlatılar ve tutumlar göz önünde bulundurulduğunda bu durumun kimilerinde yönetimden duyulan korkudan kimilerinde ise yönetime duyulan güvenden kaynaklandığı söylenebilir. Yönetimle dini inanış noktasında benzer çizgide olduğunun düşünülmesi yöneticilerin yanlış yapmayacaklarına olan inancı beslediği ve tüm bu nedenlerden dolayı yaşanan süreç hakkında nihai bir karara varamamış olmanın da bu sessizlikte payı olduğu görülmektedir.

Kolektif hafızada nostalji haline gelen durumlar, bir anlamda en fazla özlem duyulanlardır. Diğer bir ifadeyle gündelik hayattan kalkan hafızaya taşınmakta ve hafızanın özlemle hatırladığı durumlar, gündelik hayatın pek çok alanında görülmektedir. Nostaljinin yansıdığı alanlar ise öncelikle mekânlar olmaktadır. Mills’in de ifade ettiği üzere, anlatılar, ritüeller ve hatırlayışlar aracılığıyla mekânlar anlam kazanmaktadır.²⁵ Görüşmelerde de kentleşmenin samimi ve güvene dayalı ilişkiler yerine mesafeye dayalı ilişkiler getirmesi, nüfusun kalabalığından duyulan rahatsızlıklar, yeşillikler yerine betonlarla dolan alanlar kısacası geçmişe duyulan nostaljiler anlatılarda mekân bağlamında ifade edilmektedir. Günümüzü geçmişe kıyasla anlatan bir görüşmecinin, “Buradaki insanlar bizi tanırlardı eskiden ve pazar eşyalarını taşırdık onların, o zaman bize nasıl güveniyorlardı hayret ediyorum.”

²⁵ Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 244.

(Hikmet, 62, Esnaf) şeklinde ifade ettiği gibi, pekçok görüşmeci bölgenin geçmişini güvene dayalı ilişkilerle bağdaştırarak anlatmaktadır. Yine 22 yıldır Süleymaniye’de yaşayan ve 14 yıldır türbedarlık yapan bir kadın ve akrabaları da önceden mahallede birlikte hareket ettikleri, camiye birlikte gidip geldikleri, gece geç saatlere kadar sokaklarda dolaşabildikleri günler üzerine sık sık açtıkları bahislerden her ne kadar eski kentsel doku, açık yeşil alanlar ve toplumsal hayatın geleneksel pratiklerine vurgu yapsalar da asıl özlediklerinin geçmişte var olan samimi ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin fiziksel yapısından ziyade toplumsallığına ve geçmişin samimi ilişkilerine vurgu yapan bu anlatılar göstermektedir ki:

“Bir şehri kendine özgü kılan şey yalnız topografyası, binaları ve insanların çoğu zaman rastlantılarla oluşmuş kendine özgü görüntüleri değil, orada aynı sokaklarda elli yıldır yaşayanların biriktirdiği hatıralarla harflerin, renklerin, imgelerin kendi aralarında tutturacakları gizli açık rastlantıların kıvamıdır.”²⁶

Bu konuda yapılmış birçok alan araştırmasında, müstakil evden apartman hayatına geçişin görece konforlu bir mekânsal deneyim sunmasına rağmen, özellikle sosyal ilişkilere ve doğa ile kurulan yakınlığa sekte vurduğu ortaya çıkmıştır.²⁷ Kaybolan güven duygusu ise genellikle kentleşmeye bağlı olarak artan nüfus yoğunluğu ile bağdaştırılmaktadır:

“Ben çocukluğumu burada geçirdim. Bize hırsızlık neden yapılmaz, el neden cebe sokulmaz gibi dersler verilirdi. Teyzeleri amcaları görünce ellerinden filelerini alın taşıyın ama karşılığında bir şey verirlerse sakın almayın denirdi. Tabi o zaman İstanbul’un nüfusu altı yüz bin, yedi yüz bin. 67 senesinde Hürriyet Gazetesi’nin bir başlığı vardı, o gazeteyi saklamadığıma hala üzülüyorum. İstanbul’un nüfusu bir milyon oldu artık yaşanmaz

²⁶ Pamuk, a.g.e., s. 110.

²⁷ Funda Şenol Cantek, “Yoksuldan Alıp Zengine Vermek: Ankara’da Kentsel Dönüşümün Serencamı”, **Milyonluk Manzara**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 126.

yazıyordu. Düşünebiliyor musunuz? Buna Beyoğlu dahil, Şişli dahil, Üsküdar dahil...” (Hikmet, 62, Esnaf)

Draaisma, belleğimiz, nelerin aynı kaldığından ziyade nelerin değiştiğini daha kolay belirler der.²⁸ Geçmişe dair hafızaların, Süleymaniye ve İstanbul bağlamlarını kavramak için Süleymaniye halkı ile yapılan görüşmelerde güven duygusuna yapılan bu vurgu aynı zamanda hafızanın geçmişe yönelik bakışında değişimler üzerinden gittiğini de ortaya koymakta bu anlamda anlatılarda değişiklikleri tanımlayan hafızalar ile karşılaşmaktadır:

“Bize o teyzeler nasıl itimat ediyordu, filelerini nasıl veriyordu, nasıl bize güveniyorlardı hayret ediyorum. Nereden nereye geldik? Biz bunu yaşamış insanlarız. İstanbul buradan buraya geldi.” (Hikmet, 62, Esnaf)

İnsanların yeni yerlere özentisinden dolayı bölgenin terk edildiğini düşünen türbedar bir kadın, bölgede yaşayanlardan ziyade uzaktan gelenlerin bölgeden korktuğunu ifade etmektedir. Bölgede yaşayanların rahatsızlık duyduğu bu durum pek çok görüşmede gündeme gelmiş ve özellikle bölgede yaşayanlarca bölgenin güvenlik sorununun olmadığı vurgulanmıştır. Türbedarın ifadelerini destekleyici biçimde mahalle muhtarı da bölgenin güvenliği üzerine; *“Gece İstanbul’da ne kadar korkarsanız, burada da o kadar korkarsınız.”* ifadeleri ile bölgenin korku ile anılmasına açıklık getirmektedir. Benzer biçimde Bulut da, Süleymaniye Bölgesinde yer alan Vefa üzerine yaptığı araştırma sonucunda benzer bir çıkarımda bulunmuş, Vefa’nın bir suç merkezi olarak nitelenmekten ziyade, tüm toplumsal yaşam mekânlarında görülebilecek türden polisiye vakalarla karşılaşılacak bir semt

²⁸ Douwe Draaisma, **Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer?**, Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?, Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 146.

olduğu ve bu anlamda da, İstanbul'un pek çok muteber semtinden pek de farklı olmadığını ifade etmiştir.²⁹

Kentleşme, şehrin insanlarını yerinden edip, aidiyet bağlarını yok ederken kaybolan yaşam biçimlerine olan nostalji ise anlatılar yanında mekânlarda dillendirilmektedir. Süleymaniye'deki mimari yapıların restorasyonu ya da yakın döneme ait binaların nostaljik şekilde tasarlanması ve bu mekânlara duyulan ilgi bir kayıp duygusunun dışı vurumu olarak okunabilir:

“Birbirimizden uzaklaştık, biz kendimize yabancı olduk, kaybettik ve şimdi kaybettiklerimizi yaşatmaya çalışıyoruz.” (Betül, 43, Sekreter)

3.3. Bölge Halkının Süleymaniye'nin Geleceğine İlişkin Görüşleri: Yenileme Hareketleri ve Kafeler

Bölgedeki hane halkı ve esnaf ile yapılan görüşmelerde hem Süleymaniye'ye yönelik “tarihi ve manevi bir bölge” olarak görüldüğü yönündeki genel görüş hem de hane halkı ve esnafın yaşadığı yerinden edilme korkusu Süleymaniye Bölgesi Kentsel Yenileme Projesi hakkındaki düşünceleri şekillendirmektedir. Yerinden yaşayan korkularının nedenini başka yerlerde yapılan projelere ve sonuçlarına bağlayan hane halkı ve esnafın dönüşüm beklentileri öncelikleri de değişmektedir.

Süleymaniye'de 26 yıldır ikinci derece tarihi eser olan ve restore edilen bir binada hizmet veren esnaf dönüşümden beklentisini: *“Süleymaniye'de tarihi doku korunarak yenilenme yapılmalı. Süleymaniye'nin Sultanahmet gibi olmasını istemem ama bu şekilde de değil. Gelen turistler önce tarihi yapıların resmini çekiyor, sonra evler arasında asılan çamaşırları.” (Mehmet, 52, Esnaf)* şeklinde ifade etmektedir. İyileştirilen tarihi binalarda hizmet veren esnafların büyük bir bölümü, yenilemeler

²⁹ Yücel Bulut, “Değişen Toplumsal Yapısı İle Vefa Senti”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmonov, Yunus Uğur, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 477.

yapılırken tarihi yapılara karşı gösterilmesi gereken hassasiyet konusunu özellikle vurgulamışlardır:

“Tarihi yerler benim için önemlidir, tarihe zarar vermeden yapılan kentsel dönüşüm iyidir. Surların yenilenmesine şahit oldum, zarar verdiler, son yıllarda yapılan uygulamalar bence Süleymaniye’ye zarar veriyor çünkü birebir restore edildiğini düşünmüyorum.” (Arif, 42, Esnaf)

Tarihi yapılara sahipliğin hem milli bir sorumluluk olması hem de tarihi ve kültürel olarak adlandırılan mekânlara vakıf malı gözüyle bakılmasından hareketle de özen gösterilmesi gerektiği düşünülmektedir: *“Vakıf malı alınmaz satılmaz. Ayasofya’nın vakfiyesini okumanız lazım. Kapalı çarşının yüzde 80’ini ya Ermeniler, ya Yahudiler ya da Rumlar almıştır. Ahvali durum bundan ibaret...” (Hikmet, 62, Esnaf)* Süleymaniye’de bakkal işleten bir esnafta da benzer şekilde vakıf malı hassasiyeti kendini göstermektedir: *“72’den beri burada ikamet ediyorum, Babamdan kalan bir bakkal burası. İşgalci diye tebligat geliyor bazen. Bana da öyle geldi ilkin, kızdım. Gittim dedim, vakıf malı yetim malı gibidir, ben kimin malını ne yapmışım. Yok dediler o prosedür gereği kağıtta öyle yazıyor.” (Kadir, 44, Esnaf)*

Görüşmeler de öne çıkan bir başka durum ise bölge halkı için yerlerin varoluş amaçları dışında kullanılışının o yerin bitişini ifade ettiği vurgusudur. Görüşmecilerin anlatılarında ise tüm bunlar temelde miras bilinci meselesinde toplanmaktadır:

“Tarihi dokunun yok edilmesi ve sadece maddi imkânı olanların yapması kentsel yenilenmenin saçmalığıdır. Benim asıl rahatsızlık duyduğum mesele ise şu: Mimar Sinan, Kanuni dirilip gelse Süleymaniye’de o mekânların kuru fasulyeci olarak kullanılmasından rahatsızlık duyardı. Polis memuru iken kuru fasulyecilerin sandalyelerini yollardan kaldırmasını söyledim, oralar kuru fasulyeciler için yapılmadı. İbadet eden insanların oturması için yapıldı. Diğer bir mesele ise tarihi yapıların uzun sürelerle kiralanması. Örneğin bazı yerler 49 yıllığına kiraya verilmiş durumda. 30 yaşında kiralayan biri 79

yaşına kadar kullanabilecek güya, hâlbuki yaş ortalaması Türkiye’de 65. Kira saltanat gibi mi? Bu kadar uzun süre kiralanması usulsüzlüklerin göstergesi.”
(Ahmet, 36, Esnaf)

Bölgedeki yenileme hareketleri hakkındaki eleştirilerini ifade eden kimi esnaf ise yapılacak dönüşüm konusunda devlete güvendiğini ve onları dönüşüm sonrasında kollayacaklarına dair inançlarını belirtmiştir. Bir anlamda devlete duyulan güvenin yansıması olan bu düşünceler yenileme hareketlerinden duydukları korkuyu dillendirmelerinin önüne geçmekte, diğer bir ifadeyle bu hareketlere karşı sessizliğin de temelini oluşturmaktadır. Söz konusu tutumları bir esnaf meselle açıklamaktadır:

“Herkes şu anda kendisini kurtarmaya çalışıyor. Eski zamanda bir âlim varmış, ayağına çivi batmış olan bir köpeğin ayağındaki çiviye çıkarmaya çalışıyormuş, yoldan geçen gençler hocam bakın ısırır boş verin demişler, hoca devam etmiş, çiviye çıkarınca köpek can havliyle ısırılmış, gençler hocam demiş biz demiştik, hoca ise ben insanlığı yaptım o ise köpekliğini yaptı demiş. Biz burada hikâyedeki gençler gibi hata yapıyoruz, olması gerekene bakmıyoruz.”
(Ali, 42, Esnaf)

Bölgede sadece iş nedeniyle bulunan ve başka bir semtte ikamet eden esnaflardan bu esnaf, “Kentsel dönüşümü gerekli görüyorum. Özellikle Süleymaniye insanların korkmadan geçebileceği bir yere dönüştürülmeli. Saat 2’de 3’de çıkıyoruz biz bile korkuyoruz.” (Ali, 42, Esnaf) ifadeleri ile kentsel dönüşümü gerekli gördüğünü, fakat “Kentsel yenilenme projelerinin adil olmaması, rant nedeni olması beni rahatsız ediyor.” (Ali, 42, Esnaf) ifadeleriyle de rahatsızlık duyduğu durumları ve endişelerini belirtmektedir. Süleymaniye özelinde başka bir esnafın fikirleri ise şu yöndedir:

“Süleymaniye’de aydınlatma olmadığı için çok yakın mesafedeki Eminönü kalabalıkken Süleymaniye تنها. Yukarıya çıkamıyor insanlar. Tiner, hırsızlık olayları rahatsız edici. Baylar hadi neyse ama bayanlar güvenle

dolaşamıyor. Temizlenmesi lâzım, iş yerlerinin kaldırılması lâzım. Turistlerin artırımı açısından çalışmalar yapılmalı. Güvenlikli hissettirilebilir, yeşillendirilebilir, önümüz açılabilir. Daha temiz yapılabilir. İstanbul'un kalbi burası. Galata biliniyor ama Süleymaniye bilinmiyor.” (Ahmet, 36, Esnaf)

Süleymaniye’de görüşme yapılan pek çok kişi projeden haberdar olduklarını, fakat bir esnafın “*duyduğum kadarıyla buralar için bir proje varmış ama...*” (Selim, 24, Esnaf) şeklinde ifade ettiği gibi, projenin içeriği hakkında herhangi bir bilgilerinin olmadığını belirtmektedirler. Bu anlamda bölge halkının söz konusu projenin konut ağırlıklı mı yoksa otel ağırlıklı mı olacağı yönünde net bir bilgileri bulunmadığı görülmektedir. Bu durum yenileme hareketlerine endişe ile bakılmasına neden olmaktadır. Hem tarihsel hem topografik olarak önemli bir bölge olmasından hareketle, gerek bölgede yaşayanlarca gerek bölge esnafınca genel olarak bölgenin dönüşümü (özellikle Küçük Pazar bölgesi için) gerekli görülmekte fakat görüşmelerde dönüşüm yapılırken endişeler sıklıkla dile getirilmektedir.

Fiziksel doku değiştiğinde toplumsal yapının da değiştiği göz önüne alınırsa hâlihazırda gündemde olan Süleymaniye Bölgesi Kentsel Yenileme Projesinden kaynaklanan endişe verici iki muhtemel durumdan birincisinin yenilenerek üst gelir grubuna satılması, ikincisinin ise turizm odaklı bir yenilenmenin yapılması olduğu söylenebilir. Her iki yenileme hareketi de, ekonomik olarak Süleymaniye’yi kalkındıracak ve gelir getirecek bir alan olarak dönüştürmeyi hedeflese de, bölgenin sosyal yönünün zayıflayacağı endişelerini ortadan kaldırmamakta hatta kuvvetlendirmektedir. Bu bağlamda bölge halkının söz konusu dönüşümden beklentilerini genel olarak dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar dönüşüm yapılırken tarihi yapılara zarar verilmemesi, insanların yerlerinden edilmemesi, adil aynı zamanda rant odaklı olmayan bir dönüşümün yapılması ve son olarak bölgenin aydınlatılması gibi çevresel düzenlemelere yönelik beklentilerdir. Bu beklentiler aynı zamanda yerle kurulan ilişki bakımından da önemli birer veri sunmaktadır. Bora’nın ifadesiyle bu, “bir kentsel alan dönüştürülecekse, mahalle olma, yaşam çevresi olma

vasfı korunarak, toplumsal dokusuna hürmet edilerek dönüştürülmesi”³⁰ anlamına gelmektedir. Bir görüşmecinin, “Süleymaniye’nin tarihini bilen kaç insan var ki burada, Mehmet abi, Nihat abi var. Süleymaniye’de artık yerli kalmadı.” (Hikmet, 62, Esnaf) ifadeleri de bir yerin kimliğinin korunmasının öncelikle o yerde yaşayan insanların yerinden edilmemesine bağlı olduğunun altını çizmektedir. Bu ifadeler aslında yeri anlamlı kılanın insanlar olduğunu, binaların korunması ya da restore edilmesinin ise bu ruh olmadan pek bir şey ifade etmeyeceğini vurgulamaktadır. Bir görüşmecinin sürece yönelik temennisini, “Herkesin benim İstanbul’um diyebileceği bir İstanbul” (Mehmet, 52, Esnaf) şeklinde ifade ettiği gibi aslında çeşitliliğin ve çoğulluğun olduğu bir kentte farklılıkların korunması herkesin benimsediği ve kendini ait hissettiği bir İstanbul demektir. Diğer bir ifadeyle ayrıştırmaya dayanan günümüz kentsel yenileme projelerinin yaptığı gibi değil aksine kimsenin ekonomik ya da etnik hangi sebeple olursa olsun dışlanmadıkları bir İstanbul’a vurgu yapılmaktadır. Bu anlamda çoğulcu bir miras anlayışının ortaya çıkışının önündeki engellerden biri kentte başka toplumlara ait kültürel miras özelliği taşıyan yapıların yıkımı, kapatılması ya da bakımsızlığıdır. Fakat Perouse’nin de belirttiği gibi,

“Tarihi yapılara bakıldığında, yalnızca farklı kültürlere ait yapılara önem verilmediği söylenemez, miras niteliği taşıyan Osmanlı dönemi binalarına da gereği gibi yaklaşılmadığı söylenmelidir. Osmanlı sivil mimarisinin değerli unsurları olarak görülen ve 1970’lerin sonlarında sınıflandırılan tarihi yarımadaevler hala iyileştirilmeyi bekliyor; tabii otopark mafyası tarafından yıkılmayanlar...”³¹

Görüşmelerde Süleymaniye kentsel yenileme projesine yönelik beklentiler ifade edilirken tüm bu beklentiler yanında ümitsizlikler de kendini göstermiştir. Uzun yıllardır bölgede bulunan, Süleymaniye’nin bugünkü durumunu dönüşüm projeleri üzerinden anlatan bir esnafın ifadeleri söz konusu ümitsizliğin bir örneğini oluşturur: “Şimdi gelelim bugüne. Yok, işyerlerini kaldıracağız falan. Her gelen bir çimdik attı, bu hale geldi, bürokrasiler aşılamadı. Süleymaniye’de şimdi aklına ne gelirse var. Her

³⁰ Tanıl Bora, Sunuş, **Milyonluk Manzara**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 9.

³¹ Jean-François Perouse, **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 322.

pislik burada yapılır oldu. Eminönü bizim sırtımıza bir kambur deniyor.” (Hikmet, 62, Esnaf) Bununla beraber düşüncelerini; *“Yerel yönetimler bu işe el atmadığı müddetçe bu işler düzelmeyecek.” (Hikmet, 62, Esnaf)* şeklinde belirtmekte ve beklentiden öte yerel yönetimlere bu konuda sorumluluk yüklemektedir. Benzer bir söylem başka bir esnaf tarafından ise şu şekilde ifade edilmiştir: *“Dönüşüm ilerleyemiyor burada, niyetlendiler yapamadılar. İradenin önceliği başkadır belki de... Öncelik başka bir şeyse o yüzden yapılmıyor olabilir.” (Ahmet, 46, Esnaf)*

Genel olarak projeye karşı güvensizliğe dair ele alınan örnek ifadelere ek olarak, bölgede üniversitenin varlığına yapılan vurgu ise tüm bu olumsuz bakışları özetler niteliktedir. Bu anlamda bir görüşmeci ifadelerinde, *“Buradan üniversiteden insanlar geçiyor bir de...” (Hikmet, 62, Esnaf)* şeklinde üniversitenin varlığına değinmiş, bölgeye ve bölgedeki tarihi yapılara sahip çıkmasını bekledikleri üniversiteden, ağırlık yaptığı gerekçesiyle kitapların atıldığını gördükleri günden beri ümitlerini kestiklerini ifade etmiştir. Esnaf aslında anlatacak çok şeyi olduğunu fakat şu an meselenin içinden çıkılmaz bir hal aldığını söyleyerek konuşmayı aniden bırakmıştır. Görüşmeyi ümitsiz bir şekilde sonlandırıp sessizliğe bürünmesini Mills’in ifadeleriyle yorumlarsak, bu sessizlik aslında, “olayın önemsiz olduğunu veya unutulduğunu göstermez; bilakis olayın utancının, hafızada derinlere gömülmesine neden olacak kadar büyük olduğunu gösterir.”³²

Bölge halkı ile yapılan görüşmelerde bölgenin geleceğine yönelik endişeler anlatılırken öne çıkan diğer bir mesele ise bölgede son dönemde hızla artan kafelerdir. Görüşmeler esnasında birçok görüşmeci kafelerin ortaya çıkışına ve yaygınlaşmasına değinmiş, bölgenin bugününe ve geleceğine dair düşüncelerini kafelerden hareketle açıklamıştır. Süleymaniye hakkındaki düşüncelerini kafeler üzerinden anlatan bir

³² Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 198.

görüşmeci örneğin: “Süleymaniye’de durum nedir biliyor musunuz? Anıtlar kurulunun karşısına bir kafe açıp adına da anıt kafe dersen Süleymaniye orada biter ve burası KUDEB³³ ile karşı karşıya. İş çok derin Süleymaniye’de.” (Ali, 54, Esnaf) ifadeleriyle kafelerin varlığına eleştiri getirmektedir. Yine uzun yıllardır bölgede yaşayan başka bir esnaf da bölgede kafelerin varlığından duyduğu rahatsızlığı şu ifadelerle belirtmiştir:

“Kafelere bir parantez açalım. Ben çok yer gezdim, bir tek Türkiye’de mabetlerin yanında kafeler gördüm. Bizde kanunlarda her şey var. Kafeler yapılacaksa bizim Silivri’den tut Saray Burnu’na kadar sahilimiz var. Kafe dediğin benim bildiğim böyle yerlere yapılır. Süleymaniye’de niçin kafe yapılır? Bırakın kafeyi Süleymaniye kuru fasulyeciler ile anılır oldu. Kalmadı bizde artık bir şey, inanç da kalmadı. Çocuklarımıza da nasıl anlatacağız bilmiyoruz. Bizim gençliğimizde sinema vardı. İstanbul’un yaşantısı buydu. Onlar bitti şimdi bunlar çıktı ve bozuk sistem galip geldi...” (Hikmet, 62, Esnaf)

Bölgede artan kafeler üzerine duyduğu memnuniyetsizliği bir başka esnaf ise tarihle alakası olmayan kafelerin tarihsel isimler kullanması üzerinden eleştirmiş ve bu noktada sorumluluğu yerel yönetime yüklemiştir: “Tarihle ne alakası var ki o isimleri kullanıyorlar, belediyenin ruhsat vermemesi gerek. Ruhsatı verende hata. Bu tarih şuurumuzu ne kadar kaybettiğimizi gösterir. Burada nazık nokta ne biliyor musunuz? Demek ki biz henüz o şuura sahip olacak eğitim seviyesine ulaşamamışız.” (Ali, 54, Esnaf) Görüşmecilerin eleştirileri kuşkusuz bölgeye tarihi ve manevi anlamlar

³³ KUDEB, 2863/5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 10. II. ve 57’nci maddeleri uyarınca hazırlanarak, 11.06.2005’te yürürlüğe giren “Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları ile Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik” hükümleri gereğince; 13.07.2006 tarih, 1323 sayılı İstanbul Büyükşehir Belediye Meclis Kararı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulmuş, 2010 Kültür Başkenti Projesi kapsamında restorasyon yapmış, onarım ve restorasyon gibi işlerde eğitim ve uygulama faaliyetlerinde bulunan bir kurumdur. (www.ibb.gov.tr/sites/kudeb/Documents/index.htm)

yüklenmesi ile yakından ilişkilidir. Bölgede milli ve manevi değerler açısından hoş karşılamadıkları durumları, kafelerin uygulamaları üzerinden eleştirmektedirler.

Kafelere gidip gitmediği sorulan bir esnafın cevabı bölge halkının kafelerle olan ilişkisini özetler niteliktedir;

“Kafeler yeni açıldı. Buranın esnafı zaten kafeye gitmez. Saat 5-6 deyince esnaf evine gider. Ben bir kafeye gittim, lise arkadaşlarımla. Veznecilerde ilkokulu, Vefa lisesinde liseyi okudum ben. 81 mezunuyum. Mayısın ilk haftası okulun boza günüdür. 34 yıl sonra okul arkadaşlarımızla buluştuk o hafta, dükkân küçük olduğu için bir kafeye gittik.” (Kadir, 44, Esnaf)

Aynı esnaf kafelere daha çok bölge dışından insanların gittiğini belirtmiştir. Bölge halkından kafelere gelip gidenlerin pek olmadığı ifade eden bir kafe işletmecisine göre de çevredeki işyerlerinde çalışanlar için kafelerdeki çay ve yemek parası ciddi paradır, çünkü bu bölgede çalışmaya gelen insanlar yoğunluktadır. Bu durum aynı zamanda kent merkezlerinde yaşananların Zukin’in ifadesiyle yerel kültürün yeniden üretimi için gerekli olan sosyal alanı düşük kirali sosyal gruplardan mahrum ettiğini de gösteriyor.³⁴

Bölge halkının kafelere rağbet etmeyişinin altında kafelere karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olmalarının da payı vardır: *“Kafeleri tehlikeli görüyorum. Tophane boşaltılınca buralara geldi. Kafe kötü bir şey bence. Ben çocuklarımın da gitmesini istemem. Terasları hep kafe yapmışlar. Kafeleri açan turistik diyor, turist gelir mi kafeye?” (Ziya, 72, Esnaf)*

Süleymaniye Bölgesi’nde hane halkı ve esnafla yapılan görüşmeler genel olarak değerlendirildiğinde, güven ve korku problemi, bakımsızlığı, yeterince

³⁴ S.102.

Çalışmanın yapılmamış olması ve Süleymaniye'nin turizme yönelik yenilenmesiyle manevi ruhunu kaybedeceği gibi endişelerin ön plana çıktığı görölmektedir. Kentsel yenileme projelerini ise genellikle görüşmeciler gerekli görmekte fakat yapılacak dönüşümün toplumsal vicdana uygun ve adil bir şekilde yapılmasını istemektedirler. Bölge halkı turizme yönelik bir yenilemeye karşı çıkarken kafe sahipleri ise tam aksine turizme yönelik bir yenilik beklemektedirler. Bölge halkı bölgenin eskisi gibi mahalle havasında olamayacağını da kabul etmekle birlikte, yapılacak yenileme hareketleri ile en azından bölgenin manevi havasına zarar verilmemesi ve bölgede yaşayan oldukça az sayıdaki esnaf ve hane halkının yerinden edilmemesi yönündeki isteklerini özellikle belirtmektedirler. Sonuç olarak Perouse'nin azınlıklar için söylediklerini bugün Süleymaniyeliler için söylemek mümkündür. Süleymaniyeliler, “yerel iktidarın beslemediği yerel belleği sahiplenebilecek durumda değildirler.”³⁵ Bu nedenle bölgenin geleceği bölge halkı ya da esnafından ziyade yerel yönetimlerin karar ve uygulamalarına bağlı görünmektedir. Çalışmanın bu bölümünde araştırma sahası olarak belirlenen Süleymaniye Bölgesi literatür ve anlatılar üzerinden ele alınmıştır. Elde edilen veriler sonucunda bölgedeki kafelerin bölgenin ve İstanbul'un yaşadığı kentsel süreçlerin bir yansıma alanı olduğu görölmüştür. Bir sonraki bölümde araştırmanın merkezi fenomeni olan kafe mekânları, hem yapısal hem sosyal dönüşümün görölebileceği alanlar olmasından hareketle, gündelik kent hayatındaki işlevleri açısından ele alınacak ve Süleymaniye Bölgesi'ndeki kafelerde de yaygın bir tutum olan kafelerde geçmişin nostaljik temsili üzerinde durulacaktır.

³⁵ Jean-François Perouse, **İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 311.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAFELERDE GEÇMİŞİN NOSTALJİK TEMSİLİ VE BELLEĞİN YENİDEN ÜRETİMİ: SÜLEYMANİYE ÖRNEĞİ

Kafeler, kentleşmeye bağlı olarak sayıları her geçen gün artan gündelik kent hayatının işlevsel mekânlarındandır. Özellikle eski kent merkezlerinde nostalji özelliğiyle öne çıkan kafelerin yaygınlaşması işlevsellikleri bakımından düşünüldüğünde kentlerin yapısına ilişkin önemli bir veri sağlamaktadır. Nostaljinin kavramsal olarak eve duyulan özlemi ifade ettiği göz önünde bulundurulduğunda nostalji kafelerin artışı evle kurulan ilişkinin değişimine bağlamak mümkündür. Bu açıdan söz konusu kafeler, kent ve nostalji ilişkisinin okunabileceği en önemli yerlerden biridir. Bu ilişkiyi anlamak adına çalışmanın bu kısmında öncelikle kafelerin ortaya çıkışı ve günümüzdeki işlevleri üzerinde durulacak ve Süleymaniye Bölgesi'nde bulunan kafelerin müşterileri ile yapılan görüşmelerde görüşmecilerin kafelerin işlevlerine yönelik söylemleri ele alınacaktır. Daha sonra ise kafe müşterileri ile yapılan görüşmeler, kafelerde nostaljinin nasıl yaşandığını anlamak adına değerlendirilecektir.

4.1. Gündelik Kent Hayatında İşlevsel Bir Mekân Olarak Kafeler

Kafelerin bir takım ortak özelliklerinden hareketle kahvehanelerden türediği; zamanla farklılaşan özellik ve işlevsellikleriyle ise kahvehanelerden ayrıldığı kabul edilmektedir. Kahvehanelerin ve kafelerin ortak özellikleri olsa da tamamen farklı habitusları temsil etmektedirler. Bu nedenle literatürde varlığı daha eskiye dayanan kahvehaneler üzerine yapılmış çalışmalar bolca mevcutken ülkemizde yaklaşık otuz yıllık tarihe sahip olan kafeler üzerine yapılmış çalışma sayısı ise oldukça azdır.

Yüzyıllardır var olan kahvehaneler ortaya çıktıkları tarihten itibaren toplumsal ilişkilerin kurulduğu, şekillendiği ve gündelik hayatın tecrübe edildiği yerler olmuştur. Mazak'a göre, ilk başlarda marjinal bir yenilik olarak görülen kahvehane, çok geçmeden normalleşmiş ve toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını

karşılayan merkezi bir konuma gelmiştir.¹ Batı tarzı kafelerin ortaya çıkışı ise daha az politik fakat daha fazla kültürelleşen ve estetikleşen doksanların yansımasıdır.² Kafeler de her ne kadar “içecek ve hafif yiyeceklerin satıldığı, bazılarında kapı önlerinde oturacak yerlerin bulunduğu ayaküstü yiyecek yerleri ve kahve”³ olarak tanımlanmış olsa da tıpkı kahvehaneler gibi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gündelik hayatta yer edinmiş, yeme-içme, sohbet etme, dinlenme, misafir ağırlama, eğlenme gibi çeşitli işlevsellikleriyle özellikle kent hayatının bir parçası olmuştur.

Ekonomik, sosyal, kültürel ve politik bağlamı olan kahvehaneler gibi sonradan ortaya çıkan kafeler de toplumsal yaşamla birlikte dönüşen mekânlara tarihsel olarak ışık tuttukları için toplumsal değişim ve dönüşümlerin açıkça gözlemlenebildiği alanlar olmuşlardır. Örneğin kahvehaneler, erkek mekânları olma özelliği ile geleneksel özellikte yapılar iken kafeler kadın ve erkeklerin birlikte oturabilme özelliği ile modern mekânlardır. Kahvehaneler ile kafeler arasında toplumsal cinsiyet noktasındaki bu farklılaşma toplumsal yapının değişimini de ifade eder. Her iki özellik farklı toplumsal yaşamın izlerini taşımakta ve bu izler toplumsallıklarıyla öne çıkan mekânlarda açıkça görülebilmektedir. Aynı şekilde ekonomik ve kültürel değişimleri de kahvehaneler ve kafeler arasındaki farklardan analiz etmek mümkündür. Linda McDowell yerleri tanımlayanın sosyo-mekânsal pratikler olduğunu ve bu pratiklerin, sonunda toplumsal güç ve dışlama ilişkilerinin teşkil ettiği ve sürekli kıldığı birçok farklı sınırla örtüşen veya kesişen yerler ürettiğini, bu sınırların ise hem toplumsal hem de mekânsal olduğunu ifade eder.⁴ Kahvehaneler ve kafelerin örtüşen en önemli özelliği benzer sosyo-mekânsal pratikler olmalarıdır. Kafelerdeki pratikler bağlantılı

¹ Mehmet Mazak, **Eski İstanbul**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 110-111.

² Uğur Kömüçoğlu, “New Sociabilities: Islamic Cafes in İstanbul”, **Islam in Public**, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2006.

³ Türk Dil Kurumu, (26.12.2015)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=177267

⁴ Linda McDowell’den akt. Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 229-230.

olarak tüketim ve boş zaman yönüyle de ele alınabilirler. Connerton'un "artık insanların çalışarak geçirdiği zamana odaklanmaya gerek yok; asıl incelenmesi ve denetim altına alınması gereken, tüketim ürünlerinin yaşam evrelerini içeren zaman çizelgesidir."⁵ İfadeleri ile vurguladığı gibi, kafeler, "tüketim ürünlerinin evrelerini içeren, zaman çizelgesi"nin mekânsal olarak incelenebileceği en güncel yerlerden biridir. Kafelerdeki tüketim pratiklerine odaklanmak, Stokes'in bir gereklilik olarak gördüğü "*tüketimin tarihsel bağlama oturtulmasını*"⁶ anlamak bakımından da ayrıca önem arz eder. Örneğin, kafelerdeki eylemlere ekonomik açıdan bakıldığında bu mekânlarda çay ve kahvenin kahvehaneye göre daha maliyetli olması, ciddi maliyet gerektiren özel yiyecek ve içeceklerin bulunması, düzenlenen programlar ve paralı oyunlar gibi alternatif pratikler sunması, kapitalist örgütlenmenin mekânlara yansımaları olarak kabul edilebilir. 1941 gibi bir tarihte, Adorno kitlelerin hem mevcut (kapitalist) üretim tarzının bir sonucu olarak hem de bir bakıma onun en belirgin ürünlerinden biri olarak kafa dağıtma ya da "fun/eğlence" ihtiyacı duyduğunu betimlemiş,⁷ eğlenceyi, "geç kapitalizm koşullarında çalışmanın bir uzantısı"⁸ olarak görmüştür. Bu gerçeklik göz önünde bulundurulduğunda iş yaşamından arta kalan boş zaman etkinlikleri iş yaşamından bağımsız düşünülmemelidir.

Diğer taraftan Baudrillard'ın da ifade ettiği gibi, boş zaman etkinliklerinin kendi mantığının ideolojisi; istirahat, gevşeme, kafa dileme, eğlence belki de "ihtiyaçtır" ama kendilerinde, bu etkinlikler kendine özgü talebini tanımlamazlar.⁹

⁵ Paul Connerton, **Modernite Nasıl Unutturur**, Çev. Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 69.

⁶ Martin Stokes, **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, Haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, Çev. Zeynep Yelçe, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 328.

⁷ Theodor W. Adorno'dan akt. ("on popular music", **Studies in Philosophy and Social Science**, 9 (1941)), Matei Calinescu, **Modernliğin Beş Yüzü**, Çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 266-267.

⁸ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 68.

⁹ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 188.

Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, boş zaman etkinlik mekânı olarak görülen kafeler, fiziksel ve sosyal yapılarından ötürü, istirahat, gevşeme ya da kafa dinleme gibi taleplere tam anlamıyla karşılık verememektedir. Bauman'ın da ifade ettiği gibi, günümüz toplumu, üyelerini, en başta, tüketici rolünü oynama görevinin emrettiği şekilde biçimlendirmektedir.¹⁰ Dolayısıyla eylemlerde tüketim etkinliği ön plana çıkarken diğer söz konusu beklentiler ise arka planda kalmaktadır. Bu açıdan günümüzde boş zaman etkinlikleri Baudrillard'ın ifadeleriyle özetlenebilir; “Boş zaman etkinliklerinin temelindeki talep, çözümsüz ve tamamıyla umutsuz çelişkiler içindedir.”¹¹

4.1.1. Günümüz Kafelerinin Özellik ve İşlevleri

Gündelik kent hayatının toplumsal mekânlarından biri haline gelen kafeler, bulundukları bölge, sahip olduğu mekânsal özellikler, müşteri profili gibi pek çok etkene bağlı olarak birbirinden farklı işlevlere sahiptirler. Örneğin iş merkezlerinin yoğun olduğu, kentin hareketli bölgelerinde bulunan kafeler, sahip oldukları sunum salonları ve yapılacak iş görüşmeleri için uygun ortam imkânlarıyla çoğunlukla ağ temelli ‘network marketing’ gibi işler için ofis işleviyle ön plana çıkmaktadır. Mekânların bu tarz kullanımları kent hayatının akışı ve ritmine bağlı olarak gelişse de iletişim imkânlarının ve araçlarının gelişiminin de bu türden bir mobilizasyonu kolaylaştırdığı göz önünde bulundurulmalıdır. Yine aynı imkânlara bağlı olarak belirli yönleriyle ön plana çıkan kafelerde okuma ve yazma işleri giderek artmakta kafeler mevcut duruma göre tıpkı bir ofise dönüşebildiği gibi bir kütüphaneye de dönüşebilmektedir.

Kozmopolit bölgelerde mümkün olduğunca New York temalı ürünler kullanılarak tasarlanan kafeler ise, ABD'nin başkenti olan New York temsilinde

¹⁰ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 92.

¹¹ Baudrillard, **a.g.e.**, s. 186.

birleşir. Bu kafelerde New York'un ve bulunduğu yerin saatini gösteren iki saat birlikte asılarak zaman ve mekânda ortaklık oluşturulur. Tıpkı dünyadan farklı milletlerin ABD'de toplandığı gibi New York temalı kafeler de bulunduğu bölgede çeşitli grupların toplanma mekânı olarak işlev görür. Mekânlarda kullanılan "New York" temasının sadece çoğulluğun değil ütöplast tasarımların da simgesi haline geldiğini belirten Tanyeli'ne göre, 1920'lerden başlayarak Avrupa'daki ütöplast mimarlık üretimi New York üzerinde odaklanır; Metropolis filminin set tasarımını yapanlar kadar, geleceğin kentleri üzerine planlama önerileri geliştirenler de onu gözlemler.¹² Birçok yerde hala etnik çoğulluğun ve geleceğin kentlerinin simgesi olmaya devam eden New York, kafelere de modern bir görünüm verir. Son zamanlarda öne çıkan bir diğerk kafe türü ise eski kent merkezlerinde kültürel öğeler kullanılarak tasarlanan, bulunduğu konum ve müdavimleri bakımından da diğerklerinden ayrılan kafelerdir. Çeşitlenen ve gün geçtikçe sayısı artan bu kafelerin varlığı da yine gündelik kent hayatından kaynaklanan ihtiyaçlar bağlamında okunabilir.

Kafeler çeşitliliği ile bir tercihler dünyasını temsil eder. Dolayısıyla, kafelerin tercihler üzere gidilen yerler olması, gündelik hayatta benliğin sunumu ile de bütönlük gösterir. Fakat Perouse'nin de belirttiği gibi, tercihler noktasında her durumda siyasi, ekonomik ve dini ilişkilerin belirleyici olduğunun¹³ altını çizmek gerekir. Bu anlamda kafe mekânlarının öne çıkan temel özelliklerinden biri de kimlik ve mekân ilişkisi üzerine kurulu olmalarıdır. Bununla beraber, yer ile kimliğin birlikte kurucu bir doğaya sahip olduğunu, kimliklerin toplumsal mekân aracılığıyla toplumsal farklılığın diğerk boyutlarıyla birlikte inşa edildiğini¹⁴ göz önünde bulundurduğumuzda kafe tercihinin gerek birey gerek grup kimlik inşasıyla yakından ilişkili olduğu görölmektedir. Birçok kafe mekânında –özellikle de grup kimliği açısından- kimliklerin sistematik üretimi söz konusudur. Örneğin, kafe mekânları ortak düşünce

¹² Uğur Tanyeli, **Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2013, s. 443.

¹³ Jean-François Perouse, **İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 63.

¹⁴ Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 233.

dünyasına hitap eden nesneler ya da davranış örüntüleri üzerinden belli bir kimlikte ve belli bir kesime kendini sunabilir. Assmann'ın da belirttiği gibi;

“Toplumsal kimlik olarak adlandırdığımız sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır. Burada önemli olan kelimeler, cümleler ve metinler değil, gelenekler, danslar, örnekler, işlemler, giysiler ve dövmeler, yeme ve içme, anıtlar, resimler, coğrafyalar, yol ve sınır işaretleridir. Ortaklığı belli eden her şey/gösterge yapısı önemlidir.”¹⁵

Mekânlar yoluyla kurulan bu ortaklık üzerinden sadece grupların kimliği inşa edilmekle kalmaz, aynı zamanda bir grup oluşturmak için de mekânlar yoluyla hem ortak bir geçmiş hem de ortak bir dünya algısı oluşturulur.

“Ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir “sembolik anlam dünyası” yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayarak insanları birbirine bağlar. Bu yapı aynı zamanda önemli deneyim ve anıları biçimlendirip canlı tutarak, ilerleme halindeki şimdiki zamanın ufkuna, bir başka zamanın görüntülerini ve öykülerini katarak ve böylece ümit verip anıları canlandırarak, dünle bugünü birleştirir. Tek tek bireyleri böyle bir “biz”de birleştiren, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapıdır.”¹⁶

Toplumsallığı ile öne çıkan kafe mekânları, her birine özgü pratikler ve tasarımlarla ortak anlam dünyasına hitap ederken, farklı birey ve gruplar için de imkân sunar. Bu açıdan kafeler, birey ve grupların gerçekliği kurma yollarından biri olmakla, “mekânın ürettiği kamusal performansa dayalı kimlikleri çözümleyebilme”¹⁷ olanağı sağlayan mekânlardır. Assmann’a göre:

“Kendini grup olarak sağlamlaştırmak isteyen her topluluk sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil, aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak bu tür mekânları yaratmak ve garanti altına almak isterler. Grup ve mekân bir arada, sembolik bir ortak yaşam kurarlar; grup kendi mekânından ayrı düşse de bu birlikteliği, kutsal mekânları sembolik olarak yeniden üreterek yaşatır.”¹⁸

¹⁵ Jan Assmann, **Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, Çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 139.

¹⁶ Assmann, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁷ Uğur Kömeçoğlu, **Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat**, Ufuk Kitap, İstanbul, 2012, s. 108.

¹⁸ Assmann, **a.g.e.**, s. 43.

Kafeler hem gündelik hayatın gerilimleriyle başa çıkmak için bir alternatif hem de kültürel bir pratik olma yolunda ilerlerken her geçen gün öne çıkan farklı özellik ve işlevleriyle yeni bir boyut kazanmaktadır. Sahip olduğu bir takım özelliklerinden dolayı ofis, dinlenme, yeme içme mekânları olan kafeler son zamanlarda barındırdığı kimlik sembolleri ve hatırlama pratikleri açısından popülerdir. Tasarımlarında kültürel değerleri kullanarak geçmiş temasıyla tasarlanan bu mekânlar, gündelik kent hayatında geçmiş hatırlama biçimlerini koşullandıran yerlerdir.

Özellikle kentin tarihi ve turistik mekânlarında yoğunlaşan, içlerine girildiğinde tıpkı bir müze gibi geçmişin ve bugünün mukayesesini mümkün kılan, geçmişte bir zamanı simüle eden kafe mekânları, kredi borçları, iş stresi, trafik, temassızlık veya fazla temaslılık gibi özellikle kent yaşamına özgü problemlerden kaynaklanan gerilimleri unutmak ya da ötelemek isteyenler için birer katharsis sahasıdır. Gerçekliğin yerine geçerek yokluğu hatırlatan temsil, bir zamanlar mevcut olanın şu an olmadığına ve de unutulmadığına işaret eder. Özellikle kent mekânında kendine yer bulan bu tarz mekânsal nostaljik temsiller de benzer şekilde geçmiş üzerinden kolektif hafızayı harekete geçiren mimari birer form şeklidirler. Geçmişin nostaljik bir şekilde temsil edilmesiyle bireysel ve kolektif hafızanın canlı tutulduğu bu mekânlar, sadece geçmiş ve bugün arasında da bağ kurmakla kalmayan aynı zamanda yaşanan değişimlere de vurgu yapan alanlardır.

İnsanların yapıp etmelerini başka bir deyişle gündelik hayatta eylemlerini etkileyenin yaşadıkları zamana hâkim olan kültürel eğilimler olduğu bilinen bir durumdur. Fakat yeme içme gibi pek çok eylem kültürünün yönü sık sık yöresel olana, geçmişe dönüktür. Tam tersi bir şekilde geçmişten günümüze kadar gelebilmiş pratikler de günün getirdiği yenilikleri yansıtır. Bu içiçe geçişler nedeniyle günümüzün geçmiş temalı mekânlarında her ne kadar geçmişteki kültürel eğilimler vurgulansa da aslında bu gibi mekânlar, bir anlamda bugünün değişimine de işaret eden yerlerdir. Örneğin, bugün daha ziyade ayaklı oturaklarda oturulduğu dikkate alındığında yerde oturmak geçmişe ait bir ritüel olarak kabul edilebilir. Yer minderleri yerini zamanla ahşap oturaklara ahşap oturaklar ise sandalyelere bırakmıştır. Kafelerde oturma araç

ve biçimleri üzerinden geçmişe yapılan vurgu yoluyla yaşanan değişimi gözlemlemek mümkündür. Connerton'un da ifade ettiği gibi, “zamansallık mekânsal boyutlar kavranmadan anlaşılamaz.”¹⁹ Bu bağlamda geçmişin temsil alanı olan kafeler, her ne kadar zamana vurgu yapsalar da fiziksel ve toplumsal yapısı itibarıyla birer güncel ve geçmişe olan eğilimleri gösteren prototip mekânlardır. Günümüz toplumlarında teknolojik gelişmelere bağlı olarak artan ve birçok alanda kendini gösteren geçmiş eğilimini Boym günümüz koşullarından hareketle açıklar;

“Mekân birçok boyutta genişletilebilir, zamana gelince, zaman sonsuza dek azalmaktadır. Birden çok görevden sorumlu olmanın ve yönetsel verimliliğin mengesine sıkıştırılmış bir halde, ebedi bir zaman baskısı altında yaşıyoruz. Bu binyılın hastalığı kronofobi ya da hız manyaklığı, tedavisi de utanç verici şekilde eski moda olacaktır. Dolayısıyla çağdaş nostalji geçmiş hakkında olmaktan çok, yitip giden şimdi hakkındadır.”²⁰

Zamanın ve mekânın sınırlılıklarını genişleten temsiller, kafelerde daha çok Hart'ın ifadesiyle “vazgeçilmez birer ev eşyası olmaktan çıkmış, ticari değerleri dışında pratik değerlerini de kaybetmiş ve “geleneksel” olarak nitelendirildikleri takdirde değerli”²¹ eşyaların sergilenmesi yoluyla yapılır. Geçmiş bir zamana ait resimlerin ya da artık kullanılmayan eşyaların sergilenmesi ile yapılan bu düzenlemelere uygun geçmişe ait müzikler de eşlik eder. Bu açıdan bakıldığında kafelerde bir araya getirilen farklı zaman ve mekân temsilleri, geçmişin kurgusal niteliğine de vurgu yapar.

Geçmişe ait farklı zaman ve mekân fragmanlarından oluşturulan kafe konseptleri ile bir bakıma kurgusal bir hafıza oluşturulur. Bu kurgusal hafızadaki geçmiş imgesi tıpkı nostaljik hisler gibi geçmişin hayalini canlandırarak zamanın geçtiğini eski günlerin geride kaldığını ve bugün gelinen noktayı vurgular. Birçoğu köylerden ya da yakın çevreden temin edilen, geçmişle bağı olan ve sergilendiklerinde

¹⁹ Paul Connerton, **Modernite Nasıl Unutturur**, Çev. Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 47.

²⁰ Svetlana Boym, **Nostaljinin Geleceği**, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 494-495.

²¹ Kimberly Hart, **Modernliği Dokumak: Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek**, Çev. Elçin Gen, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 23.

geçmişini temsil eden eşyalar ve bu eşyalar yoluyla yeniden üretilen unutulmaya yüz tutan geçmişin eşya ve ritüelleri ilerlemenin sembolü haline gelir. Kısaca yeniden üretim bu mekânlarda artık kullanılmayan eşyaların ve eski resimlerin nostaljik bir biçimde sergilenmesi, nostaljik müziklerin çalınması ve geçmiş dönem pratiklerinin iç içe sunumuyla yapılır. Boym'un da ifade ettiği üzere, nostalji tıpkı ironi gibi nesnenin kendisinin bir özelliği değil, özneler ile nesneler arasındaki gerçek manzaralar ile zihnin manzaraları arasındaki etkileşimin bir sonucudur.²² Böylece bu gibi mekânlar yoluyla hızlı ve yorucu kent hayatında geçmişin manzaraları yoluyla nefes alınıp zaman, mekân ve hafızada gerçekleşen bir seyahat sonrası kent yaşamına kalındığı yerden devam edilir.

4.1.2. Saha Araştırması Kapsamında Kafelerin İşlevlerine Yönelik Söylemler

Saha çalışması kapsamında Süleymaniye Bölgesinde bulunan kafelerde 15 kafe müşterisi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilerin söylemlerinde kafelerin kullanımına yönelik temelde üç farklı tema öne çıkmıştır. Görüşmelerde öne çıkan her üç söylem de kent yaşamı ile doğrudan ilişkilidir. Bunlardan biri kent yaşamının yoğunluğundan kaynaklanan zaman darlığı ve kafelerin böyle durumlarda eve alternatif birer alan olmalarıdır. Öne çıkan diğer bir söylem kafelerin iş yaşamı ve dışarıda olmaya bağlı olarak bir ihtiyaç olarak görülmesidir. Söylemlerden bir diğeri ise diğer iki gerekçeyle de bağlantılı olarak evin değişen anlam ve kullanımına ilişkindir. Görüşmecilerden biri kafelere gidiş gerekçesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Hayatını dışarıda geçiren insanların mola vermek için uğradığı yerlerdir kafeler. Mesafeler... Evlere gitmek problem... Büyük şehirlerde özellikle. Evler arasındaki mesafe, evlerle işler arasındaki mesafe.... Bence

²² Boym, a.g.e., ss. 494-495.

kafeleri ortaya çıkaran şey zaman kısıtı. Starbucks'ı da çıkaran o. Alıyorsun kahveni elde gidiyorsun. Zaman kısıtı varsa dışarıda buluşmak da iyi bir alternatif oluyor. Saat 5'te, 6'da işten çıkıyorsun, deli gibi bir trafik, bulduğun fırsatta da alış merkezine gidiyorsun. Zaten bu tempodan dolayı insanlar yaptığı işinin eğitmeni olmak istiyor. Kendi açımdan ise ben uyanık kalmak, ders çalışmak için gidiyorum kafelere. Daha çok Starbucks'ı tercih ediyorum bunun için. Orada taciz yok, self servis, bir bardak alıyor ve akşama kadar oturabiliyorsun.” (İlknur, 32, Mühendis)

Görüşmecinin de vurguladığı gibi zaman kısıtının temel nedenlerinden biri kuşkusuz kent yaşamının yoğun temposudur. Ev ve iş yerleri arasındaki mesafeler kişilerin daha uzun süre dışarıda vakit geçirmesine neden olurken kafeler gündelik kent hayatında bir takım ihtiyaçlar için alternatif mekânlar olmaktadır. Kafelerin varlığı bir diğer görüşmeciye göre ise kent hayatında bir ihtiyaçtır:

“İş yaşamına ve dışarıda olmaya bağlıyorum kafelerin varlığını. Küçük yerlerde kafelere ihtiyaç olduğunu düşünmüyorum. Zaten yok da. Bu tamamen şehir hayatına bağlı.” (Selin, 28, Kamu Personeli)

Baudrillard'ın ifadesiyle, zaman, tüketim toplumunun gerçek ya da imgesel bolluğunda ayrıcalıklı bir yere sahiptir.²³ Her ne kadar hızı esas alan yeni üretim sistemleri zaman kazandırsa da günümüzde “zaman darlığı” belirleyici etkiye sahiptir. Başka bir görüşmecinin söylemleri de yine bu yöndedir;

“Zamanımız yok, kimsede yok. Ne garip! Teknolojiyle en çok iç içe olduğun yüzyıl ama zaman artık kimsede yok. Vaatler, sözler, paralar, şunlar, bunlar havalarda uçuşuyor ama zaman kimsede yok. O yüzden çok zor, hep bir yabancılik. Yabancılik olunca uzun soluklu bir ilişki geliştiremiyorsun. Bir

²³ Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 184.

hikâyeyi izleyemiyorsun. İzlemek süreç ister. İzleyemediğimiz için de ruhlarımız büyüyemiyor...” (Zeynep, 27, Öğretmen)

Bugün kentlerdeki insanlar evden ziyade ev dışı mekânlarda geçmişe kıyasla daha fazla zaman geçirdikleri için sosyalleşme mekânlarının evlerden ortak kamusal mekânlara doğru kayma gösterdiği rahatlıkla söylenebilir; *“Herkes çalışıyor, kimse kimse ile görüşmek istemiyor. Yurt dışından bir akrabam geldi ve biz dışarıda görüştük.” (Betül, 43, Özel Sektör)* İş yaşamı ve dışarıda olma, mekânların –özellikle de evin- anlamını değiştirmiştir. Günümüzde Bauman’ın da ifade ettiği gibi, zaman ve mekânın kullanımları hem keskin bir şekilde farklılaşmış, hem de keskin bir şekilde farklılaştırmıştır.²⁴ Ev mekânlarının değişen anlam ve kullanımı, kafelerin ortaya çıkışı ve artan işlevlerine bir nevi açıklama getirmektedir;

“Kafelere gidişimizin birçok nedeni var bence. Birincisi yalnızlaştıkça çoğalmak istiyoruz. Çok yalnızız, o yüzden kalabalıklar içinde, dışarıda insanlarla iç içe daha çok rahat edebiliyoruz. Kitleler kalabalıklaşıyorlar aynı zamanda çok yalnızlar. İnsanlar hep sokaklarda. Bunu şuna bağlıyorum; insanlar evlerinde çok yalnızlar. Özellikle son zamanlarda, ev artık bize ait bir yer değil. Ev bizim mekânımız olmadığından evde misafir ağırlamak gibi bir derdimiz de olmuyor. Açık konuşmak gerekirse benim kafamı dinleyebileceğim bir evim olsa, boşluğa baksa, ben dışarı çıkıp kafeye gitmem. Benim öyle bir yerim, sevdiğim iki insan olsa, dostlarımı ağırlayabileceğim küçük bir evrenim olsa, sokaklarda bu kadar kaybolmak istemem. Bu kadar insanın bu kadar gözün arasında... Hem bizim artık hesapsız evine gidebileceğimiz dostlarımız da yok. Heyecanlandığımızda, farkındalığımız arttığında, bir uyanış yaşadığımızda bunu paylaşabileceğimiz kaç kişi var? Bunlar olsa nereye gidersen git o evren sana yeter.” (Zeynep, 27, Öğretmen)

²⁴ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 8.

Görüşmecinin de ifade ettiği gibi kent yaşamının farklılık barındıran yapısı yabancılık ve yalnızlığı beslemektedir. Yalnızsak ve kendi dünyamıza daldıysak, açılmak ve kalabalıklara karışmaktan başka yol yok gibidir. Sennett'in de ifade ettiği gibi, içe dönüklük ve bütünlük farklılıklarla baş etmeyi zorlaştırır.²⁵ Bauman bu anlamda geçmiştekinden farklı olarak, artık yabancılarla yakınlık içinde yaşama gerçekliğinin kalıcı olduğunu ve kendimizdekinden farklı yaşam tarzlarıyla gündelik birliktelik için gerekli yeteneklerin kazanılması gerektiğini ifade eder. Dahası, O'na göre, bu sadece tahammül edilebilir değil aynı zamanda karşılıklı faydaları olan, bizleri ayıran farklılıklara rağmen değil, aksine bu farklılıklar yüzünden bir birlikteliktir.²⁶ Görüşmecilerden biri kafelerin varlığını bu anlamda kentteki yalnızlık ve yabancılık duygularından hareketle açıklamaktadır:

“Birbirimize yetmediğimiz için... Benim aynı duyguları paylaşabileceğim biri olsa onunla yıllarca yalnız kalmayı tercih ederim. Bırak onu bir kafede başkalarıyla paylaşmayı, algılarının dağılmamasını, benimle aynı algıda, aynı duyguda buluşmasını isterim. O yüzden de تنها olsun isterim. Uyarıcılardan rahatsız olmadığım bir yer... Biriyle bir arada olmak için mekânın bir önemi yok çünkü, aynı algı aynı duyguda birleşmek gerek. Böyle olsa tercih edeceğin mekânlar kafeler olmaz daha baş başa kalabileceğin yerler olur yürüyüş yapmak istersin dağda örneğin. Gittiğim kafeler de kendi kendimle, kendi ötekimle yalnız kalabileceğim yerler.”
(Zeynep, 27, Öğretmen)

Görüşmecinin ifadelerinde altını çizdiği ikinci bir durum ise günümüz kafelerinin görüşmecinin tabiriyle “*ruhu dinletme*” gibi talepleri

²⁵ Richard Sennett, **Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam**, Çev. Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 118.

²⁶ Zygmunt Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, Çev. İhsan Çapcıoğlu ve Fatih Ömek, Atıf Yayınları, Ankara, 2015, s. 43.

karşılayamadıklarıdır. Zira özellikle son zamanlarda kafelerde bulunan tv'ler ya da mevcut ağ sistemi gibi faktörler bu gibi taleplerin önüne geçmektedir.

“Normalde kafenin mantığı bu olmalı ruhun rahat etsin. Ama ruhları büyümemiş insanlara hizmet edince renklendirmek gerekiyor. Çünkü buraya gelecek olan çocuk, yetişkin bir ruh değil. Bir yetişkine birkaç şey yetiyor; bir masa ver, bir sandalye, çayını getir götür arada. O burada rahat edecek zaten ama çocuğu oyalayabilmen lazım renkle, desenle, şekille, hizmetle, çoklukla, yiyeceğin içeceğin çokluğuyla... Bir yandan eğlenebilmeli, bir yandan sohbet edebilmeli, bir yandan manzarayı seyredebilmeli, aynı bir çocuğa hizmet ettiğin gibi yani. Sözde sınırsız bir özgürlük alanı ama her şey senin adına hesap edilmiş. Sessizlik tenhalık halvet yetişkinler içindir, çocuğu halvete koyamazsın. Eskiler sabit bir yerde durur ama kâinatı kat ederdi. Oysa şimdi...” (Zeynep, 27, Öğretmen)

Kafelerden beklentiler kuşkusuz değişkenlik gösterebilir. Görüşmecilerin ifadelerinden hareketle denilebilir ki sorun hangi kafenin ne gibi vaatler sunduğu ve vaatlerine uygun hizmet verip vermediğidir. Nostalji vurgusu yapan kafelere bir arayış üzere giden kafe müşterilerinin bir çoğu örneğin, yüksek sesli müzik ya da televizyon gibi huzuru kaçırarak faktörlerden rahatsızlıklarını belirtmektedirler.

Gündelik kent yaşamında yaşanan yeniliklerden dolayı dikkatlerin genellikle dağınık ve dışarıya dönük olduğu söylenebilir. Günümüz evlerinin geçmişe kıyasla daralan kullanımları bu bağlamda düşünülebilir. Ev dışına odaklı bir yaşam eve duyulan aidiyet ilişkisini de değiştirmektedir;

“Evi bizim evimiz yapmayan şey sevebilmek. Sevmek, aidiyet duygusu, tanımakla başlar, bu sadece eş için değil anne, baba, kardeş, ev arkadaşı, hepsi için geçerli. Artık çok fazla alternatif var, artık sosyal medya var. Yanındaki insanın artık sadece sana açılan bir yüzü yok, onu tanımak için o kadar

zamanın yok. O kadar dağınık ki zaman, o kadar bölünmüş, parçalanmış ki...”
(Zeynep, 27, Öğretmen)

“Benim bir karı-koca tanıdığım var evde oturamıyorlar, sürekli kafelere gidiyorlar sebebini çok da açıklayamıyorlar. Kafelerde de telefonla uğraşıyorlar...” (Esmâ, 26, Doktor)

Bauman’ın da ifade ettiği gibi, küresel enformasyon ağının gelişimiyle birlikte, bu yurt temelli/şehir planlamacıları tarafından planlanmış/mimarlar tarafından tasarlanmış, inşa edilmiş mekân üzerine bir üçüncü mekân, insan dünyasının sibernetik (bilgisayar kontrollü) mekânı bindirilmiştir.²⁷ Görüşmecinin vurguladığı kafelerdeki yüzyüze iletişimin taşındığı yer Bauman’ın üçüncü mekân olarak tanımladığı sibernetik mekândır. Gelişen ağ teknolojisi daha önce de üzerinde durulduğu gibi hem zamanın hem de mekânın kullanımında değişikliklere neden olmuştur. Bu bağlamda görüşmelerin pek çoğunda geçmiş ile bugün arasındaki sınırın çoğunlukla teknoloji ile çizildiği görülmüştür. Sosyalleşme mekânı olarak görülen yerlerde dahi sohbetlerin sanal alanlara taşınması gelişen ağ teknolojileri ile gerçekleşen değişikliğin açık bir örneğini oluşturmaktadır. Söz konusu gelişmelerle toplumsallaşma mekânlarının bireysel yalnızlığı yeniden ürettiği ifade edilebilir:

“Dünya üzerinde şu an hesap kitap yapmadan, telefonunu eline almadan, yüzüne uzun uzun bakabileceğin yeryüzünde kaç insan var? Olması çok büyük bir nimet... Hakikat çok perdeli, gerçekten çok mutlu olduğun bir anda o anın büyüştünü bozmaya cesaret eder misin? Yedi sekiz yıldır iki ayda bir buluştuğumuz arkadaşlarımız var, geçenlerde sekiz yıl boyunca sadece iki resmimiz olduğunu fark ettik. Hiç bir anı ölümsüzleştirecek kadar boşluğumuz olmamış. Zaten ölümsüzlüğün içinde yaşamışız. Her kalktığımızda kafamız karışmış, sağaltmışız ruhlarımızı, böyle insanlar olursa etrafında ne kafelerin

²⁷ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 25.

kalabalığına ihtiyacın olur, ne selfiye, ne çubuğa, ne ona, ne buna...” (Zeynep, 27, Öğretmen)

Kafelerde tıpkı görmeye ve görülmeye olan gönüllüğümüz gibi konuşmaları dinlemeye ve konuşmalarımızın dinlenilmesine de razı olma durumu vardır. Bu razı olma durumu aynı görüşmeci tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Gördüğüm kadar görülmek de isterim. Fark edilmek. Varsın hayattasın bak gözüme değiyorsun, seni olumluyorum, seni onaylıyorum. Bazen kendi evinde bile bunu yaşayamıyorsun. Modern zamanlar ne yazık ki bize bunu yaşatmıyor. Seni onaylayan bir anne baba yok, evlendiğinde bile seni onaylayan bir adam yok. İnsanlar bu mekânları bu kadar işlevsellikle kullanabiliyorlarsa bir bu nedenledir. İki büyük şehirlerde insanlar daha çok sıkışmışlık hissiyle talep ediyor. Kendi hayatıma bakıyorum, nefes almakta çok zorlandığım zamanlar... Bir yere oturayım ve özgür bir şekilde dışarısını, denizi izleyeyim. Kapalı bir alana sıkışıp kalmak, manzaralı kafelerin kafası odur. İnsanlar daha geniş görmek daha rahat olmak istiyorlar. Bence böyle. Mutsuzum yalnızım için, görmek ve görünmek için...” (Zeynep, 27, Öğretmen)

Kent yaşamı koşullarına bağlı olarak evde geçirilen zaman azalırken ev dışı mekânlarda aranan “ev rahatlığı” bağlantılı olarak mekân işletmecilerinin söylem ve vaatlerine de yansımaktadır:

“Ayda 4 ya da 5 kere gidiyoruz kafelere, yazın daha fazla. İhtiyaç duyuyorsun bir yere gideyim de sürekli aynı şeyi yapmış olmayayım, rutin olmuş olmasın diye. Eve gitsem uyuyacağım kesindi bugün mesela. Zaten ev işime yakın diye mecburen kaldığım bir yer, kendi evin gibi hissetmiyorsun bir kere. Pasta börek bir şeyler ortaya çıkarmak için mutfakta vakit geçirmek istesem de mutfak dar, o yüzden mutfaka pek girmiyorum. Daha çok ismi duyulan yerlere ve ev yapımı ürünleri ile öne çıkan yerlere gidiyorum. Gittiğim bir yerin müzikleri çok güzel, sırf o yüzden bile gidebiliyorum. Örneğin

buradaki masa çok güzel bir masa ve bu masa için bile gelebilirim. Menüsü çok çeşitli değil ama huzur buluyorsun. Ev ortamı gibi geliyor. Gideceğim zaman kalabalık olan bir yere değil daha çok kafa dinleyebileceğim, ruhumu dinletebileceğim yerlere gidiyorum.” (Esmâ, 26, Doktor)

“Evlerimiz bizim olmadığı için. Buradaki insanların kaçısı hem gözüne hem gönlüne hitap eden bir eve sahip sence? Kafelerin yüzde ellisinde öğrenciler varsa bunun bir nedeni de evlerinin olmayışıdır. Rahatça sohbet edebileceği, insanlarla iletişim halinde olabileceği yer de doğal olarak kafedir.” (Zeynep, 27, Öğretmen)

“Hayatımda kafeler çalışmaya başlayınca oldu, üniversitede çok gitmezdik. Genelde üniversitenin bahçesinde oturuyorduk. Çalışmaya başlayınca parkta ya da bir cami bahçesinde oturunca eksiklik hissederek olduk. Şimdi yeni bir yer öğrendikçe oraya da gidelim orayı da bir görelim diyoruz. Evden kendimizi bir atalım, evde sıkıldık bir yere gidelim diyoruz. Yapacak bir şey bulamamaktan mı yoksa bir yere gitmiş olmaktan mı bilmiyorum. Zamanı tüketiyoruz mekânı tüketiyoruz.” (Sevda, 29, Akademisyen)

Görüşmecinin ifadelerinde vurguladığı deneyim, tüketim toplumunun temel parametrelerinden biridir. Günümüz toplumunda deneyimin tüketim için güdüleyici bir işlevi vardır. Yeni yerleri ya da durumları deneyimlemek giderek yükselen bir değer haline gelirken deneyime duyulan arzu ancak ekonomik yeterlilik koşuluyla gerçekleşebilmektedir. Bauman’ın da ifade ettiği gibi;

“Hayattan beklenenler genellikle, hareketlilik, özgürce yer seçmek, dünyayı görmek şeklinde ifade edilmektedir; korkulanlar ise hapsedilmek, değişmeden kalmak, ötekilerin kolaylıkla arşınladıkları, keşfettikleri ve zevkini çıkardıkları yerlere gitmekten men edilmektir. “İyi hayat” hareket halindeki hayattır; daha doğrusu, yerinde kalmanın artık tatmin edici olmadığı durumlarda başka yerlere gidebilme imkânlarına sahip olmanın verdiği güven ve

huzur ortamıdır. Özgürlük en başta, seçme özgürlüğü anlamına gelir olmuş ve seçim de bariz bir şekilde mekânsal bir boyut kazanmıştır.”²⁸

Görüşmecinin sonraki ifadeleri de Bauman’ın söylemlerini destekler niteliktedir:

“Annemlere saçma geliyor dışarıda, orada, burada vakit geçirmek. Eski nesille yeni neslin mekân anlayışı farklılaştı. Bize evde oturmak sıradan geliyor başka bir yere gidince farklı bir şey yapmış hissediyoruz. Hâlbuki onlar aynı yerlerde farklı şeyler yaparak hayatlarını değiştirmişler. Bizde mekânları değiştirdikçe sanıyoruz ki farklı bir şey yapıyoruz. Misafir gelse onlarla da kendimizi dışarı atıyoruz. Evde televizyon var, uyumuş gibiyiz, evde çok pasif bir yaşam var. ‘Hayat dışarıda akıyor’ empoze edilmişken evde durmak zor.”
(Sevda, 29, Akademisyen)

Görüşmecinin de ifade ettiği gibi, günümüzde hareket etmeye ve mekânları deneyimlemeye duyulan istek bugünkü kuşakla bir önceki kuşak arasındaki temel farklardan biri haline gelmiştir. Bağlantılı olarak bir önceki neslin ev sahibi olmak için yaptığı yatırıma karşılık günümüzde bu yatırımın hareket etmek ve farklı durum ve mekânları deneyimlemek için yapıldığı gözlenmektedir. Bu nedenle uzun yıllar aynı yerde yaşamış ve yaşadığı çevrenin dışına çıkmamış kişilerin olduğunu bilmek bugün bir çoğumuza korkutucu gelmektedir. Hayatı yakalamak içinse dışarıda ve hareket halinde olma fikri cezbedici görünmektedir. Bu koşullarda ev ise ancak uzaktan arzu edilir. Bauman’ın ifadesiyle özetlersek, zaman/mekân sıkışması çağında, uzaktan o kadar şahane ve yaşanmamış duygular göz kırpar ki, her zaman çekici olan “ev”in keyfine, acı tatlı bir “ev hasreti”yle daha iyi varılır.²⁹

²⁸ Bauman, a.g.e., ss. 136-137.

²⁹ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 137.

4.2. Süleymaniye Bölgesi'ndeki Kafeler ve Mekânsal Özellikleri

Kafeler, bir önceki kısımda vurgulandığı gibi, hem bireysel tercihler dünyasını hem de toplumsal olarak kültürel eğilimleri yansıtan alanlardır. Bu anlamları büyük ölçüde kafelerin tasarımlarından okumak mümkündür. Farklı yaşam tarzı seçeneklerini ve kültürel yönelimleri ortaya koyan işaretlerin, simgelerin ve anlamların topografyası, kendi adına daha derin bir incelemeyi gerektiren daha geniş bir simgeler repertuarının parçasını oluşturuyor.³⁰ Bu açıdan saha araştırması kapsamında Süleymaniye Bölgesi'nde 2017 Nisan ayı itibariyle tesbit edilen yaklaşık 45 kafeden 15'i seçilerek, gözlem ve görüşmeler yoluyla kafelerde simgeler yoluyla yapılan *nostalji vurgusunun* anlamları sorgulanmıştır.

Bu bölümde öncelikle söz konusu kafelerin mekânsal özellikleri ele alınarak, kafelerdeki nostaljik temsillere odaklanılmıştır. Kafelerde simgeler ve temsiller yoluyla üretilen nostaljinin günümüz kent kültürü için anlamları ele alınmıştır. Bu doğrultuda ikinci bir adım olarak, bölgede bulunan kafelerde 15 kafe işletmecisi ve 15 kafe müşterisi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde temel olarak “bu kafelerde nostaljiyi kim/nasıl üretiyor, kim/nasıl yaşıyor ve buralarda hangi toplumsal bağlamlar yeniden üretiliyor?” sorularına cevap aranmıştır. Bununla birlikte kafe işletmecileri ve müşterileri ile yapılan derinlemesine görüşmelerde geçmiş hakkındaki düşüncelere de odaklanılmıştır. Çünkü, söz konusu nostalji olduğunda, bu mekânları işletenlerin ve bu mekânlara gelip giden insanların geçmişle nasıl bir ilişkisinin olduğu ve bu ilişki üzerinden nasıl bir gelecek kurdukları önemli hale gelmektedir. Kafe işletmecilerinin söylemleri kafe yapıları ve işletmecilerin düşünceleri arasındaki bağın görülebilmesi adına tematik olarak dış mekân özellikleri ve açılış tarihlerine göre kodlanmıştır. Kafe müşterilerinin söylemleri ise hatırlama

³⁰ Deniz Kandiyoti, **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, Haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, Çev. Zeynep Yelçe, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 23.

süreçlerinin yaş ile olan bağından dolayı görüşmecilerin yaş ve mesleklerine göre kodlanmıştır.

Türkiye’de özellikle 80’ler ve 90’ların kültürel ikliminde gündelik hayatın pekçok alanında nostaljik tutumlar görülmeye başlanmıştır. Geçmişin hüznüyle yad edildiği pekçok türde kitap yayınlanmış, eski şarkılar yeniden seslendirilerek piyasaya sürülmüş ve çok satanlar listesinin başında sık sık nostaljik eserler görülmeye başlanmıştır. Geçmişe yönelik bu ilgi mekânlara da yansımış, restore edilen tarihi bina ve sokaklara ilgi artmıştır. Günümüzde ise özellikle kafe mekânlarında görünürlük kazanmıştır.

Mahalle adı	Kafe sayıları
Demirtaş	15
Hacı Kadın	0
Hoca Gıyasettin	2
Molla Hüsrev	12
Süleymaniye	13
Yavuz Sinan	3
TOPLAM	45

Tablo 3: Süleymaniye Bölgesi Kafe Sayıları ve Bulundukları Mahalleler (Nisan, 2017)

Tarihsel olarak bakıldığında Süleymaniye Bölgesi’ndeki kafelerin ortaya çıkışı 2000’ler öncesinde başlamış ve son 8 yılda önemli bir artış göstermiştir. Bölgedeki kafeler İstanbul’un kentleşme süreci ile doğrudan ilişkili olduğundan nostalji kafeler kentlerde nostaljinin izini sürmek bakımından anlamlı bir veri sağlamaktadır.

Bölgedeki ilk kafe 1986 yılında açılmış ve bu sayı 2017’de 45’e yaklaşmıştır. Kafelerin birçoğu 2009 ile 2017 yılları arasında açılmıştır.³¹ Bölgedeki kafelerde çoklu ve durumsal gerçeklikler mevcuttur. Her kafe sahibinin ayrı bir hikâyesi olduğu gibi, her kafenin de öne çıkan ayrı bir özelliği ve ayrı bir müşteri kitlesi bulunmaktadır.

Süleymaniye Bölgesindeki kafeler, iç mekân özellikleri bakımından ele alındığında kafelerde geçmiş vurgusunun ortak bir özellik olduğu görülmektedir. Kafelerde bu vurguyu çalınan müziklerden duvarlardaki tablolara, sunulan menülerden kafe isimlerine kadar görmek mümkündür. Bölgedeki kafelerin dış mekân özellikleri bakımındansa üç farklı yapıda olduğu söylenebilir. Kafeler taş ve ahşap yapılar ile yakın döneme ait binalarda işletilmektedir. Farklı özelliklere sahip bu üç türdeki yapıların her biri, bugün ve geçmiş arasındaki farklı bir bağlama işaret etmektedir. Restore edilerek kafe olarak kullanılan taş yapılarda daha çok “tarih ve toplumsal hafıza” ön plana çıkarken, ahşap evlerin restore edilmesi suretiyle kafeye dönüştürülen yapılarda “değişen gündelik yaşam”, iş hanlarından kafelere dönüştürülen yapılarda ise bir çoğunun sahip olduğu manzaradan hareketle “İstanbul’un dönüşümü” ön plana çıkmaktadır. İş hanlarında açılan kafelerin hem restore edilerek kafe olarak kullanılan taş ve ahşap yapılar için hem de boğaz manzaralı restoranlar için birer alternatif olduğu söylenebilir.

Geçmişin dekor olarak kullanıldığı bu kafeler geçmişin belirli şekillerde ve seçilerek hatırlanır olmasının bir örneğini oluşturmaktadır. Bir kafe işletmecisinin kafelerinin içeriğine yönelik: “Biz 50 yıl öncesinden de 500 yıl öncesinden de bir şeyler taşıyoruz.” (Kafe 1, İşhanı, 2004) ifadeleri bu duruma işaret etmektedir. Burada söz konusu olan şey, Stauth ve Turner’in ifadesiyle, farklı zamanlara ait şeylerin bir

³¹ Saha çalışması boyunca, kafe sayısında her geçen gün yaşanan artışlar ve kısmen de kapanışlardan dolayı kafeler hakkında net bir sayı verilememektedir.

arada tutulması ve sürdürülmesine yönelik kültürel hatırlama tekniği (mnemo tekniği), yani hatırlamanın üst aşamaya geçmiş yapay biçimleridir.³²

Genellikle üst katları kafeye çevrilen iş hanlarında, kafe olarak kullanılan katlar ve diğer katlar arasında ciddi bir fark bulunmakta yıpranmış eski iş hanlarında açılan bu kafeler, bölgenin geçmişinden ziyade bugünü ile uyumlu bir görünüm vermektedirler.³³ Ahşap ve taş yapılarıdaki kafeler ile iş hanlarındaki kafelerde hem tasarım hem de pratikler açısından iki farklı uygulama söz konudur. İlginç bir şekilde eski binalar modern bir biçimde tasarlanmış ve modern yaşam pratikleri ile (langirt, led tv, playstation vb.) doldurulmuşken iş hanı olarak kullanılan yakın döneme ait binalar ise yaşanmışlık hissi veren nostaljik şekilde döşenmiş ve nargile gibi varlığı geçmişe dayanan pratiklerle doldurulmuştur. Bu bağlamda İstanbul'un güncel kültürüne özgü pratikler ile geçmişi hatırlama pratiklerinin iç içe olduğu bu mekânlarda, mekânların gerçek kimliğini mekân isimleri ya da sergilenen eşyalardan ziyade mekânlardaki pratik farklılıkları ele vermektedir. Kafe işletmecilerinin de ifade ettiği gibi langirt, taş, bilardonun bulunduğu canlı ve güncel müziklerin çalındığı kafeler değişimin ve yeniliğin diğer bazı kafeler ise seyredilen nostaljik filmler, dinlenen nostaljik müzikler vb. ile geçmişin temsilcisi olduklarını düşünmektedirler. Gözlemlenen bir durum ise restore edilerek kafe olarak kullanılan ahşap evlerin kimilerinde Amerika'nın ve İstanbul'un gökdelenlerinin fotoğraflarının, iş hanlarında açılan kafelerde ise İstanbul'un geçmişine ait fotoğrafların asılmış olduğudur. Kafelerde bu gibi uygulamalarla karşıtlıklar üzerinden zaman ve mekânsal açıdan geçmiş ve bugün içiçe geçirilmiştir.

³² Georg Stauth ve Bryan S. Turner, **Nietzsche'nin Dansı: Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklık ve Direniş**, Çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997, s. 29.

³³ 16 Kasım 2015 tarihinde bir kafe işletmecisi ile yaptığımız görüşme esnasında bir sarsıntı yaşamış ve yaşadığımız sarsıntının bina kaynaklı olduğunu düşünmüştük. Daha sonra sarsıntının sebebinin deprem kaynaklı olduğunu öğrendiğimizde, bu olay bizim için binaların sağlamlığını değil aksine kafe görevlilerinin sarsıntının binadan kaynaklı olabileceğini düşünmesi açısından binaların pek de sağlam olmadığını anlatmıştı.

Gerek restore edilen tarihi ve kültürel yapıların gerek yenilenen ve geçmişin nesneleriyle donatılan yakın tarihe ait binaların kullanımı ile aslında yapılan geçmişin yeniden üretimidir. Her iki özellikteki kafelerde de geçmiş, eşyalar, fotoğraflar, müzikler ve isimler yoluyla üretilerek nostaljik bir sunum gerçekleştirilir.

4.2.1. Kafelerde Nostaljinin Eşyalar Yoluyla Üretimi

Osmanlı Döneminde kullanılan minderler, bakır kap kacaklar, toprak çömlekler, gömme dolaplar, sandıklar, geleneksel motifli halılar, çantalar bu kafelerde birer dekorasyon ürünü olarak kullanılmaktadır. Kafelerin birçoğunda hat tabloları³⁴ ile İslam dinine, armalar ile Osmanlı Devletine, İstanbul'un eski fotoğrafları ile hem kaybolup giden güzelliklere hem de yaşanan değişimlere vurgu yapılmaktadır. Geçmiş buralarda koyu renkli ahşap eşyalar, siyah beyaz resimler ve hat yazıları ile bütünleşmiştir. Yapılan bu vurgu ile bir anlamda geçmişin temsilcisi de olmaktadır.

Fotoğraf 3: Kafelerde Sergilenen Eşyalar, 2015

³⁴ “El yazması baskılar nostaljik, dindar bir estetiğin yaratılmasında önemli bir rol oynar...” Walton, “Yeni Osmanlıcılık: İstanbul’da Mekânı ve Yeri Faziletli Kılmak”, **İstanbul Nereye?**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 137.

Aynı zamanda böyle yerlerde masalara örtülen piti kare örtüler de geçmiş teması ile bütünlük gösterir. Ahşap eski süslemeler, estetik detaylı geçmişin izlerini taşıyan değirmen ve bakır masalar, el yazması çeşitli baskılar, yerel yiyecek ve içecekler gibi nostaljik unsurlarla bezenmiş bu kafeler, “zamanı mekân gibi yeniden ziyaret etmenin”³⁵ bir yolunu oluşturur. Kafelerde bu tasarım ile kafe sahiplerinin, Perouse’nin ifadesiyle, “geçmişin idealize edilen ve fazlaca övülen bir tarzda, yeniden inşası amacını güderek, geçmişe hem mimari hem de “sosyal” referanslar göndermiş”³⁶ oldukları görülmektedir. İslam, Osmanlı ve İstanbul bağlamında temsil edilen tüm bu geçmiş kurgusu ile ortak bir hafıza oluşturulur ve kentin bölen yapısına karşılık geçmiş bu mekânlarda birleştirici bir rol üstlenir.

Kafelerde sergilenmekte olan bugün kullanılmayan birçok eşya ile kafeler, aynı zamanda bir nevi müze işlevi de görmektedir. Kafelerde geçmişe ait nesnelerin müzelik bir tutumla sergilenmesi, geçmişî sahiplenme duygusunun dışı vurumu olarak da okunabilir fakat bu gibi tutumlar farklı bir duruma daha vurgu yapar. Gündelik hayatta pratik işlevini kaybeden eşyaların raflara dizilerek pasif bir işleve büründürülmesi keskin bir dün ve bugün algısını gösterir. Zira bir zamanı ya da durumu geçmiş olarak adlandırmak bugünün başkılığına işaret eder. Dahası Connerton’un da ifade ettiği gibi, mekânîk yeniden üretim çağı nesnelerin giderek daha da hızlı bir şekilde eskimesine neden olur.³⁷ Dolayısıyla bugünün eşyaları çok yakın gelecekte birer müze nesnesine dönüşebilir. Bugünün eşyalarının birer antikaya dönüşmesi için önceden olduğu gibi üzerinden uzun bir zaman geçmesi gerekmemektedir. Üstelik üretimin ve tüketimin hızlı olduğu böyle bir dönemde bir eşyanın eski olması için piyasaya yenisinin sürülmesi ve bu yeni ürünlerin tüketilmesi yeterli olmaktadır.

³⁵ Svetlana Boym, **Nostaljinin Geleceği**, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 16.

³⁶ Jean-François Perouse, **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 202.

³⁷ Connerton, **a.g.e.**, s. 38.

Yine kitabın da dekor olarak kullanıldığı bu mekânlarda, evlerde artık tutulmayan, eski tarihli ansiklopediler, ilmiyhaller, eski romanlar genellikle de ahşap bir kitaplıkta sergilenmektedir. Bu gibi mekânlarda saatler de yine ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Örneğin, kafelerden birinde duvara asılmış çalışmayan ahşap bir saat, kafenin konsepti ile uyumlu olarak, durdurulan bir zamanı simgeler. Tıpkı Mills'in dediği gibi, bu gibi yerlerde, nesneler hayat sahnelerine yerleşir ve şeylerde hala titreşen bir geçmişin izleri sıfatıyla orada kalırlar.³⁸

4.2.2. Kafelerde Nostaljinin Fotoğraflar Yoluyla Üretimi

Bölgenin ve İstanbul'un geçmişinin izlerini kafelerdeki tablolar da görmek mümkündür. Neredeyse bütün kafelerde, bölgedeki yakın yerlerin geçmişine ait fotoğraflar çerçeveli bir şekilde asılı haldedir. Bu fotoğraflar yoluyla geçmişe bugünün gözüyle bakılırken aynı zamanda bugüne de geçmişin gözüyle bakılmaktadır. Draaisma'nın da ifade ettiği gibi, şimdiki görünüşümüz ile eski görünüşümüzü karşılaştırma merakı günümüzde daha ziyade fotoğraflarla beslenir.³⁹ Önce deri kemer imalatı için kullanılan bir binada, 2009 yılında açılan ve mimar eliyle tasarlanan bir kafenin işletmecisinin, *"Buradaki eski İstanbul resimleri mimarın fikri. Eski İstanbul ile yeni İstanbul'u karşılaştırmak amaçlı, bakınca nereden nereye diyor insan..."* (Kafe 2, İşhanı, 2009) ifadeleri bu durumu destekler. Süleymaniye'nin ve İstanbul'un geçmişini bilmediği için hatırlamayan pek çok kafe müşterisinin Süleymaniye ve İstanbul'a dair geçmiş tahayyülleri de büyük ölçüde bu fotoğraflara göre şekillenir. İstanbul'un geçmişine ait siyah beyaz nostaljik fotoğraflardan farklı olarak müşterilerin özellikle tarih atarak yazdıkları notlardan oluşan tabloların da kimi kafe duvarlarını süslediği görülmekte tahayyül edilen değil daha ziyade dahil olunan bir geçmişe gönderme yapıldığı görülmektedir.

³⁸ Kathleen Stewart, **Sıradan Duygulanımlar**, Çev. Zehra Cunillera, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 60.

³⁹ Douwe Draaisma, **Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer?: Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?**, Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 147.

İkinci dereceden tarihi eser olan bir binada işletilen kafenin duvarlarında birlikte asılmış olan dini içerikli tablolar ile McDonalds'ın reklamını yapan tablolar da yine bu kafelerdeki başka bir duruma vurgu yapar. Bu yönüyle, yiyecek ürünleri McDonalds gibi daha çok hazır gıdalar olan bu kafeler, küresel ve yerel iç içeliğinin açıkça görülebildiği alanlardır. McDonalds tabloları özellikle restore edilen geleneksel evlerde asılı olan New York tabloları ile benzer bir işlev görür. Bauman'ın da ifade ettiği üzere, bizim globalleşen dünyamızda, politikalar artarak ve tutkulu bir şekilde bilinçli olarak yerel olma eğilimindedir.⁴⁰

İstanbul'un yedi tepesinden birine kurulu olan Süleymaniye Camii, İstanbul'un silüetinde önemli bir yer tutar. Pamuk'un da dediği gibi, İstanbul'un yalnız silüetinin değil, manzarasının gücü de Süleymaniye'den başka Ayasofya, Yavuz Sultan Selim, Beyazıt gibi şehrin kalbinde yer alan ve selâtin camileri (sultan camileri) olarak adlandırılan pek çok eski ve güçlü yapının hala ilk yapıldıkları zamanki güzellik fikriyle ışıldamalarından kaynaklanır.⁴¹ Bu açıdan Süleymaniye, seyirlik bir potansiyele sahiptir. Bir şehre ilk gidildiğinde yüksek bir mevkie çıkılıp şehrin manzarasına bakılması oldukça yaygın bir davranıştır. Bu amaçla pek çok şehirde kalelere çıkılırken İstanbul'da bu işlevi daha çok tepelerde kurulu manzaralı kafeler görmektedir. Kafelerin manzarasını oluşturan Marmara Denizi, Kız Kulesi, Çamlıca Tepesi, Galata Kulesi, sayıları hızla artan gökdelenler, Haliç, gemiler, gökyüzü ve tek tük de yeşil alanlar kafelerin açık kısımlarında oturulduğunda, yakın yerlere bakmamak suretiyle, kartpostalın içinde bulunduğu hissi vermektedir. Dolayısıyla, Süleymaniye'nin sahip olduğu bu manzara kafelerin açılmasında ve bölgedeki kafelere olan talepte etkin unsurların başında gelmektedir. İş hanlarında açılan ilk kafenin açılış hikâyesi de manzaraya dayanmaktadır:

⁴⁰ Zygmunt Bauman, "City of Fears, City of Hopes", Goldsmiths College, London, 2003, s. 18. <http://www.gold.ac.uk/media/documents-by-section/departments/research-centres-and-units/research-centres/centre-for-urban-and-comm/city.pdf>,

⁴¹ Orhan Pamuk, **İstanbul: Hatıralar ve Şehir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 240.

“Burayı kafe sahibi çaresizlikten açmış, ilk açan büyük bir iş adamı, iflas ediyor, burayı, manzarayı fark ediyor, rızık Allah’tan diyor. 3 sene boyunca kimse gelmiyor, daha sonra samimiyetle, ikili ilişkilerle iş yürüyor.”
(Kafe 1, İşhanı, 2004)

Yenilenen, yenilenirken eskiye vurgu yapan bu mekânlardan seyredilen manzaranın bir parçasını oluşturan, kentin yeni yüzü olan ve metro ile yaklaşık yarım saat uzaklıktaki gökdelenler, Bora’nın ifadesiyle, “yan yana istiflenmiş modüller gibi duran koca binalar, hayatın fragmanlaşmasının anıtları gibidir.”⁴² Manzarada beliren gökdelenler kentte arzuları ve geleceği temsil eden bir siluet oluşturmakta ve bununla kentlerin ütöpik boyutunu oluşturmaktadır. Bakılan manzarada siluet olarak görülen gökdelenlerle Keyder’e göre, İstanbul’da süratle modern teknolojik donanımına sahip, küresel işlevler göz önüne alınarak tasarlanmış, ofis binalarının yoğunlaştığı, uluslararasılaşmış ticari bir bölge belirmektedir.⁴³ Bankalar, holdingler, ofisler gibi modern dönem işyerleri olan gökdelenleri Perouse ise, İstanbul’un çehresini değiştirmeye çalışan yeni globalleşmiş Türk ekonomisinin simgesel mekânları, yani kentin parlak vitrinleri olarak görür.⁴⁴ Kafelerin bulunduğu Süleymaniye Bölgesi ile kafelerin manzarasını oluşturan gökdelenlerin iki farklı yapılaşma şeklini temsil ettikleri düşünüldüğünde kentlere, Bauman’ın ifadesiyle, “yerleşenlerin karşıt arzularının ve beklentilerinin yansıdığı”⁴⁵ görülmektedir.

Bu anlamda denilebilir ki içlerinde nostaljik duyguların, manzarasına bakınca ise yeninin heyecanının yaşandığı bu kafelerde tarih, hüzn, manzara ve hayal iç içe geçmiştir. Daha önce de vurguladığımız üzere, “görsel olarak gözlemlenebilir olan şeyin, görünüşte nesnel ve karşı çıkılamaz bir gerçeklik teşkil etmeye başlaması”⁴⁶

⁴² Tanıl Bora, “Sunuş”, **Milyonluk Manzara**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 8.

⁴³ Çağlar Keyder, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 26.

⁴⁴ Jean-François Perouse, “İstanbul Varoşları”, **Sinematografik Kentler: Mekânlar, Hatıralar, Arzular**, Der. Mehmet Öztürk, Çev. Melis Baydur, Agora Kitaplığı İstanbul, 2008, s. 308.

⁴⁵ Zygmunt Bauman, “City of Fears, City of Hopes”, Goldsmiths College, London, 2003, s. 24.

⁴⁶ Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 114.

İstanbul'daki yapılaşma için de geçerlidir. Manzaradan her ne kadar görülse de üzerine pek fazla düşünülmediği ifade edilmektedir. Bir kafe müşterisinin, “*Manzaraya bakınca ben İstanbul’u düşünmüyorum, manzaraya dalıp kafamdakileri bırakıyorum.*” (Mustafa, 31, *İşletmeci*) ifadeleri bu duruma bir örnektir. Doğal olarak kafelerden görünen bu manzara ile kent üzerine düşünmek ve eyleme geçmekten ziyade Stewart’ın cümleleri ile ifade edecek olursak; “... ve bir şey olsun diye bekleyerek etrafı seyretme alışkanlığı giderek pekişmektedir.”⁴⁷

4.2.3. Kafelerde Nostaljinin İsimler Yoluyla Üretimi

Nostalji söz konusu olduğunda kafe isimleri de üzerinde durulmayı hak eden bir diğer konu olmaktadır. Zira yer adları kimi zaman yüzyıllık bir birikimi ifade etme kimi zamansa bir yerin geçmişine yönelik bilgiyi değiştirme kapasitesine sahiptir. Connerton’a göre,

“Yer isimleri, yerleri yalnızca sınırlandıran, imleyen, sosyal etkileşimde konumları belirlemek ve müzakere etmek için kullanılan göstergeler değildir; bilinen hikâyelerdeki olayları akla getirebilme konusunda oldukça güçlü bir etkiye sahiptir; örnek niteliğindeki davranışları çağrıştıran, bu yüzden de ahlaki bir yön olan coğrafyaların anımsatıcıları olarak etkin bir işlev görür. Bununla birlikte yer isimlerinin anlamı bulanıktır; isim olarak konuldukları yerlerin geçmişini kısmen örter, tarihlerini kısmen gizler ve isimlerin gizlediği bu tarih genellikle o yer ile insanları üzerinde uygulanabilecek iktidarın derecesi hakkında ipuçları verir; muktedir gittiğinde de iktidarının kanıtı olduğu yerde kalır.”⁴⁸

Bu anlamda kentlerde siyasi etkileri gösteren önemli verilerden biri de yer adlarıdır. Mekânların kullanımı değişse bile adlarının yaşatılması toplumsal hafızayı harekete geçiren bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan yer adlarını değiştirmek bir yerin geçmişini silmek yada unutmak için atılacak başlıca adımlardandır. Günümüzde müzik, reklamcılık, gıda, emlak, turizm, ulaşım vb. sektörler, köklü ve itibarlı esnafın geçmişinin eskiye dayanmasından hareketle, varlıklarını genellikle geçmişe dayandırarak güvenilir bir imaj vermekte bunu mekânlara koydukları isimler yoluyla

⁴⁷ Kathleen Stewart, **Sıradan Duygulanımlar**, Çev. Zehra Cunillera, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 13.

⁴⁸ Paul Connerton, **Modernite Nasıl Unutturur**, Çev. Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 20.

yapmaktadırlar. Bu durum kafe tabelalarında da dikkat çekmektedir. Bu anlamda diğer yerlere göre belli bir geçmişe sahip olan kimi kafeler açılış tarihinin başına klasik olarak “since” takısını eklerken kimi yeni kafeler ise “tarihi” kelimesini eklemektedirler. Yakın bir tarihte açılmasına rağmen tabelasında “*tarihi*” yazan kafeler, var olanı nostaljiye çeviriyor oluşumuzun da güncel bir örneğini oluşturmaktadır. Bu tabelalarda -since takısı kullanılarak her ne kadar geçmişin bilindiği ilan edilse de kimlik iddiası ile çelişkili başka durumları ortaya çıkarmaktadır. Süleymaniye’deki kafe isimlerine bakıldığında, çoğunlukla tarihte öne çıkan kişi, dönem veya geçmişte de bölgede var olan yer isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Mimar Sinan, Sefa-i Hürrem, Kubbe-i Aşk, Hüsn-ü Ala, Kanuni, Lalezar, Seyr-i İstanbul söz konusu kafe isimlerinden bir kaçıdır. Örneğin Osmanlı döneminde yeniçeri ocağı kaldırılana kadar yeniçeri ağasının makamı olarak kullanılan bina, bugün Ağa Kapısı adı ile kafe olarak kullanılmaktadır. Kafe isimlerini daha çok tarihi bölgeye uyum çabası ile koyduklarını belirten kafe işletmecilerine göre bu isimler aynı zamanda birer kimlik ilanıdır:

“Kimliğimizi belli ederek başladık biz.” (Kafe 6, İşhamı, 2013)

Söz konusu tabelalarda her ne kadar bir kimlik iddiası olsa da kafe kelimesinin “cafe” olarak kullanılması tarihi bölgeye uyum ya da kimlik iddiası ile çelişkili görünmektedir.

Ocak 2016’da açılan ve adı Şantiye olan bir başka kafe ise hem ismi hem de tasarımıyla bölgede geçmişe atıf yapan pek çok kafeden farklılaşmaktadır. Adını ve tasarımını bölgenin geçmişinden değil kafe işletmecisinin kişisel geçmişinden alan kafe bu gibi yerlerde bireysel ve toplumsal hafızanın birlikte işlediğinin de bir örneğini oluşturmaktadır. Kafe aynı zamanda bölgenin tarihi yapısından ziyade bir şantiye alanı görünümünde olan bölgenin bugününe işaret etmektedir. Kafe açmadan önce kaportacı ve inşaatçı olarak çalışan işletmecinin bireysel geçmişini yansıttığı kafe tasarımını, diğer bir ifadeyle kafe içerisindeki şantiye atmosferini, bölgeden gelen sanayi kokuları

kuvvetlendirmektedir. Taburoğlu Süleymaniye Bölgesi için de geçerli olan bu durumları kentlerdeki restorasyonlar bağlamında şu şekilde ele almaktadır:

“Kent, geçmişini silmiş, şimdinin içerisinde bir oyun ve eğlence mekânı olmuş gibidir. Kentin tarihini, geçmişini kurtarmak üzere yapılan her dokunuş, yenileme girişi, bu tarihi biraz daha siler ve onu zamansız bir efsanenin parçası yapar. Turistler kentin bu hayaletsi dekoru içinde gezinirler. Yerlilerse artık orada olmadığını bildikleri eski kent merkezine pek uğramaz olurlar. Kentin merkezinde bir boşluk vardır. Turistler de, kentin boşluğunda serbest kalmış geçmişin hayaletleriyle büyünür, baştan çıkarlar. Turistler, endüstri-sonrasının yarattığı kent merkezlerinde yarım merakla gezinirken, keşfederken, kentin seçkin sakinleri de, otoyollarda, alışveriş merkezlerinde, korunaklı yaşam alanlarında, spor ve eğlence merkezlerinde görünmez hayatlarını sürerler. Eskimiş bir kente fazla katlanamazlar. Eskilik antika değeri taşımadıkça değer taşımaz olur onlar için. Belki de bu yüzden, kent sürekli bir şantiye, restorasyon alanı olur.”⁴⁹

Uzun zamandır bir şantiye alanı görünümünde olan Süleymaniye bölgesinde geçmişin gerek eşyalar gerek isimler yoluyla temsil edilerek bireysel ve toplumsal belleğin yeniden üretildiği söylenebilir.

4.2.4. Kafelerde Nostaljinin Müzikler Yoluyla Üretimi

Süleymaniye’de kafelere ulaşmak için pek çok işyerinin ve şantiye alanının arasından geçmek gerekmektedir. Toplumdan bir kesimin işyeri iken başka bir kesimin dinlenme mekânı olan bu bölgede bu iki eylem iç içe geçmiş durumdadır. Bu durum işyerlerinden gelen makine sesleri ile kafelerden gelen nostaljik müzik seslerinin iç içe geçmesine neden olmaktadır. Bu iç içelik genellikle sohbet etmek amacıyla gidilen kafelerin içerisine de yansımakta, çevredeki işyerlerinden gelen makine seslerinden dolayı kimi kafelerin açık kısımlarında konuşmak zorlaşmaktadır. Kafelerde müşterilerin yoğun olmadığı erken saatlerde ise tarihe uyum içeren nostaljik müziklerden ziyade bölgenin bugünü ile uyumlu arabesk müzikler çalınmaktadır. Bu durum mekânlarda sergilenen eşyalar gibi çalınan müziklerin de kurgusal bir zaman ve mekân tasarımının parçaları olduğunu göstermektedir. Kurgulanan ve belli bir çerçeveye yerleştirilen zaman ve mekân birlikte deneyimlenir. Yenilenerek belli unsurlar eklenen mekânlar, akışkan kent yaşamının orta yerinde ama zamansallığının

⁴⁹ Özgür Taburoğlu, **Kent Efsaneleri**, Doğu Batı Yayınevi, Ankara, 2011, s. 115.

dışında öylece kıpırdamadan duran/durdurulan, gelenlerin içinden gelip geçtiği bir zaman tüneli gibidir. Deneyimlenenle kurgulanan kent yaşamı arasındaki karşılaştırmayı olanaklı kılan bu mekânlardaki durum, Perouse'ye göre, toplumsal olarak deneyimlenmiş bir geçmişin değil, tüm gücüyle geçmişin varlığını yıkıp yerine geçmeye çalışan geçmişin sterilize bir yeniden resmedilişidir; o geçmiş hiç var olmamış bir şeye dönüştürüldüğü oranda, tarihi umursamayan bir modernliğin teknolojisinden ve ekonomik gücünden beslenen bir nostalji endüstrisi bugünü de o kadar istila etmektedir.⁵⁰ Sarlo'nun da belirttiği gibi, her halükarda, hatırlanan tarih, geçmiş deneyimin manevi olarak yenilenmesini sağlamaya imkân verse bile bu imkânı erozyona uğratmış ve anlatının gücünü zayıflatmış bir çağda, deneyimi inşa etmek sorunlu olmayı sürdürmektedir.⁵¹

Saha araştırması kapsamında yapılan görüşmelerde kafe işletmecileri, kafelerde kurgulanan geçmiş teması ile tarihi bir bölgeye uyum sağlamayı amaçladıklarını belirtmişlerdir:

“Tarihi yapıya uyum olması için. Bu konseptle biz tarihe, bu tarihi değerlere yakışır bir mekân yapmak istedik.” (Kafe 13, İshani, 2015)

“Kafeyi tasarımlarken Osmanlı motiflerinden esinlendik. Konumundan, tarihi yarımada oluşumundan, Süleymaniye semtinde modernize edilmiş bir yerin bu dokuyu yaşatamayacağı inancından dolayı...” (Kafe 6, İshani, 2009)

Kafelerin nostaljik biçimde tasarlanmasının altında her ne kadar tarihi bir bölgeye uyum çabası olsa da, bölgenin bugünkü durumu başka gerçeklikleri işaret etmektedir. Kimi kafeler hem bölgenin mevcut bakımsız durumundan, hem de eski

⁵⁰ Michael Herzferd, “İstanbul: Kaleydoskopta Kültür Politikası”, **İstanbul Nereye?**, haz. Deniz Göktürk, vd., Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 401.

⁵¹ Beatriz Sarlo, **Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma**, Çev. Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 24.

binalarda bulunmalarından dolayı bulundukları bölgenin tarihinden ziyade bölgenin bugünü ile daha uyumlu bir görünüm sergilemektedirler. Diğer bir ifadeyle, kafelerin tasarımlarıyla tarihi bir bölgeye uyum amacına hizmet etmesi ve bununla geçmişin ihtişamlı günlerine gönderme yapması amaçlanmış olsa da bugün bölgedeki binaların ve sokakların bakımsızlığı nedeniyle kafeler, geçmişin ihtişamlı günlerinden ziyade bölgenin yaşadığı yıkım günlerine daha yakın durmaktadır.

Nadiren de olsa kimi kafe işletmecileri ise geçmişe atıf yapan kafe tasarımları ile geçmişe olan özlemi vurgulamak istediklerini belirtmiştir: *“Geçmiş daha samimi, eski olanda herkes geçmişinden bir şeyler buluyor... Herkes kendi geçmişini özleyiyor, geçmişte bir şey olduğundan değil, bugünün gençleri de yarın bugünü özleyecekler...”* (Kafe 9, Işhanı, 2014) Aynı kafe sahibi, 90’ları anlatan başka bir kafe açma girişimini de bu özleme bağlamaktadır: *“Yeni bir fikrim var. 90’lar kafe adında çocukluk dönemimizi anlatan bir kafe açmak...”* (Kafe 9, Işhanı, 2014) Yine başka bir kafe işletmecisi de bu tasarımla benzer bir amaç güttüğünü vurgulamaktadır: *“Bana göre yaşanmışlığın ve geçmişin izleri olan yer ve objeler hayat vericidir.”* (Kafe 12, Ahşap Ev, 2010) Kafelerin gerek tasarımına gerek kullanımına, geçmiş tarih’e özlem ile kişilerin (esnafın ya da müşterilerin) kendi kişisel geçmişlerine duydukları özlemin her ikisi de yansımaktadır.

Kurgusal mekânlarda deneyimin sorunlu yanını bir kafe işletmecisinin ifadelerinden hareketle açıklamak mümkündür: *“Ne yansıtılması ve ne alınması önemli. Her işletme için en önemli olan para. Onun içine neyi büründürdükleri önemli. Örneğin nostalji diye sunduğun bir mekânda müşteri fiyatta çok sıkıştırılmaz...”* (Kafe 1, Işhanı, 2004) Mekânda yansıtılan kültür ile yaşanan kültür arasındaki çelişkiyi ise şu şekilde ifade etmektedir:

“20 senedir bu işi yapıyorum, nostalji çok güzel bir rant. Sultan Ahmet’e gidin her yer nostalji. İşte kıyafetler, işte şerbet, olay o değil ki. Bizim ürünlerimizde 40 tane bitki var. Osmanlı’nın içeceğinde yok bu, ama kültüründe var. Doğal ürünler içeceklerimiz. Kola da yok bizde. Zararlı

ürünler olduğu için onlardan da uzaklaştırmak istiyoruz. Helal ürünlere dikkat ettiğimiz gibi içeceklerimizin de sertifikası var. Civardan öte birçok lokasyon bölgelerde, adı dediğiniz gibi nostaljiktir eski yapıları kullanırlar ama bizim binamız eski bir yapı değil, 70 yıllık bir bina. 1900'lerde yanmış ve sonra han yapılmış. Bizim nostalji iddiamız yok, biz sadece o ruhu korumaya çalışıyoruz.” (Kafe 1, İşhanı, 2004)

Uzun yıllardır var olmasından hareketle pek çok kişinin anılarının olduğu bu yer, çoğu kişi için civardaki en nostaljik mekânlardan biridir:

“Cumaları kapalı olması, ezanlarda müziğin kapalı olması, müziklerin enstrümantal olması, yaşantının yansıması... Biz cumadayken hesabı bırakanlar var. Bu, işte o ruhla ilgilidir. Nostalji şu dönemde rant kaynağı. Gerek kıyafette gerek müzikte. Nostalji demiyoruz biz ona ruh diyoruz. Nostalji dediğiniz şey ruh. Nostalji buradan başlar. Mesela bizde bütün çalışanlar erkek. O ruh bozulmasın diye. Diğer yerlerin başına Süleymaniye'yi koy. Buraya gelen o yüzden geliyor. Bu bölgenin cazibesi hala Süleymaniye Cami'sinden geliyor.” (Kafe 1, İşhanı, 2004)

Kafe işletmecisinin de ifadelerinden yola çıkarak denilebilir ki, bölgedeki kafelerde nostalji her ne kadar bir rant kaynağı olarak öne çıksa da, bölge nostalji açısından hala bir cazibe merkezidir:

“Kişiye göre değişen öncelikler vardır ama bize gelenler önceden manzaradan dolayı gelirdi şimdi manzara açısından geri kaldık. Salaşlık ortaya çıktıkça nostalji dediğiniz şey ortaya çıkıyor. İlk kata dokunmadık hiç, işletme sahibinin yaptığı gibi duruyor. İnanın profesyonellik katıldığı zaman bir soğuma başlıyor. İmkân var yapabiliriz ama yapmamamızın nedeni olayın özü kalsın diye. Büyümek için değişim gerek ama biz en az değişim yapan işletmelerden biriyiz.” (Kafe 1, İşhanı, 2004)

Stauth ve Turner'e göre, günümüzdeki yoğun nostalji tutkusunun nedeni, nostaljiye gark olmuş melankolik hastanın gerçekliği dille ya da pratikle baş edilemeyen bir yanılsama olarak yaşantılamasından dolayı, artık kendisini dünyada rahat hissedememesidir; modern insanların oynadıkları toplumsal rollerde kendilerini rahat hissetmemelerinden ötürü, bu insanların dünyada artık yuvalarında olmadıklarını söyleyebiliriz; acı veren yuvasızlık duygusu olarak nostaljinin daha çağdaş anlamının temeli budur.⁵² Nostalji, hayallerdeki huzurlu ve güvenli bir evin yokluğunda, kafayı dağıtmanın giderek zorlaştığı bir zamanda, varoluşun bütün bu karşılanamaz yüküne verilen bir karşılık, bir cevap, dahası sığınaktır. Kafelerde ev rahatlığının sunulmak istenmesinin altında yatan neden de budur:

“Mekânı açarken önceliğimiz şuydu; bir işletme her şeyden önce insan kazanmalıdır. İnsanların evinde hissedebilecekleri bir mekân olmak istedik. Bakın ekran koyabilirdik buraya ama insanların kenarda köşede rahatlayacağı bir yere ihtiyacı var, bizim de mantığımız o.” (Kafe 1, İşhanı, 2004)

Kendini evinde hissetmek, insanın hem nesnelerin hem de kendisinin doğru yerde olduğunu bilmesidir; gerçek bir mekâna bağlı olmayan bir ruh halidir bu.⁵³ Kafeler her ne kadar ev rahatlığında huzurlu bir ortam vaat etse de Süleymaniye Bölgesindeki kafelerin çok az bir kısmı müşterilerinin huzur, sakinlik, samimiyet gibi nostaljik beklentilerini karşılayabilmiş ve müşterilerinin nostaljisine dönüşebilmiştir. Çoğunluğu ise gerek kafelerdeki yüksek sesli müzikten, gerek kalabalıktan, gerekse ticaretin ön planda olmasından dolayı bu beklentileri karşılayamamaktadır:

“Kafeler gürültülü, arkadaşlar teklif etmese gitmem. Müziğin sesi yüksek ve ne konuştuğumuzu anlamıyoruz.” (Sultan, 26, Öğretmen)

⁵² Georg Stauth ve Bryan S. Turner, **Nietzsche'nin Dansı: Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklık ve Direniş**, Çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s. 60.

⁵³ Boym, **a.g.e.**, s 357.

Bu bağlamda bir kafe işletmecisi kafelerdeki yoğunluğun, müşterilerle tanışıklık kurmanın diğer bir ifadeyle günümüz dünyasında özlem duyulan samimi ilişkileri oluşturma önüne geçtiğini belirtmektedir:

“Kafemiz öncelikle manzarasından dolayı tercih ediliyor, önceden samimiyet vardı, müşterilerimizle birebir ilgileniyorduk, şimdi ise gelen kitleye yetişemiyoruz.” (Kafe 9, İshani, 2014)

Yine başka bir esnaf da kurgusal olmayan nostaljinin zamansal boyutunu ve gerçek özlem duygusunun geçmiş bir zamanda yaşanmışlık üzerine kurulu olduğunu şu şekilde vurgulamaktadır:

“Müşterilerimiz en az 4 yıl daimi müşteri olarak, mezuniyet sonrası ise nostalji olarak gelirler...” (Mehmet, 55, Esnaf)

Yine görüşmelerde genel eğilimden farklı olarak kafe tasarımlarında nostaljik unsurlar kullanmayanların gerekçelerinin değişime ayak uydurmak düşüncesi olduğu görülmüştür. Kafelerini nostaljik bir biçimde tasarlamayan iki işletmeci gerekçelerini yenilik düşüncesi ile bağdaştırarak şu şekilde ifade etmişlerdir;

“İnsanlar yeniliği seviyor. Süleymaniye'nin müşteri portföyü %85 muhafazakârdır. Sınıflandırma olayını sevmiyorum ama Beyoğlu'na gitseniz rahat edemezsiniz. İnsanlarda da şöyle bir yargı var: muhafazakâr kesim yeşili sever, Osmanlı motiflerini sever. Oysa zaten bunu her yerde görüyoruz, kalıplaştırılıyor. Diğer türlü gösterişçi olabiliyoruz. Bu tasarımla gösterişçilik yapmıyoruz. Biz biraz daha yenilikçi olmaya çalışıyoruz, kahve sunumlarıyla falan ki hizmet sektöründe bardağın tabağın şık olması bizi kurtarmaz, samimiyettir önemli olan.” (Kafe 7, İshani, 2014)

“Modernleşme arttıkça insan kendini geriye atmak istiyor. Bugün kime sorsanız bu kadar teknolojinin içinde nostaljiye hayır demez.” (Kafe 10, İshani, 2016)

Bu bağlamda yaklaşık 15 yıldır Süleymaniye’de kafe işleten bir kafe işletmecisi restore edilmiş eski bir binada işlettiği kafesinde bir iki siyah beyaz tablo ve kasanın arkasına döşenmiş Osmanlı arması dışında geçmişi hatırlatan herhangi bir şey bulunmadığını, ahşap merdiven korkuluklarını değiştirdiğini, daha önce duvarda başka bir kabartma varken şimdi gökdelenlerin olduğu metropol bir kentin resmini astığını gururla anlatmaktadır. O’na göre, “Yenilenmeli, yeniliğe ayak uydurmalı, çünkü asıl olan zamandan keyif almak...” (Kafe 14, Ahşap Ev, 2010) Bu düşünce ile tasarlanan mekânın ilk katında langırtlar, ikinci katında modern koltuk, masa ve sandalyelerle döşenmiş odalar, teras katında ise armut koltuklar bulunmaktadır. Birçok kafede olduğu gibi burada da bulunan Led TV mekânın yeniliğine, diğer bir ifadeyle bugüne atıf yapan özellikleriyle bütünlük göstermektedir. Kafe sahibi hayatın değişen yapısını kabullenip ayak uydurulması gerektiğini yaşadığı tecrübelerden yola çıkarak anlatmakta ve bu düşüncelerini kafe tasarımının gerekçesi olarak sunmaktadır. İşletmecinin ifadelerinden hareketle vurgulamak gerekir ki, değişim, günümüz gündelik kent hayatında temel bir özelliktir. Bauman’a göre;

“Akışkan modern dünya;⁵⁴ zaman gerçekten akıyor ve püf noktası ona ayak uydurmak, eğer boğulmak istemiyorsanız, sörf yapmaya devam edin; yani gardırobunuzu, mobilyalarınızı, duvar kâğıtlarınızı, görünüşünüzü ve alışkanlıklarınızı, kısaca kendinizi, değiştirebildiğiniz kadar sık değiştirin der. Günümüzün her şeyi kapsayan kültürü, kimliğinizi (en azından bunun kamusal ifade edilişi), gömleğinizi ya da çoraplarınızı değiştirdiğiniz sıklıkta ve çabuklukta değiştirme yeteneğini kazanmanızı ister; bu kadar değişim vurgusu ile “günümüzün ‘ileride olma’ sembolleri hızla kazanılmalı ve düne ait olanlar hızla çöpe atılmalıdır” anlayışı yerleşir. Daha ilginç olan ise modern akışkan dünya, değişim gayretinin amacının ne olduğunu açıklamak yerine onun neden gerekli olduğunu açıklamaktadır. Akışkan modernlik, her türlü paradigmaya ve aslında konformizm ve rutine hizmet eden yani

⁵⁴ “Modern durumun, başka yazarlarca, post modernlik, geç modernlik, ikinci ya da hipermodernlik şeklinde nitelenen mevcut şeklini tanımlamak için ‘akışkan modernizm’ kavramını kullanıyorum. Moderniteyi akışkan yapan ve dolayısıyla kavram seçimini haklı kılan onun kendini ilerleten kendini güçlendiren, zorlayıcı ve takıntılı özelliğidir. Bunun sonucunda sosyal yaşamın bunu izleyen formlarından hiç biri şeklini uzun süre koruyamaz, ‘katı olan her şeyi çözmek’ başlangıçtan beri modern yaşam biçiminin tabiatında var olan ve tanımlayıcı özelliği olagelmıştır, fakat bugün, dünden farklı olarak, çözünen formlar, kendilerinden önce gelenlerden daha katı, ‘kalıcı’ ve erimeye karşı çok daha dirençli oldukları varsayılan diğer katı formlar tarafından değiştirilmiyor. Eriyen ve kalıcı olmayan formların yerine erimeye karşı daha çok değilse bile daha az hassas olmayan, dolayısıyla aynı derecede kalıcılıktan uzak formlar gelir.” Bauman, a.g.e., s. 13-14.

monotonluğu empoze eden, öngörülebilirliği sağlayan tüm dengeleyici araçlara karşı sürdürülen ölümüne bir savaşın alanıdır.”⁵⁵

Kent kültürünün temel özelliği olan değişimin diğer bir boyutunu ise hız oluşturmaktadır. Modernlikle birlikte değişimin hızı da artmış durumdadır. Bağlantılı olarak günümüzde her şeyin hızlısı genellikle daha makbul kabul edilmektedir; hızlı okuma, hızlı dil öğrenim teknikleri, hızlı ulaşım araçları gibi. Bir yandan “*Dünya Hızla Değişiyor Ya Sen?*”, “*Büyük Balık Küçük Balığı Değil, Hızlı Balık Yavaş Balığı Yutar*” ya da “*10 Adımda Değiş*” gibi hızlı değişim kitapları ile insanlar hızlı bir değişime teşvik edilirken bir yandan da psikolog ve sosyologlar toplumu yavaşlatmaya çalışır. Mekânlar açısından düşünüldüğünde ise Connerton’a göre, kurulu bir çevrenin belirli aralıklarla kasti olarak yıkımı hız üretiminin bir başka boyutunu oluşturur: “Tarihin önceki dönemleriyle kıyaslandığında, insanların ortalama ömrü ile binaların ortalama ömrü günümüzde tersine dönmüş, nesnelerin bu hızlandırılmış metabolizmaları ise belleğin zayıflamasına yol açmıştır.”⁵⁶ Nostaljinin ortaya çıkaran nedenlerden biri de bu anlamda hızdır. Hızın neden olduğu unutkanlık, hatırlama mekânizmalarını ortaya çıkarır:

“Nesne, enformasyon ve hız bolluğu unutmaya kolaylaştırır. Bu sürecin mekânları tecrübe ediş biçimimize etkisi ise çarpıcıdır. Hızın üretimiyle birlikte mekân sistemimizdeki istikrar aşınmaya başlar, çünkü tren, otomobil, uçak, bisiklet, asansör, yürüyen merdiven, yürüyen kaldırım gibi hareket üreten makineler görülebilen bir şeyin aynı zamanda durağan olduğu varsayımını zayıflatır.”⁵⁷

Aşırı mekânsal hareketlilik unutkanlığa, bu ise aidiyet hissinin kaybına sonuç verir. Modern akışkan dünyada hız artmış olmasına rağmen zaman azalmaktadır. Örneğin insanlar dünya genelinde yirmi yıl öncesinden daha hızlı yürümektedir. Geçmişte insanlar sanat galerilerinde bir resim başında on dakika harcarken, bugün

⁵⁵ Zygmunt Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, Çev. İhsan Çapcıoğlu ve Fatih Ömek, Atıf Yayınları, Ankara, 2015, ss. 15-29.

⁵⁶ Connerton, **a.g.e.**, s. 122.

⁵⁷ Connerton, **a.g.e.**, s. 116.

tüm galeri üç dakikada gezilebilmektedir. Twitter uygulamasının sadece 140 karaktere izin vermesi, yazılı iletişimin giderek kısalması ya da çocuklar için üretilen geleneksel hikâyelerin bir dakikalık kısa versiyonları da yine zaman yokluğundan hareketledir. Kısacası bizim özgür zamanlarımız bile aceleyle geçer.⁵⁸ Bu anlamda özellikle kentlerde latince ‘carpe diem’ söylemi, ‘anı yaşa’ mottosu ile kent insanını kendine getirme çabası olarak karşımıza çıkar. Bu söylem bir yönüyle günü yaşa, zamanın tadını çıkar derken bir yönüyle geçmişi ve geleceği devre dışı bırakmayı salık verir. Kendine en çok da kent hayatında yer bulan bu ikili söylem, bir anlamda günümüz yaşam tarzının en kısa ifadesi olur.

Kafeleri açan kişilerin hayata bakış açıları, kafelerin tasarımına yansıdığı gibi müşteri kitlesine de yansımaktadır. Örneğin bir kafeyi devralan bir işletmeci ilk iş olarak kafenin tasarımında değişikliğe gitmiş ikinci olarak ise canlı müzik gibi etkinlikler düzenleyerek kafedeki pratikleri değiştirmiştir. Daha önce farklı farklı işler yapan beş arkadaşın açtığı bir kafede de benzer bir durum söz konusudur:

“Fotoğraf vesilesiyle birbirimizi bulduk. İki arkadaşımız fotoğrafçıydı. Kendi işlerimizi yaparken bu işi yapmaya karar verdik. Arkadaşların fotoğrafçı olması sosyal medyayı aktif kullanmamıza neden oldu. Instagramı iyi kullanıyoruz. Kafenin adının yazdığı bir tabela bile koymadık örneğin. Sosyal medya tanıtım için yetiyor.” (Kafe 10, İşhanı, 2016)

Söz konusu kafenin işletmecileri, daha önce depo olarak kullanılan bir binada açtıkları bu kafenin tasarımında sadece nostaljik unsurları kullanmamış bunun yanında çağdaş sanattan da alıntılar yaparak diğer kafelerden farklı bir konsept

⁵⁸ Günümüzde hızın artmasına rağmen zamanın azalmasının nedenini Draaisma, olayların çokluğu ve çeşitliliğine bağlar; “Zaman, bilincimizde olup bitenlere bağlı olarak hızlanır ve yavaşlar, kısalar ve uzar. Dikkat çekici ve çeşitli olaylarla dolu geçen bir yıl boş ve monoton geçen bir yıldan daha uzunmuş gibi gelir.” Douwe Draaisma, **Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer?: Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?**, Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 224-228.

oluşturmuşlardır. Gerek çalan müzikleriyle gerek tasarımlarıyla daha yakın bir geçmişi çağrıştıran bu kafede öne çıkan eylem ise sohbetten ziyade duvarlara çizilen resimler ve kafedeki nostaljik eşyalar önünde resim çekilmektir. Connerton'a göre, fotoğrafın icadı, demiryolunun icadıyla ortaya çıkan atmosfere kültürel bir denge getirdi; demiryolu hız üretirken, fotoğraf hareketsizlik üretti, demiryolu hatırlama süreçlerini sarsarken, fotoğraf hatırlama süreçlerine yeni bir katman kazandırdı.⁵⁹ Connerton'un ifadelerinden hareketle, kafelerdeki fotoğraf çekme eylemini de unutma karşısında bir direnç olarak değerlendirmek mümkündür. Kafelerdeki bu pratik bir görüşmecinin, *"Geçmiş güzeldi ama bugünün teknolojik nimetlerinden de yararlanmak gerek..."* (Ahmet, 31, İşletmeci) şeklinde ifade ettiği gibi, teknolojinin ve geçmiş güzelliklerin buluştuğu bir eylemdir. Nostalji ve teknoloji arasındaki ilişkiyi açıklayan Boym'a göre:

"Bir zamanlar nostaljinin ilacı haşhaş, sülük ve yuvaya dönüştü. Şimdi ise halkların afyonu haline gelmiş olan, hız, kolaylık ve (teknolojik ürünler hariç) her şeyi unutmayı vaat eden teknolojidir. Zamanlarla mekânlar arasındaki mesafelerin ve kopuklukların yasını tutan ve asla köprüler kurmayan nostaljinin aksine, teknoloji çözümler önerir, köprüler kurar ve nostaljiklerin harcamaktan hoşlandıkları zamandan tasarruf sağlar."⁶⁰

Günümüzde teknoloji ve nostalji arasındaki sıkı bağı fotoğraf paylaşım programlarında da görmek mümkündür. Örneğin instagramda nostalji etiketiyle paylaşılan fotoğraflara bakıldığında radyo, daktilo gibi tedavülden kalkmış eşyaların, eski ev ve otomobillerin, elle yapılmış ürünlerin çoğunlukla da siyah beyaz formatta paylaşıldığı görülür. Yine program kullanıcıları tarafından haftanın bir gününde (Perşembe günleri) eski fotoğrafların paylaşılması yaygın bir eylemdir, diğer altı gün ise yeni çekilen fotoğraflar paylaşılır. Bu anlamda instagramın anıların biriktirildiği hatta anı oluşturmak ve biriktirmek için kullanılan sanal bir hafıza mekânı olduğu

⁵⁹ Paul Connerton, **Modernite Nasıl Unutturur**, Çev. Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 131.

⁶⁰ Svetlana Boym, **Nostaljinin Geleceği**, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 488.

söylenbilir. Bir geçmiş talebi olarak okunabilecek olan bu eylemler, ayrıca üzerinde analiz gerektiren, büyük resimdeki diğer hallerimizle oldukça uyumludur.

Süleymaniye Bölgesi İstanbul Üniversitesinden dolayı öğrenci potansiyeli yüksek bir bölgedir. Kafe işletmecileri, müşterilerinin hafta içi daha çok öğrencilerden, hafta sonu ise aileler ve şehir dışından gelenlerden nadiren de turistlerden oluştuğunu belirtmektedirler:

“Müşteriler çoğunlukla hafta içi öğrenciler, hafta sonu ise şehir dışından gelenler.” (Kafe 4, İshani, 2009) “Müşterilerimiz daha çok aileler, yüzde altmış, yetmişi bayan.” (Kafe 6, İshani, 2013) “Müşterilerin yüzde yetmiş beşi bayan.” (Kafe 5, İshani, 2009) “Müşterilerimizin yüzde yetmişi bayan.” (Kafe 13, İshani, 2015)

Kahvehanelerin erkek mekânı olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda kafe müşterilerinin çoğunluğunu kadınların oluşturmasını geleneksel toplumdan modern topluma geçişle yaşanan sosyal değişimin bir yansıması olarak okumak mümkündür.

Öğrenci yoğunluklu bir bölgede heterojen olması beklenen kafe müşteri profili, kafe sahiplerinin ifadelerine göre, kadın ve muhafazakâr yapının öne çıkmasıyla beklenenden daha homojen bir yapıdadır. Pek çok kafenin ortak özelliği olan kafe müşterilerinin yüzde yetmişinin kadın olmasını, diğer bir ifadeyle bölgedeki kafelere kadınların yoğun olarak meylini, hem kafelerin yeni tüketim kültürünün bir parçası olmasına, hem de toplumsal cinsiyetin mekânsal bağlamsallaşma şekline bağlamak mümkündür. Diğer bir yönüyle ise bu durum bölgedeki kafelerin gelenekle bir bağ kurduğu için tercih edildiğini gösteren bir veri olarak kabul edilebilir.

Biraz geriye gidildiğinde, 20. Yüzyılda Beyoğlu ve daha sonraları Ankara pastaneleri ailelerin ve kadınların gidebileceği merkezlere dönüşmüş, yine bu dönemde hanımların hane yaşamlarında yeni bir hareket alanı açılmış, o dönemin Avrupası’nda olduğu gibi İstanbul’un yeni bölgeleri de özellikle hali vakti iyi olan hanımlara çekinmeden kendilerini toplum içinde gösterebilecekleri imkânlar

sağlamıştı.⁶¹ Bugüne gelindiğinde, toplumsal mekânlarda kadın nüfusunda yaşanan bu artış ve eldeki veriler, Mills'in ifadesiyle "kentleşmenin ve toplumsal cinsiyete dayalı rollerdeki değişikliklerin, yerle kurulan ilişkilerin geleneksel şekillerini bozduğunu"⁶² göstermektedir. Bölgede kadınların belli kafelerde yoğunlaşması da yine kimliğin yer ile ilişkili olarak kurulduğunun bir ifadesidir. Aidiyet ve dışlama sınırları, katı bir şekilde tanımlanmaz, bilakis kimliğin farklı veçheleri dışa vurulurken veya gizlenirken bu sınırlar da farklı mekânlarda veya uğraklarda değişiklik gösterir; kimlik ve mekân birlikte ama tahmin edilemeyen şekillerde üretilir.⁶³

4.3. Kafe İşletmecileri İle Yapılan Görüşmeler ve Kentsel Sürecin Bir Yansıması Olarak Kafelerin Yaygınlaşması

Anlatının yaşamımızı anlamlandırma sürecinde olduğu kadar, toplumsal çözümlemelerde de oynayabileceği merkezi rol üzerinde duran Neyzi'ye göre, yaşanmışlığın damıtıldığı yer olan anlatının ayrıntılarında ve kurgusunda toplumsal yaşamımıza dair çözümlemeler vardır; bu anlatılar günlük yaşamla kamusal alan arasındaki çakışma ve çatışma noktalarını ve bağdaştırıcı çabaları araştırmamıza olanak vermektedir.⁶⁴ Sarlo'ya göre de, geçmişte yaşanan zaman yok edilemediği, insanı kâh esir alan kâh azad eden acımasız bir takipçi olduğu için, geçmişin şimdiki zamana yaptığı akınlar ancak anlatı yöntemleri –ve bu yöntemler sayesinde anlamlı ve yorumlanabilir bir sürekliliği görünür kılan bir ideoloji- aracılığıyla örgütlendiği ölçüde anlaşılabilir.⁶⁵ Kafe işletmecilerinin kafe açma hikayelerinden kafelerin tasarımına bölge hakkındaki fikirlerinden İstanbul'a yönelik düşüncelerine kadar birçok ayrıntıya ulaşılan anlatılara genel olarak bakıldığında benzer toplumsal

⁶¹ Suraiya Faruqi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 276.

⁶² Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 225.

⁶³ Mills, **a.g.e.**, s. 207.

⁶⁴ Leyla Neyzi, **İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak; Birey, Bellek ve Aidiyet**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 10.

⁶⁵ Beatriz Sarlo, **Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma**, Çev. Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 11-12.

süreçlerin izleri görülmektedir. Bu görüşmeler gözlemlerle desteklendiğinde kafelerin tasarımları ile işletmecilerinin düşünce yapılarının birbiri ile uyumlu olduğu dikkat çekmektedir. Benzer şekilde işletmecilerin bölgede ve İstanbul'da yaşanan kentsel süreçlere bakışı ile kafelerin müşteri profili ve mekânsal özelliklerinin benzeştiği görülmektedir. Süleymaniye Bölgesi'ndeki 15 kafenin işletmecisi ile yapılan görüşmelerde bölge açısından öne çıkan en belirgin temalar ise kafelerin artışı ve İstanbul'da yaşanan dönüşümdür.

Türkiye'de koruma kanunlarında, eski eserler tarihi değerlerine göre sınıflara ayrılmaktadır. Birinci derece tarihi eserler aslına uygun restore edilmelidir, ikinci derece tarihi eserler ise cephenin kendine özgü yapısı korunarak yeniden ve betondan yapılabilir; orijinali ahşapla tahta ile kaplanır. Bu şekilde restore edilen tarihi binalarda kafe işletenler, gerek tarihi yapılara, gerek Süleymaniye'nin dönüşümüne bir tarih bilinci ile yaklaşmakta olduklarını, yaptıkları işe ayrı bir anlam atfederek işlerini tarihi bir sorumluluk bilinciyle yaptıklarını belirtmişlerdir.

Bu bağlamda böyle bir kafenin işletmecisi, *“Yoldan geçen turistler bile bu binanın ikinci sınıf olduğunu fark edip resim çekiyorlarken, yıllardır gelen müşteriler bunu bilmiyor.”* (Kafe 5, Ahşap Ev, 2009) ifadeleriyle bölgedeki tarihi mekânların ve bölge tarihinin yerliler tarafından ilgi görmemesinden yakınmaktadır. Başka bir kafe işletmecisi ise, *“İstanbul Üniversitesinde okuduğum halde Mimar Sinan'ın kabrini ben bile kafe açınca öğrendim.”* (Kafe 6, İşhanı, 2013) ifadeleri ile hem bir önceki kafe işletmecisinin eleştirisini samimi bir itirafla desteklemekte hem de kafelerin bölgenin tarihsel olarak ilgi duyulmasına olmasa da bölgedeki hareketliliğe bir katkısı olduğunu düşünmektedir: *“Kafe açarak tarih bilincine bir katkımız olduğunu düşünmüyorum fakat Süleymaniye'nin canlanmasına %100 katkımız olmuştur. Bu oran önceden %50 ise işletmeler sayesinde %80 oranında canlandı. (Kafe 6, İşhanı, 2013)* Bölgedeki en eski kafelerden birinin işletmecisi bölgede kafelerin çoğalmasında kafelerinin lokomotif işlevi gördüğünü ifade etmektedir: *“Biz 2000-2002'lerde açtık burayı, resmi olarak da 2004 olarak geçer. 2010'a kadar kimse yoktu. Aşağıdaki*

kafeyi açan kişiler işletme sahibinin arkadaşı, yukarıdaki iki kafenin de sahibi buranın çalışanı.” (Kafe 1, İşhanı, 2004)

Başka bir kafe işletmecisi ise kafelerinin manzaradan dolayı müşteri potansiyeli olsa da her geçen gün kafe sayısının artması nedeniyle müşterilerinin bölündüğünü düşünmekte, bu durum nedeniyle maddi beklentilerinin karşılanmadığını ifade etmektedir. Yine aynı kafe işletmecisi, farklı özelliklerle kendini sunan diğer kafeler hakkında, mahalledeki kiracılardan rahatsız olan ev sahibi edasıyla, rahatsızlığını ifade etmektedir: *“Birçok kafe kiracı, biz ev sahibiyiz. Yan tarafın örneğin bana göre özelliği içecekleri. Başka bir cazibesi yok. Biraz ahşap falan... Bizim herhangi bir iddiamız yok, nostalji iddiamız yok, geleneksel yiyecek içeceklerimiz de yok, dünya mutfağımız da yok...” (Kafe 4, İşhanı, 2009)* Kafe mekânının kira olmaması, yerin sahipliği anlamında bölgede olan gelişmelere ayrı bir tutumla yaklaşıldığını göstermektedir. Bu anlamda belediyeye yönelik eleştiriler de daha çok mekânları kira olmayan kafe işletmecilerinden gelmektedir:

“Belediyeden şikâyetimiz var, bir tutarlılık yok, bizim terasımızın bir bölümünü yıktırdılar ama havai fişek gibi şeylere izin veriyorlar. Çifte standart uyguluyorlar. Almanya’da bir sokakta iki kafe açılrsa üçüncüye ruhsat verilmez, başka yer gösterilir. Burada kafe sayısında patlama var. Önceden daha fazlaydı müşterimiz, şimdi üç katımız var, sadece ikisi faal. Yasaların eksikliği var. Belediyenin çıkarını değil de, iş sahibini düşünmesi lâzım. İş belediyede.” (Kafe 4, İşhanı, 2009)

Aynı görüşmeci kafelerin sayısındaki patlamayı ve kafelerin kısa sürede açılıp kapanmasını da bir örnekle açıklamaktadır:

“Cem Yılmaz’a gider bizim millet ve hesap eder, bir bilet aldım on lira, yüz kişi gelse bin lira eder. Sen buraya niye geldin diye sorsan “gülmeye” der. O zaman bırak hesabı ve gül. Bu hesapla kafe açılıyor. Türkiye’de taklitçilik

var. Bu şekilde açılan dört kafeden ikisi kapandı mesela.” (Kafe 4, İşhanı, 2009)

Kafelerin artışından rahatsız olan kafe işletmecileri olsa da kafe işletmecileri çoğunlukla yeni kafelerin açılmasına olumlu baktıklarını ifade etmektedirler:

“İyi olan kazansın. Kafeler ne kadar çok olursa o kadar ekmek kazanırız.” (Kafe 7, İşhanı, 2014)

“Bildiğimiz kadarıyla önümüzdeki yıllarda dönüşüm olacak, işletmeci olarak şöyle bir beklentim var; daha fazla kafe ve otellerin açılması, bu bizim için kârdır.” (Kafe 13, İşhanı, 2015)

Kafe işletmecilerinden kimi bölgedeki en eski kafe olduğunu; kimi kiracı olmadığını başka biri en iyi hizmeti veren olduğunu ve daha başka biri ise kafe tasarımlarının ya da manzaralarının diğerlerinden farklılığını vurgulamaktadır. Bu anlamda kafe işletmecileri her ne kadar genel olarak kafelerin çoğalmasından rahatsız olmadıklarını ifade etseler de bölgenin, özellikle yeni açılan kafeler bazında, bir mücadele alanı olduğu söylenebilir.

Burada işletmecilerin dile getirdiği değerlendirmeler, tarihsellik, nostaljiyle çok da uyumlu olmayan istekler, arzular ve beklentilerdir. Özellikle de, önceki bölümlerde esnafın dile getirdikleriyle çelişen taleplerdir. Bölgenin turizm ağırlıklı bir yere dönüşmesi, geleneksel değerleri, mahalle hayatını, nostaljiyi yeşertmez; tersine yok eder. Tarihi dekora dönüştürür. Ayrıca burada işletmecilerin dile getirdiği değerler, geleneksel değerlere (paylaşımcılık, dayanışma gibi) zıt değerler (rekabet, güçlü olanın ayakta kalması gibi...). Yukarıda Almanya'yı örnek veren işletmecide olduğu gibi örneğin, burada da geçmişe ilişkin kayıtsızlık ve bilgisizlik söz konusu; oysa o uygulama geleneksel toplumda lonca sistemi çerçevesinde de söz konusu olabilen bir uygulamadır; lonca sistemi hem tüketiciyi, hem de üreticiyi korur. Kar kaygısını değil, ihtiyacın giderilmesini önceler.

Kafe işletmecilerinin İstanbul’da yaşanan dönüşüme ilişkin düşünceleri ise şu yöndedir; genç yaşta olan işletmecilerin birçoğu İstanbul’da yapılan yeni projelerin daha hızlı ve kesintisiz ulaşım ihtiyacına yönelik olduğunu ve bu durumdan memnuniyet duyduklarını belirtmektedirler. Bu anlamda İstanbul’da yaşanan gelişmelere endişeli bakışın yaşla bağlantılı olarak arttığı gözlemlenmektedir:

“İstanbul’un içinde olunca İstanbul’daki değişikliği fark edemiyorsunuz. Gelişme ortada ama geliştikçe gidişat kötü, yakında köprüler de satılacak o filmlerdeki gibi. Kendimize de bakmak lâzım, çok hoş bir gelecek beklemiyor bizi. Bizden sonraki nesillere bir şeyler bırakmak lâzım, onlar nasıl mücadele edecekler bilmiyorum.” (Kafe 1, İshani, 2004)

İstanbul’a dair endişelerin pek çoğunun ise nüfus yoğunluğundan kaynaklandığı görülmektedir: *“İstanbul’a pasaportla almaları lâzım, artık bu kadar vasıfsız insanları kaldırmıyor.” (Kafe 7, İshani, 2014)* Mills’in de dediği gibi, İstanbul’da herkes şehri yanlı, bağlamsal ve konumlanmış bir gerçeklikten deneyimler ve hatırlar.⁶⁶ Dolayısıyla, her kesimin İstanbul ve bölgedeki değişim ve dönüşümden beklentileri farklılaşır. Başka bir kafe işleticisinin geçmiş bağlamında İstanbul’daki yeniliklere yönelik düşünceleri ise şu şekildedir:

“Eskiden doğallık vardı, eskiden muhabbet, eskiden komşuluk değerleri vardı, insanlık değerleri biraz daha ön plandaydı, şu anda her şey sosyal alem olmuş, her şey değişmiş, dünya değişmiş. Bugün İstanbul nasıl değişmişse Hakkâri de öyle değişmiş, Şırnak da değişmiş, Karadeniz de değişmiş, her yer değişmiş yani gittikçe dünya değişiyor. Şüphesiz ki bazı şeyler insanı rahatsız eder, biz şüphesiz ki doğallıktan yanayız ama sürekli doğallıktan da yana olamazsın, dünya değişiyor. İstanbul artık İstanbul’u kaldırmıyor, İstanbul’un artık bu nüfusu kaldırması için belki bu kuleler de gerekiyor, belki daha farklı

⁶⁶ Amy Mills, **Hafızanın Sokakları: İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 305.

metroların metrobüslerin olması da gerekiyor. Bunun için de değişimin olması gerekiyor.” (Kafe 13, İşhanı, 2015)

4.4. Kafe Müşterileri İle Yapılan Görüşmeler ve Kafelerde Yaşanılan Nostalji

Bölgedeki kafelerde 15 kafe müşterisi ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerde bölgedeki kafelere hangi gerekçe ve beklentilerle gidildiği sorusu üzerinden kafelerle kurulan ilişkiler sorgulanmıştır. Süleymaniye’deki kafelerin öğrenci dinamiğiyle de ilgisi olduğu için kafe müşterileri ile yapılan görüşmelerde kafelere gelirken özellikle belli bir zamandan feragat eden, belli bir mesafeyi göze alan ve İstanbul Üniversitesi’nde öğrenci olmayan kişiler tercih edilmiştir. Müşterilerin bölgedeki nostalji kafelere geliş gerekçe ve beklentileri noktasında öne çıkan söylemlerden ilki bu kafelerde huzur ve sakinlik olduğu düşüncesidir:

“İnsanların kafe tercihleri ruh hallerine, tabiatlarına göre değişir. Ben çocukluğumu özliyorum, buralarda huzur ve hüznü hissediyorum. Bence hüznü dünyanın en güzel hali. Moralinin bozuk olması problem bu zamanda. Modern zamanlarda bir insan ben hüznü diyebiliyorsa en bahtiyar insanlardan biridir. Bu kadar özgürse, bu kadar sınırsızsa, hüznü olabilecek kadar sınırsızsa, sıyrılabilirse kalabalıktan ve yoğunlaşabiliyorsa ve keder devşirebiliyorsa gerçekten şu modern zamanların en özgür insanlarından bir tanesidir. Çünkü artık hüznlenemeyecek kadar kilitlisin, hapissin. Çünkü artık seni oyalayabilecek bir yığın şey var. İnsan tabiatına göre seçimler yapıyor açıkçası. Neye meylin varsa neyi özliyorsan ona göre seçim yapıyorsun. Örneğin, Ağa Kapısı’na erken saatlerde gidiyorum. Daha çok kafa dinlemek için. Kitap okuyorum. Manzara hikâyesiyle de gidiyorum, çok rahatlatır beni... Alttan alta çalan müzik, ahşap masalar... Nesneler rahatsız etmiyor. Modern müzik, modern aksesuarlar rahatsız ediyor beni. Gittiğim yerler daha geleneksel. Daha saklanabiliyorum. Kaybolabiliyorum. Deniz, İstanbul

rahatlatıyor beni. Kafelerin bana verdiği hizmetle kitlelere verdiği hizmet arasında uçurum vardır.” (Zeynep, 27, Öğretmen)

Bu gibi kafelere geliş gerekçesini benzer biçimde sakinlik arayışı olarak belirten bir diğer görüşmeci ise fikirlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Çok kalabalıktan rahatsız oluyorum, ben kafelerde sakinlik isterim. Mekânla uyumsuz müziklerden rahatsız oluyorum. Mesela bu tarz konseptte bir yerde pop müzik çalınca rahatsız oluyorum, bütünlüğü yakalayamıyorum, ortamın büyüğü bozuluyor. Kafenin konseptiyle uyumsuz menülerden de rahatsız oluyorum. Fastfood gibi. Böyle mekânların her açıdan hitap etmesi lazım gözüme, kulağıma, gönlüme... Erzurum’da bir yere gideceğimiz zaman bazı arkadaşlar Eski Erzurum Evlerine gidelim derdi, beni cezbe etmiyordu açıkçası. Sohbe odaklandığım için mekânın önemi yoktu. Ama buralara geldikten sonra bu tarz kafeler kendimi dinlemek, muhasebe etmek için bir de Erzurum’dan uzaklaştığım için daha çok dikkatimi çekmeye başladı. Fırsat bulunca hislerimle bütünleşen bu tarz kafelere gidiyorum, belki de özlem sevk ediyor beni bu tarz mekânlara. Hem diğer kafelerde otururken tedirgin hissediyorum, bir şeyler yiyeceksem yiyip çıkmak istiyorum, çok oturmuyorum ama buralarda daha uzun süre oturabiliyorum. Arkadaşlarımla gittiğim zaman tercih ettiğim kafelerle yalnızken gittiğim kafeler farklı. Beni tekliğin götürdüğü yerle topluluğun götürdüğü yer değişiyor.” (Sevda, 29, Akademisyen)

Başka bir kafe müşterisi, kafelerdeki huzur arayışını kent hayatı ile ilişkili olarak açıklamaktadır:

“Kafeleri tercihimde genelde en belirleyici faktör zaman. Tabii buna bağlı olarak bir taraflıyla bana cazip gelmeli gittiğim yer, huzur vermeli. Tarihi bir manzara da cazip. Manzaralı bir yere kitap okumaya gidiyorum. Aslında orada manayı okuyorsun. Eski yerlerin kafe olarak cazibesi, orada olmak, her

çeşit insanla bir arada olmak, halktan insanların olması, çayın bir iki lira olması. Sanırım para da belirleyici olabilir. Aslında sohbe çağıışım bir taraftan. Genelde öyle bir yere gidiyorsam eğer sohbet üzere gidiyordum, o yüzden de oturma esnekliğı olsun isterim, o yüzden de manzara gibi bir cazibesi olsun isterim, bir tarihi eser, bir park, bir bahçe gibi... Şehir içinde gideceğim yer daha sonuç odaklı, daha mesafe odaklı olur.” (İlknur, 32, Mühendis)

Görüşmelerde müşterilerin büyük bir kısmı bölgedeki kafeleri huzur ve sakinlik arayışı ya da aidiyet hissi gibi gerekçelerle tercih ettiklerini ifade etmektedir. Görüşmecilerin ifadelerinden bir arayış üzere gidilen kafeler ile diğer gerekçelerle gidilen kafelerin özellikler bakımından farklılaştığı anlaşılmaktadır. Kent yaşamında bir kaçış ve arayış halinde olan kişilerin gittikleri yerlerin mekânsal özelliklerine önem verdikleri, manzara ya da herhangi bir ihtiyaç nedeniyle gidilen kafelerde ise ortamdaki nesnelerin dahi fark edilmediğı görülmektedir.

Bir kafe müşterisi nostalji kafeler gibi eski tarz mekânlarda huzur bulmasının nedenini, *“Yaşanmışlığın olduğu yerlerde huzur hissediyorum.”* (Selim, 28, Öğrenci) sözleriyle ifade etmektedir. Restore edilerek kafeye dönüştürülen ahşap bir evde oturup kitap okuyan 54 ve 61 yaşlarında iki kişi ise kafeye gelme nedenlerini özlem olarak gerekçelendirmektedirler: *“Arkadaşlarımızla daha önce gelmiştik, belki onları tekrar görürüz diye geldik.”* (Turhan, 55, Gazeteci ve Yusuf, 61, Emekli Öğretmen) Onlar için buralara gelmenin eski günlere duyulan bir özlemin ifadesi olduğunu belirten bu kişiler kafede sergilenen eşyaların genellikle geleneksel sanat eseri olması yönüyle buralarda *“tarihsel ve sanatsal bir hoşluk”* hissettiklerini de ifade etmektedirler. Kafe müşterilerinin söylemlerinde öne çıkan kafelerdeki tanıdıklık ve aidiyet hissini geleneksel eşyaların uzun süreli kullanımlarına bağlamak mümkündür:

“Tarihi mekânlar beni aslında çok çekiyor. Kısıt üzere bir şey yoksa tarihi mekânlar, böyle nostaljik... Oralarda burayı tanıyorum biliyorum duygusu... Bize ait bir yer. ABD’de de gidip böyle yerler buluyordum. Bir kafe buldum sahibi Yunanmış. ABD’deki kafelerden farklı olarak cam tabaklarda

sunum yapıyordu. Karton gibi atılabilir şeyler kullanmıyordu.” (İlknur, 32, Mühendis)

Turner’in de ifade ettiği gibi, postmodern kent estetiği, “kullan-at kültürü”ne yaptığı vurgu, moda döngüsü ve simüle ortamlarıyla modern yaşamın oyunbaz, kurnaz ve süreksiz niteliklerinin farkındadır.”⁶⁷ Dolayısıyla geçmişin ürünleri yeniden üretilir. Nostaljinin postmodern dönemde patlamasının nedeni de budur. Boym, nostalji üzerine yaptığı esaslı çalışmasında atılabilir nesnelerin göçmenleri nasıl nostaljiye sürüklediği üzerinde durur: “Doğulu göçmenler için en alışılmadık uygulama Amerika’daki atılabilir nesneler kültürüydü; bu kültür onların arzularını ve korkularını cisimleştiriyordu. Bir yandan tüketimci lüksler, diğer yandan geçicilik hissi, onlara sürgünlüklerini hatırlatan sürekli bir değişiklik girdabı...”⁶⁸ Atılabilir ürünler geçicilik, otantik ürünler huzur hissi verirken görüşmecilerin söylemlerinden anlaşılan tamamen eskinin ise olayı katlanılmaz kıldığıdır:

“Yeni evliyiz. Eşim marangoz. Eskitme tarzda bir tv ünitesi yapmak istedik. Yaptı, getirdi fakat sonra çok eski hissi verdi ve modern bir hava katmak için bir iki beyaz raf ekledi. Duvara da eski gibi duran bir saat aldık. Antika değeri yok sadece üzerindeki kağıt otantik hava katıyor. Daha huzur verici bir ortam oldu.” (Merve, 24, Ev Hanımı)

“Sürekli eskinin içinde yaşamak değil de ara ara görmek güzel. Evin içinde de eski olsun isterim.” (Esmâ, 26, Doktor)

Görüşmecilerin bu ifadelerine başka bir kafe müşterisi açıklık getirmektedir:

“Eskinin içinde yeni, yeninin içinde eski. Bu insan doğasıyla ilgili. Değişimle birlikte köklere sahip çıkma isteği var her insanda. Etkileşim. Yeni

⁶⁷ Bryan S. Turner, **Klasik Sosyoloji**, Çev. İdil Çetin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 333.

⁶⁸ Boym, a.g.e., 476.

anahtar kavram etkileşim. Etkileşim olduğunda yeni olan ortaya çıkıyor. Geçmiş bugüne taşımanın nedeni ise bağlar. Sonuçta geçmiş hatırlama kişiye güç veren bir şey. Bunu yurtdışında da çok görürsün aslında milliyetçilikle şunla bunla alakası olmayan insanları birden böyle taraf olarak bulursun. O azınlık psikolojisiyle sahip olduğun kimliğe tutunmaya çalışır, benliğini onunla ifade etmeye çalışırsın, kendini onunla var kılarırsın.” (İlknur, 32, Mühendis)

Perouse'nin de ifade ettiği üzere, kentsel gündelik yaşam ağırlaştığında kökenden gelen kimliğe sarılma eğiliminin oldukça kuvvetlidir.⁶⁹

“Benim etnik kıyafetlerim vardı. Ama ben sevdiğim için giyiyordum onları. Orada bir gün yapıldı, işte uluslararası bir gün. Ben giydim, Amerikalı bir kadın zannetti ki ben Türk kültürüne ait yerel bir kıyafet giydim, geldi hemen sordu: Bu ne? Osmanlı yeleği. Bu ne? Afrika kolyesi. Bu ne? Hint eteği. Eee bu ne dedi. Kaldı. Neden sadece Türklere ait bir şey giymedin dedi? Orada benim için önemli olan estetiğin çekici olmasıydı hâlbuki. Onlardan bir kombinasyon yapmıştım. Bu şey gibi bunu iki sebepten yaparsın ya estetik kaygısından ki bunun bir kategorisi yok diğeri de öyle tepkiler alınca şunu fark ediyorsun, aaa ben böyle giyinebilirim aslında diyorsun ve bir şeyin temsilcisi olabileceğini fark ediyorsun bununla.” (İlknur, 32, Mühendis)

Aynı görüşmecinin hem gündelik hayatta kurulmak istenen yeni ve eski dengesi hem de yer ile kurulan ilişki bakımından İstanbul ile ilgili düşünceleri de kayda değerdir:

“İstanbulla ilgili ilişkim mekânsal. İstanbul'da olmak tarihi yarımada olmak demek benim için. Burası hakkındaki düşüncelerim zamanımı geçirdiğim mekânlarla ilgili. İstanbul'un farklı yüzleri var. İstanbul

⁶⁹ Jean-François Perouse, **İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 89.

pek çok yaşamın bir aradalığı. Bir tane İstanbul yok. Bebek, Boğaziçi tarafına git küçük bir Amerika. Mekân, lokasyon... Oradaki insanlar da öyle... Yurt dışında yaşamış gelmiş insanlar. Çok yüzlü bir yer İstanbul. Ama şey beni bunalıtı, İstanbul'da beni cezbeden o geçmiş, o mistik hava... Beni uyuşturduğunu ve hareketimi kısıtladığını fark ettim, çünkü duyguyla tatmin oluyorsun. Duyguyla tatmin olmak aslında iyidir ama dışa yansıyan bir yönü olmalı bunun. Duyguyla tatmin olunca eyleme geçme yanı azalıyor insanın. Uyuşturucu almak gibi. Uyuşturmaktan aldığın bir haz var, o zaman neden hareket edeyim ki? Var olmak için hareket etme isteğin azalıyor. Bu tabiki kişiye de bağlı, bunu böyle yaşamayabilirsin de. Kısaca tarihi bir bölgede değil de başka bir yerde olsam daha nesnel bakabilirdim meselelere diye düşünüyorum. Bölgelerin, şehirlerin, ortamların baskın güçleri, enerjileri var ve sen iraden çok güçlü değilse o baskınlığın altındasın her zaman. Bu her zaman böyle ve her zaman da bir baskınlık varsa sen iradeni gösterme şansına sahipsin. Etkileşim dedik ya biraz önce. Bu imtihanın sırrı. Bir baskınlık var ama sen iradenle oradan sıyrılabilirsin. Zaten kendini göstermen bir varlığıyla, baskınlığıyla mümkün. Bir şey olacaksa sen anti bir şey yapacaksın ki varlığın ortaya çıksın. Aksi halde o şeyin parçası olursun. O şeyin bir parçası olarak da kendini gösterebilirsin problem yok. Bir şeyi yaşa ama baskın olarak değil ben buna vardım.” (İlknur, 32, Mühendis)

Müşterilerin, “Ben bir yere girdiğim zaman elimi ayağımı nereye koyacağımı bilmeliyim, bunu bileceğim kadar rahat edeceğim yerlere gitmek isterim.” (Zeynep, 27, Öğretmen), “Yer minderleri ve eski eşyalarla döşeli yerlerde kendimi evimde hissediyorum, rahat ediyorum.” (Sultan, 24, Öğrenci) ya da “Modern bir kafedense Osmanlı tarzı daha çok ilgimi çekiyor. Daha rahat edebiliyorum.” (Esmâ, 26, Doktor) gibi söylemleri bilindik olanın huzur verdiği yönündedir. Bu bağlamda denilebilir ki tanıdıklık, bildiklik ve aidiyet belli durumlarda sadece nasıl hissedileceğini değil nasıl davranılacağını da belirlemektedir. Bauman bu durumu yakın ve uzak kavramları üzerinden şu şekilde anlatır:

“Yakın; el altında, alışlageldik, aşına olduğumuz, açık ve net şekilde bildik olan şeydir. Her gün görülen, rastlanan, uğraşılan ya da etkileşime girilen, alışkanlık haline gelmiş ve her gün yürüttüğümüz faaliyetlerle iç içe geçmiş kimse ya da şeydir. “Yakın” insanın içinde kendini chez soi, yani evde hissedebildiği yerdir; olmaz ya olsa bile, kişinin içinde kendini nadiren yitirdiği, nasıl konuşup nasıl davranacağını nadiren bilemediği bir mekândır.”

Bauman’dan hareketle kafe müşterilerinin, geçmişlerini anımsatan ve geçmişin parçalarından oluşturulmuş yerleri, kendilerine daha yakın gördükleri söylenebilir. Uzak ise,

“Kişinin ancak zaman zaman girebildiği ya da hiç giremediği, içinde kişinin öngöremediği ya da kavrayamadığı şeylerin meydana geldiği ve o zaman da nasıl tepki vereceğini bilemediği bir mekândır: Kişinin hakkında çok az şey bildiği fazla bir şey bekleyemeyeceği ve özen gösterme yükümlülüğü hissetmeyeceği şeyleri barındıran bir mekândır. “Uzakta” olmak sıkıntı içinde olmak demektir; ve bu yüzden akıl, hile, beceri ya da cesaret ister; başka yerde ihtiyaç duyulmayan yabancı kuralları bilmeyi ve riskli denemeler ve çoğu pahalıya patlayan hatalar yoluyla bunları öğrenmeyi gerektirir. Oysa “yakın”lık fikri bir sorunsuzluk timsalidir; acı çekmeden edinilmiş alışkanlıklar iş başındadır ve alışkanlık olduklarından, ağırlıklarını hissettirmez, çaba istemez ve endişe yüklü tereddütlere mahal vermezler. “Yerel cemaat” olarak bilinegelen şeyi var eden, “burası” ve “orası”; “yakın” ve “uzak” arasındaki bu zıtlıktır.”⁷⁰

Müşterilerin bu bağlamda ticari mantığı hissetmedikleri ortamları daha samimi buldukları ve bu yerlerle farklı bir aidiyet bağları kurdukları gözlenmektedir:

“Samimiyet ve hesapsızlık geçmişle bugün arasındaki fark. Modern dönemde kitle belli, nasıl bir kafa olduğu belli, önceden küçük işletmeler vardı, büyük hesapları olmayan kendi ekmeğinin derdine düşmüş ama nasıl daha sakin bir şekilde yapabilirim bu işi diyen adamlar. O adamların yerinde kendini kötü hissetmezsin. Bir de bizim gibi büyüyen insanlar. Bilmiyorum belki başka insanlar ne kadar varoş diyebilir, ne kadar itici, gelişmemiş

⁷⁰ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 21.

diyebilir, ama benim rahat edeceğim mekânlar öyle mekânlar. Nesnenin üzerime üzerime geldiği, çok fazla ayrıntının, rengin, yapma çiçeklerin olduğu yerler değil. İnsan çocukluğunu ararmış. Herkes çocukluğunun peşinde... Burası benim için özel, on yıldır aynı masa, aynı sandalye, aynı ağabeyler... ” (Zeynep, 27, Öğretmen)

“O ortamda önce ruh halin değişiyor. Bir yerin müdavimi olmak ayrı hissettiriyor. Müdavimi olmak da zor, çünkü ya açılan bir yer biraz zaman sonra kapanıyor ya da biz çok uzun süre aynı yerde aynı şehirde kalamıyoruz. O his güzel ama.” (Esmâ, 26, Doktor)

Nostalji de bu anlamda geçmişin birtakım araçlar yoluyla sergilendiği yerlerden ziyade samimiyet gibi beklentilerini bulabildikleri, aidiyet hissettikleri yerlerde yaşanmaktadır. Müşterilerinin beklentilerinin farkında olan bir kafe işletmecisi de nostalji biçiminde kendilerini sunan fakat uygulamaları son derece modern olan kafeleri eleştirmektedir: *“Pasta kesimi diye bir illet var ki para alınır, biz burada hiçbir şeyden para almayız. Saatlerce oturun emin olun ki kimse tekrar bir şey içer misiniz diye sormaz, biz işaret edilince gideriz. Her yerde bu çok kötü bir işletmeciliktir, biz sakın deriz.”* (Kafe 1, İşhanı, 2004)

Daha önce de ifade edildiği gibi, geçmiş çoğunlukla teknolojinin olmadığı günler ve samimi ilişkiler ile anılmaktadır. Mikro ölçekte geçmişin temsil edildiği kafelerde makro ölçekte ise kent bazında yapılan restorasyonlardaki geçmiş teması, kaybolan samimi ilişkilerin simgesi haline gelmiştir. Bu mekânlardaki alışveriş ve tüketim eylemleri ticari bir eylem olarak tanımlanmadığı gibi, misafirler de kendilerini sıradan birer müşteri olarak görmemektedirler. Bununla ilişkili olarak da müşteriler kendileri için nostaljik gelen mekânların büyümesinden, büyüyünce bozulacak kaygısı ile rahatsızlık duymaktadırlar: *“Ziya abinin en eski müşterilerindeniz biz. Büyütse tılsımı bozulur. Burada sıra beklemek bile hoşumuza gidiyor, özel hissettiriyor. Samimi bir yer burası.”* (Müşteri) Keza söz konusu yerin işletmecisinin, *“Müşteriye özel davranıyoruz, müşteri beni görmese kırılır.”* (Ziya, 72, Esnaf) ifadeleri bu durumu

teyit etmektedir. Yeni yerlerin işletmecileri ile geçmişteki gibi uzun soluklu ve derin ilişkiler kurmanın zorluğunu ise kentlerin bir özelliği olarak mekânların kısa sürelerle açılıp kapanmasına, yoğunluk gibi sebeplerle işletenler ile müşteriler arasında yakın bir bağ kurulamamasına, sunulan hizmetlerin pahalı olması nedeniyle kafelere daha seyrek gidilmesine bağlamak mümkündür.

Müşterilerle yapılan görüşmelerde, az kişi tarafından bilinen, aidiyet hissedilen ve yıllar geçse de değişmeyen yerlere ilginin daha fazla olduğu görülmektedir. İşletmecilerden biri yeni açıldıkları dönemde, bu bilinçle hareket ettiklerini ve daha fazla müşteri peşinde olmadıkları günleri, *“Biz ilk başta sakın kimseye söylemeyin derdik, sloganımızdı o, ticari mantığı yok.”* (Kafe 1, *İşhanı*, 2004) ifadeleriyle, başka bir işletmeci ise 35 yıllık bir işletmesinde talep fazlalığına rağmen yerini büyütmeyişinin nedenini, *“Biri vardı, yerini büyüttü ve bitti. Büyütmekten korktum hep.”* (Ziya, 72, *Esnaf*) ifadeleriyle anlatmaktadır. Bir kütüphane ya da diğer etkinlikleri yapabileceğimiz mekânlar ile kafelerin en bariz farkı kafelerin para temelli olmasıdır. Bu yönüyle bir anlamda kafeler tüketim mekânı olarak ele alınabilir ki Öztürk’ün ifadesiyle, tüketim mekânlarının en bariz özelliklerinden birisi de hesaplanabilirliği merkeze almalarıdır.⁷¹

“Süleymaniye’yi çok severiz biz, sık sık ailecek yürüyüşler yaparız orada. Bazı yerlerinde insan ürperse de daha çok huzur veriyor. Yürüyüş dışında oradaki kafelere gidiyoruz. Deniz manzaralı yerler 4 kişilik bir aile için masraflı olabiliyor. Burası bizim için bir alternatif ama bunun da ötesinde ben o kafelerde ayrı bir rahat ediyorum. Saatlerce otursan kimse kalk demez. Bazıları salaş diyebilir, hizmeti kalitesiz diyebilir ama oradakiler benden birileri, bu yüzden oraları seviyorum.” (Mehtap, 43, *Muhasebeci*) (Kayıt yapılmadığı için notlardan derlenmiştir.)

⁷¹ Serdar Öztürk, **Mekân ve İktidar: Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası**, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 39.

“Örneğin ben bu kafede sigara içip içmediğime göre oturabiliyorum... Şu masada oturamıyorum örneğin rezerve olduğu için. İşte burada samimiyet yok. Burada ticaret var. Burada ticaret olduğu için ben burada rahat edemiyorum. Sınırlanmamalıyım. Benim çocukluğum böyle bir yer değildi. Ben varoşlarda büyüdüm ama orada insanlar daha hesapsızdı ya da bizi böyle büyüttüler daha sınırlı ama daha özgür, daha rahat...” (Zeynep, 27, Öğretmen)⁷²

Bauman’ın da ifade ettiği üzere:

“Kişi beklentilerinin ve isteklerinin karşılanacağından emin olduğu tanıdık bir çevrede güvende hissedebilir. Daha az öngörülebilir geniş şehir ortamında McDonalds Restaurant, Starbuck Cafe, Steak House ve Pizza Hut gibi yerler, değeri yüksek mikro bölgeler, beklenmedik yenilik ve şaşırtmalardan uzak rahatlatma sunar. McDonaldlaşmanın yararlarına ek olarak küresel iş adamlarının rahat ve güven ihtiyaçlarının, yer değiştirmeye olan isteklerine rağmen yerlerin çok fazla değişmesini istemeyen ve yabancılığın içinde tanıdık bir vaha için can atan maceracı turistlerin seyahatinin güvencesidir. Barınaklara olan arzu kendini besleyen olağanüstü bir isteğe sahiptir: bakışlar ve hisler arasında giderek çölleşen dünyada aslında arayış vahalara odaklıdır.”⁷³

Kent yaşamının yoğunluğundan bunalan ve Bauman’ın ifadesiyle bir vaha arayışında olan kafe müşterilerinin anlatılarında özellikle ilişkiler yönüyle geçmişin yüceltildiği, herhangi bir nedenle gidilen kafelerin müşterilerinin anlatılarında ise çoğunlukla bugünlerin yüceltildiği görülmektedir. Günümüz nostaljisinin gündelik hayattaki işlevini göstermesi açısından önemli bir veri sağlayan bu durumdan hareketle denilebilir ki, kafelerdeki nostaljik hatırlama biçimleri hem bugünlerden duyulan memnuniyetsizliklerden hem de memnuniyet verici gelişmelerden de

⁷² Kafe müşterileri ile yapılan görüşmelerin neredeyse tümü kafelerde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler esnasında konuşulan konulara “işte tam da bu nedenle” dedirtecek pek çok durumla karşılaşmıştır. Örneğin bu görüşmeyi yapmak için görüşmecinin daha önce gitmediği bir kafeye gitmeye ve orada görüşme yapmaya karar verdiğimizde daha girer girmez sigara içip içmediğimiz gibi sorular üzerine bir bölüme alınmış ve oturmak istediğimiz masanın da rezerve olduğunu öğrenince aslında bu kafede çok da tercih hakkımızın olmadığını anlayarak herhangi bir yere geçmeye karar vermiştik. Kısa bir süre sonra da bir başka sebeple kafeden ayrılmak zorunda kalıp görüşmecinin her zaman gittiği kafeye giderek görüşmemizi orada tamamlamıştık. Tüm bu durumlar, görüşmeci için bir önceki kafede “işte bu nedenle burada rahat edemem” dedirtirken, bir sonraki kafede ise “işte bu nedenlerle burası benim için kıymetli” dedirtmişti.

⁷³ Zygmunt Bauman, “City of Fears, City of Hopes”, Goldsmiths College, London, 2003, ss. 24-26.

beslenmektedir. Bu anlamda kafelerde huzur, sakinlik, zaman esnekliği, aidiyet ve tanıdıklık arayışında olan kafe müşterisi, işletmecilerin nostaljik tasarımlarla verdikleri vaatler ve tutumları çelişkili bulmakta, eleştirmekte ve kafelerin nostalji noktasında en temel iki farkını vurgulamaktadır:

“Kafe açan adam gerçekten kafesini sevse sümbül koyardı masaların üzerine, bir sümbül iki buçuk lira. 30 masaya 30 sümbül yarım günlük kazancıdır. Eğer gerçekten hayatının bir ritmi olsa, insanlar burada mutlu hissetsin dese, doğayla kendiyle baş başa kalsın dese yapma çiçek olmaz bu masada. Yatırımını buna yapmaz. O adam da burayı açamaz zaten. Bu hayatın çelişkisidir. O bir dilim pastayı 10 liraya satamaz. Benim sümbülüm var satamam der, ne buna kafası çalışır ne hayatının ritmi buna izin verir ne de bununla uğraşacak kadar kendisinden uzak kalmış bir adamdır. Uğraşamaz bu kadar hesapla, kitapla, renkle, rezervle... Bunları yapmaz. Kafeleri açıkçası kimse kafasını dinlesin diye açmıyor. Starbucks’ta örneğin bir bardak kahveye 10 lira 15 lira vererek ve sıkışarak oturuyorsun. Orası senden peşin peşin üç dört bardak çayın parasını alıyor. Modern kahvesiyle paranı alıyor ve üstüne o küçücük mekânda seni sıkıştırıyor. Adı Starbucks olduğu için oraya giden bir yığın modern ve yalnız insan var. Orası bir yığın mutsuz insanı bir araya getiriyor. Benim gidebileceğim yer çayı çorbası olan daha geniş bir yer olmalı. Kaybolabilmeliyim.” (Zeynep, 27, Öğretmen)

Yerelin vurgusu üzerine şekillenen nostaljik kafelerde Türk kahvesine göre daha maliyetli olan ve espresso, kapiçino gibi batı tarzı kahvelerin sunumu iki duruma işaret etmektedir. Bunlardan biri kahvehanelerin düşük gelirli sosyal gruplara hitap ederken kafelerin daha yüksek gelirli gruplara hitap etmesidir. Diğerisi ise kafelerin modern bir hayat tarzının göstergesi anlamına geldiğidir.

Görüşmecinin ifadelerinden hareketle, kent yaşamı ile yakından ilişkili olarak ev dışı mekânlarda sunulmak istenen ev rahatlığının da bu bağlamda ticari bir söyleme dönüştüğü rahatlıkla söylenebilir. Ev rahatlığı söylemi, sadece hizmet verenlerin bir

vaadi değil, hizmet alanların da bir ölçüsü olmaktadır. Bauman'ın da ifade ettiği üzere, kültürel elitizmin prensibi, her kültürel ortamda kendini evinde hisseden tüketici olabilmektir.⁷⁴

“Bir iki yer daha var gittiğim, 2 katlı eski evler, oda oda ayrılmış, benim çocukluğumda da evler öyleydi. Bir buçuk saat arayla gelip bir şeye ihtiyacınız var mı denilen, işi ticarete dökmemiş, sen rahat et ben zaten burayı da kendi rahatlığım için kurdum, para kazanmak için değil, benim bir şeyle uğraşmam gerekiyordu, en sevdiğim işi yaptım diyen birinin yeri. Seni rahatsız etmez, seni kendi haline bırakır. Kendi başıma kalabileceğim bir yeri tercih ederim, samimiyet bunu gerektirir. Evime sığamadığım için dışarıdayımdır zaten. Modern zamanlarda bir kafede de evin rahatlığını bulamazsın ama. Her şey ticarete ve cebe hizmet ettiği için...” (Zeynep, 27, Öğretmen)

Gerek restore edilerek kullanılan taş ve ahşap yapıdaki kafelerin, gerek işhanlarında açılan kafelerin işletici ve müşterilerinin söylemleri göz önüne alındığında, kafeleri bir takım değişimlerden rahatsızlık duyan ve geçmişte var olan değerleri arayanların gittikleri kafeler ile geçmiş güzeldi fakat bugünün yenilikleri daha güzel anlayışındaki insanların gittikleri kafeler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. İlk grubun adresi daha çok, varlığı geçmişe dayanan, mekânın ve sahiplerinin uzun yıllardır değişmediği, daha ziyade samimiyet üzere gidilen yerler iken ikinci grubun adresi daha çok, geçmişin temsil alanı olarak açılan, nakit ilişkilerin ön planda olduğu kafelerdir. Bu yerlerin ilkinde geçmişle bütünleştirdiğimiz pek çok pratiğin gündelik hayatın bir rutini olarak yaşandığı ikincisinde ise geçmişle bağlantılı pratiklerin belli aralıklarla deneyimlendiği ifade edilebilir. Varlığı geçmişe dayanan ve bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde çok fazla yenilenmenin yapılmadığı, daha salaş, fiyat açısından daha uygun yerlerin müşteriler tarafından daha samimi bulunduğu

⁷⁴ Zygmunt Bauman, **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, Çev. İhsan Çapcıoğlu ve Fatih Ömek, Atıf Yayınları, Ankara, 2015, s. 16.

görülürken, yakın tarihte açılmasına rağmen sürekli yenilenmenin etkisi altında ve fiyat açısından daha pahalı olan yerler ise müşterilerin gözünde herhangi bir yer niteliğindedir. Bu verilerden hareketle, kafelerde nostaljiyi kimin nasıl ürettiği üzerine kısa bir değerlendirme yapıldığında mekânlarda yenilenmeye olan yaklaşımın temel bir ayrım noktası olduğu dikkat çekmektedir: mekânların birinde zor durumda kalınmadıkça yeniliğe ihtiyaç duyulmazken diğerinde gerek mekânın tasarımı, gerek sunulan menüler, gerekse pratikler açısından sürekli bir yenilenmenin hakim olduğu gözlemlenmektedir. Kısacası nostaljiyi mekânlardan biri geçmişin eşyalarını yeniden üretmek yoluyla diğeri nostalji haline gelen ilişki biçimlerini yaşatmak yoluyla üretmekte, nostalji iki farklı mekânda iki farklı şekilde yaşanmaktadır. Bu duruma Boym'un yeniden kurucu ve düşünsel olarak ikiye ayırdığı nostaljinin kafeler bazında yansıması denilebilir. Boym'a göre, yeniden kurucu nostalji, yitirilmiş evi yeniden inşa etmeyi ve hafızadaki açıkları kapatmayı vaat eder; sembol ve mitlere döner; anıtlar inşa eder ve (nostaljiyi mekânsal olarak üreten kafelerdeki gibi) geçmiş kusursuz bir enstantanedir. Düşünsel nostalji ise özleme vurgu yapar, hatırlamanın kusurlu sürecine yoğunlaşır, bireysel anlatıya meyillidir, (geçmişin samimi günlerini nostaljik tasarlanan kafelerden ziyade o ruhu bulabildiği mekânlara yönelen nostaljikler gibi) özler fakat eleştirir de. Yeniden kurucu nostalji, (restore edilen mekânlar gibi) geçmişten kalma anıtların bütünsel yeniden inşasıyla tezahür ederken, düşünsel nostalji ise başka bir yerin ve zamanın hayali içinde, yıkıntılarla, zamanın ve tarihin pasıyla uğraşır.⁷⁵

⁷⁵ Boym, a.g.e., ss. 87-88.

SONUÇ

Metropolleşen tarihi şehirlerin fiziksel ve kültürel değerlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu kent çalışmalarında sıkça dile getirilmektedir. Yaklaşık son on yıldır ülkemizdeki kentsel yenileme uygulamaları kentin değerli tarihi yapılarının restorasyonuna önem vermeye başlamış, tarihi kent merkezleri için ise dönüşüm projelerini gündeme getirmiştir. Hatta kültürel miras eserlerinin restorasyonları ve tarihi kent merkezlerinin yenilenmesi, kentsel yenileme hareketlerinin bir parçasını oluşturmakla kalmamış, çalışmada da görüldüğü gibi, kent çeperlerindeki yapılanmalar için de lokomotif işlevi görmektedir. Merkez ve çeperler arasında aşamalı ve birbiriyle ilişkili olarak ilerleyen bu süreç İstanbul kent yapılaşmasında da açıkça görülmektedir.

Çalışmada da vurgulandığı gibi, restorasyon uygulamaları ile başlayan kent merkezlerini yenileme hareketleri, bölgede sadece fiziksel değil sınıfsal bir dönüşümde zemin hazırlamaktadır. Gerek kent çeperlerinde gerek kent merkezlerinde yaşanan söz konusu dönüşümler, yaşam kültürüne ait pek çok öğeyi nostaljiye dönüştürmekle bağlantılı olarak geçmiş yaşama olan özlem ve ilgiyi beslemektedir. Geçmişe duyulan ilgi ve özlem ise öncelikli olarak mekânlara yansımaktadır. Yavaşlık, samimiyet, güvene dayalı ilişkilerle anılan geçmiş; hız, mesafe, nakit ilişkiler ve teknoloji üzerine kurulu olan bugünde mekânlar yoluyla yaşatılmaktadır. Özellikle tarihi kent merkezlerinde görülen nostaljik mekânlar ise bunun bir örneğini oluşturmaktadır.

Kent mekânlarında nostaljinin konumlanışında, kentlerin doğasına vurgu yapan, zamansal açıdan şimdiyi vurgulayan, küreselleşme karşısında yereli ön plana çıkaran bir yan bulunmaktadır. Dahası bu mekânlar geçmiş ve gelecek, geleneksel ve modern, küresel ve yerel arasındaki karşılıklı etkileşimlerin merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla kent mekânlarında görülen nostalji, birbirine bağlı ekonomik, politik ve kültürel süreçlerin etkileşimi bağlamında ele alındığında anlaşılabilir olmaktadır. Bu nedenle nostaljinin yeniye sevk etmedeki rolünü kent üzerinde okuma amacı güden bu çalışmada, kafe mekânlarındaki nostaljik temsiller yoluyla geçmişin yeniden üretimine ekonomik, kültürel ve politik süreçler bağlamında odaklanılmıştır.

Nitekim çalışma sonucunda Süleymaniye Bölgesi'nde nostaljik kafelerin ortaya çıkışını ve yaygınlaşmasını ekonomik açıdan üretim biçimindeki, kültürel açıdan ise yaşam biçimindeki değişimin yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu durumun politik açıdan ise kentlerin siyasetle olan bağına ışık tutma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Kentsel yenilenme ve nostalji duygusu bağlamında kafelerdeki nostaljik temsillerin kent hayatındaki anlam ve işlevlerini konu edinen bu çalışmanın birinci bölümünde öncelikle kent ve kent yapısı üzerinde durulmuş, kentlerin en temel özelliklerinden biri olan değişim ve dönüşümlerin yapılaşma boyutu ele alınmıştır. Çoğunlukla kentsel yenileme projeleri yoluyla gerçekleşen bu değişim ve dönüşümler, kent belleği olarak görülen tarihi yapıların restorasyonlarına yönelik tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu nedenle bölümün ikinci kısmında söz konusu tartışmalara yer verilmiştir. Kentler gerek para politikalarından gerek siyasi politikalardan hareketle hızlı bir dönüşüme tabi tutulurken kentlerin ve kentilerin belleği niteliğinde olan nostaljik yer ve yapıların özellikle kentlerin geleceği açısından ifade ettiği önem üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde bir hatırlama biçimi olan nostaljinin kavramsal yolculuğuna eşlik edilmiş, tarihsel süreçte dönüşümüne vurgu yapılmış ve bugün kentlerde yoğun olarak görünümünün anlamları sorgulanmıştır. Yeniden üretim kavramı üzerine yapılan teorik tartışmalar ışığında, kentlerde nostaljinin yeniden üretimi kent belleği açısından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda nostaljik temsiller yoluyla tarihi dekor olarak yeniden üretmenin geçmişi hatırlamaya değil daha ziyade unutturmaya yol açabileceği vurgulanmıştır.

Çalışmanın teorik arka planını veren ilk iki bölüm sonrasında saha araştırmasının bir kısmını içeren üçüncü bölümde ise araştırma sahası olarak belirlenen Süleymaniye Bölgesi literatür ve anlatılar üzerinden ele alınmıştır. Bu bölümde bölgenin geçmişi, bugünü ve yaşamakta olduğu dönüşüm üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Geçmişle ilişkili anlatıların duygu, anı ve hayal

barındırması dolayısıyla bölgenin geçmişine yönelik anlatılardan, bugün yaşanan değişimlere ve geleceğe bakış yakalanmaya çalışılmıştır. Halihazırda ve gecikmeli bir dönüşüm sürecinde olan ve bu gecikmeyle bağlantılı olarak son yıllarda kafelerin bolca arttığı Süleymaniye Bölgesi, literatür ve anlatılar birlikte değerlendirildiğinde, hem kafelerin artışına hem de İstanbul'daki kentsel yapılanma sürecine de ışık tuttuğu görülmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, ilk olarak gün geçtikçe sayıları artan kafeler öncelikle kent hayatındaki işlevleri açısından ele alınmış, daha sonra toplumsallık ve zamansallık bağlamlarıyla değerlendirilmiştir. Kafelerin özellikle de nostaljik kafelerin hem bulunduğu konum hem de işlevsellikleri açısından kent hayatıyla ilişkili yönü üzerinde durulmuştur. Geçmiş nasıl hikâyeleştirdiğimiz, kendimizi yaratma sürecimiz ve kimliğimizin oluşumuyla bağlantılı ele alınabilirler.¹ Bu anlamda çalışmada kafeler, günümüz toplumlarının geçmişlerini hatırlayış biçimleri ile bireylerin kendi kişisel geçmişlerini hatırlayış biçimleri arasında bir kesişim alanı olarak ele alınmıştır. Daha sonra Süleymaniye Bölgesindeki kafelerde geçmiş temsilleri ile üretilen nostaljinin izi sürülerek kent hayatı açısından anlamları sorgulanmıştır. Bu bağlamda bölgedeki kafe işleticileri ve müşterileri ile görüşmeler yapılmış ve bölümde bu görüşmeler değerlendirilmiştir. Modern ve küresel olma arzuları doğrultusunda gerçekleşen kentleşme sürecinde yerel olan küresele eklemlenmekte kültürel mirası yenileme hareketleri de bu bağlamda nostaljiyi tüketime uygun şekilde konumlandırmaktadır. Bu açıdan teorik tartışmalar ve kafelerde yürütülen saha çalışması verilerine dayanarak kafelerde üretilen nostaljinin hem kentlerin yapısı ile hem de kentlilerin belleği ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

¹ Randall (1999)'dan akt. Gül Özsan, "Beyoğlu'nda İki Berber: İki Ayrı Anlatı Tipi ve İki Ayrı Erkeklik", **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı: 117, 2010, s. 88.

Süleymaniye bugün tarihi yapıların çok sayıda olduğu önemli fakat bakımsız bir bölgedir. Bölgede her ne kadar –eski kent merkezlerinde bolca bulunan, kültürel ve tarihi miras özelliği taşıyan eserlerin yenilendiği görülse de bölgenin genel halinin yıkık dökük bir halde olduğu söylenebilir. Söz konusu durumdan hareketle, tarihsel açıdan önemli ve zengin olan bu bölgeden ziyade bölge içinde geçmişin kurgulandığı kafelere daha fazla ilgi duyulduğu görülmektedir.

Türkiye’de –kahvehanelerden ayrılan özellikleriyle, kafelerin yaklaşık yirmi-otuz yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Geçmiş kurgusuyla açılan kafelerin varlığı ise daha yakın bir tarihe dayanmaktadır. Saha çalışması kapsamında yapılan gözlem ve görüşmelerden hareketle bu kafelere hafızanın mevcut iki özelliğinin yansıdığını söylemek mümkündür. İlki hafızanın geçmişi seçili hatırlama özelliğidir ki, geçmiş bu kafelerde pek çok döneme ait nesnelerin seçilip yerleştirilmesiyle kurgulanmaktadır. Diğer hafızanın geçmişi yeniden yazmasıdır ki, Süleymaniye Bölgesi’nde de bölgedeki kafelerde de, kent yaşamına özgü bir geçmiş yeniden üretilmektedir.

Bir anlamda kent kimliğinin, bir kent mekânı olan kafelerde üretimini anlatan bu çalışma sonucunda, kentlerdeki yeni yapılanma şeklinin samimi ilişkileri ve güven duygusunu nostaljiye dönüştürdüğü ve geçmiş temsili ile kafelerin kentli insanın nostaljik duygularını yansıttığı söylenebilir. Nostaljik mekânlar, kentsel yenilenme sonucunda kaybolan yaşam biçimlerini hatırlatırken daha iyi ve daha yavaş bir yaşama duyulan nostaljiyi dillendirmektedir. Geçmişin samimi ve güvene dayalı ilişkilerine nostalji duyanların nostaljilerini bölgede geçmiş temsil eden yerlerde değil, daha çok aidiyet hissettikleri ve işleticileri ile gönül bağı kurdukları yerlerde yaşamakta olduğu görülmektedir.

Bağlantılı olarak, bölge halkının anlatılarında daha çok geçmiş yüceltilirken, kafe işleticileri ve müşterilerinin çoğunluğunun söylemlerinde ise bugünler yüceltilmektedir. Bu bağlamda, Süleymaniye’de kafelerde simgeler, hatıralar ve duygular aracılığıyla geçmişin temsili ve yeniden üretimi, yeniden duyulan gururun ifadesi olurken Süleymaniye halkında görülenin özlem olduğu söylenebilir.

Görüşmelerde dikkat çeken durumlardan bir diğeri ise, Süleymaniye halkı ile yapılan görüşmelerde yoğun olarak bölgenin geçmiş samimi günlerine duyulan özlem ifade edilirken, kafe müşterileri ile yapılan görüşmelerde kendi geçmiş günlerine duydukları özlemin dile getirilmesidir. Süleymaniyeliler İstanbul'un geçmişine hem mekânsal hem de toplumsal olarak nostaljik duygular hissediyorken, şehrin geçmişine yabancı olan pek çok kafe müşterisinin, resimler yoluyla hayal ettikleri bu yerleri yerlerin geçmişinden ziyade kendi geçmişleri ile ilişkilendirdikleri ve kendi geçmişlerine nostalji duydukları görülmektedir. Diğer bir deyişle geçmişin kurgulandığı bu kafelerde hatırlanan değil tahayyül edilen bir geçmiş ile bireysel geçmişe yapılan bir yolculuk söz konusudur.

Saha çalışması sonucunda denilebilir ki, insanların nostaljik duygularını tatmin eden mekânlar, kentsel dönüşümünün meşruiyet zeminini beslemektedir. Kafe müşterileri ile yapılan görüşmeler, insanların bu gibi mekânlarda geçmişle yüzeysel bir bağ kurduğunu, geçmişle kurulan mesafeli bağın ise yaşanan dönüşümlere karşı pasif hatta istekli bir tutum benimsenmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Burada vurgulanan pasif tutum dönüşüme mutlak karşı çıkılması anlamında değil dönüşümün oluşturduğu mağduriyetlere karşı bir duruşun sergilenmemesidir. Bu açıdan rahatsızlık verici dönüşümlere teslimiyetin temelini bu gibi mekânlarda atıldığını söylemek mümkündür. Tüm bu tartışmalar, kent ve kentsel yaşam bağlamında değerlendirildiğinde denilebilir ki, "hafıza ve gelenekle ilgili duygu ve düşünceler politik ve ekonomik boyut kazanmış durumdadır."² Varılan bu sonuç, çalışmada cevabı aranan modern kent yaşamının belleği nasıl konumlandığı sorusunu cevaplar niteliktedir. Akışkan modern yaşam belleği, günün akışkan dünyasına uygun, hatırlamanın sorumluluklarını es geçecek ve güne hizmet edecek bir biçimde konumlandırmaktadır. İstanbul'un geçmişi de, geçmişin samimi ilişkileri de bu

² Benzer bir tartışma için bkz. "... Geçmişle ilgili yorumlar arasında ciddi çatışmalar olduğunu ve bunların gelenek ve modernlik kavramlarıyla yüklü olduğunu keşfetmek beni şaşırtmıştı..." Kimberly Hart, **Modernliği Dokumak: Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek**, Çev. Elçin Gen, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 70.

bağlamda hatırlanmaktadır. Kısacası kentin gündelik hayat ve toplumsal dinamiklerinde yeniden üretilen bir bellek söz konusudur. Bu tarz bir hatırlama hem kişisel hem de toplumsal düzeyde bir takım sonuçlar vermektedir. Geçmişle yüzeysel bir bağ kuran günümüz nostaljisinin varacağı sonuca Arendt'in ifadeleri açıklama getirmektedir: "Olgusal hakikati yalanlarla tamamen ve tutarlı bir biçimde ikame etmenin sonucu, artık yalanın hakikat olarak kabul edilmesi ve hakikatin de yalan olarak karalanması değil, gerçek dünyada yönümüzü tayin etmemizi sağlayan duyumuzun tahrip olmasıdır."³ Kentleri yenilerken kültürel birikimi göz ardı etmek ya da yenilenme sürecine engel oluşturmayacak şekilde ele almak geçmiş hatırlamanın bugünleri ve geleceği kurmada diğer bir ifadeyle yön tayin etmedeki rolünden kentleri mahrum bırakmaktadır. Çalışma boyunca ele alınan meseleleri bireysel ve kentsel bağlamda düşündüğümüzde ise Huyssen'in sözleriyle bitirmek yerinde olacaktır: *"Gelecek bizi, unuttuğumuz için değil, gayet iyi anımsamamıza rağmen bu anılara uygun bir biçimde davranmadığımız için yargılayacaktır."*⁴

³ Hannah Arendt, **Geçmişle Gelecek Arasında**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 347.

⁴ Andreas Huyssen, **Alacakaranlık Anıları**, Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 190.

KAYNAKÇA

- Adıgıt, Yavuz: “Görelî Mekânlarda Ahlakî Kayıtsızlık”, **FLFS (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)**, 2013 Bahar, Sayı: 15.
- Adorno, Theodor W.: **Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi**, Çev. Elçin Gen, Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Arendt, Hannah: **Geçmişle Gelecek Arasında**, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Assmann, Jan: **Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, Çev. Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Aytaç, Ömer: “Boş Zamanın Değişen Yüzü: Yaşam Deneyimleri ve Kimlik İnşası”, **Sosyoloji Dergisi**, Sayı:15, Yıl: 2006.
- Balaban, Osman: “Neoliberal Yeniden Yapılanmanın Türkiye Kentleşmesine Bir Diğer Armağanı: Kentsel Dönüşümde Güncelin Gerisinde Kalmak”, **İstanbul: Müstesna Şehrin İstisna Hali**, der.: Ayşe Çavdar, Pelin Tan, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Baker, Ulus: **Kanaatlerden İmajlara: Duygular Sosyolojisine Doğru**, Çev. Harun Kemal Abuşoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Bartu, Ayfer: “Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak”, **İstanbul Küresel İle Yerel Arasında**, Çev. Sungur Savran, Der. Çağlar Keyder, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.

- Baudrillard, Jean: **İmkânsız Takas**, Çev. Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Baudrillard, Jean: **Kusursuz Cinayet**, Çev. Necmettin Sevil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Baudrillard, Jean: **Tüketim Toplumu**, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- Bauman, Zygmunt: **Akışkan Modern Dünyada Kültür**, Çev. İhsan Çapcıoğlu ve Fatih Ömek, Atıf Yayınları, Ankara, 2015.
- Bauman, Zygmunt: **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bauman, Zygmunt: **Postmodernite ve Hoşnutsuzlukları**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bauman, Zygmunt: **Sosyolojik Düşünmek**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Bauman, Zygmunt: “City of Fears, City of Hopes”, Goldsmiths College, London, 2003.
- <http://www.gold.ac.uk/media/documents-by-section/departments/research-centres-and-units/research-centres/centre-for-urban-and-comm/city.pdf>, Çevrimiçi, 21 Mart, 2017.
- Baykan, Ayşegül, vd.: “Yaşayan Bir Tarihi Miras Alanına İlişkin Muhalif Durumlar: Büyük Valide Han”, **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, haz. Deniz Göktürk vd. Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

- Becker, Howard S.: **Sosyal Bilimcilerin Yazma Çilesi**, Çev. Şerife Geniş, Heretik Yayınları, Ankara, 2015.
- Behar, David: **İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri**, Der. Tolga İslam ve David Behar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Belge, Murat: **Şehir ve Kültür İstanbul**, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Benjamin, Walter: **Pasajlar**, Çev. Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Berger, Peter L.: “Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri”, **Bir Küre Bin Bir Küreselleşme: Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik**, ed. Berger ve Huntington, Çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Bilgin, İhsan: “Kentsel Dönüşümün Doğası; Akış mı Zorlama mı?”, **Milyonluk Manzara: Kentsel Dönüşümün Resimleri**, der. Semih Akşener vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bora, Tanıl: “Sunuş”, **Milyonluk Manzara: Kentsel Dönüşümün Resimleri**, Der. Semih Akşener vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Borden, Iain: “Mekânın Ötesi: Georg Simmel'in Yazılarında Mekânsallık ve Kent”, **Georg Simmel: Sosyolog Sanatçı Düşünür**, Ed. Jale Özata Dirlikyapan, Çev. Jale Özata Dirlikyapan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011.
- Boym, Svetlana: **Nostaljinin Geleceği**, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

- Bulut, Yücel: “Değişen Toplumsal Yapısı İle Vefa Senti”, **Bir Semte Vefa**, haz. N. Bilge Özel İmonov, Yunus Uğur, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.
- Calinescu, Matei: **Modernliğin Beş Yüzü**, Çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul, 2010.
- Cantek, Funda Şenol: “Yoksuldan Alıp Zengine Vermek: Ankara’da Kentsel Dönüşümün Serencamı”, **Milyonluk Manzara: Kentsel Dönüşümün Resimleri**, Der. Semih Akşener vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Connerton, Paul: **Toplumlar Nasıl Anımsar?** Çev. Alâeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Connerton, Paul: **Modernite Nasıl Unutturur**, Çev. Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Demir, Sertaç T.: “The Stranger to Time: What a Collector Stands for in a Hurried Society”, **Human Studies**, Springer Netherlands, March 2017, Volume 40, Issue 1, pp. 43-59.
- Demirağ, Dilaver: “Tarih, Yas, Melankoli ve Nostalji: Kentlilik Neyi Anlatıyor?”, **Mostar**, Nostaljinin Gör Deddiği, Sayı 61, Mart, 2010.
- Draaisma, Douwe: **Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer? Belleğimiz Geçmişimizi Nasıl Şekillendirir?** Çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- Duman, B. ve Coşkun, İ: “Kentsel Dönüşüm: Temel Meseleler Üzerine”, **Kentsel Dönüşüm**, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015.

- Emerson, R. M., Fretz, R. I., Shaw, L. L.: **Alan Çalışması, Etnografik Alan Notları Yazımı**, Çev. A. Erkan Koca, Atıf Yayınları, Ankara, 2015.
- Ergül, Hakan: **Sahanın Sesleri: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem**, Der. Hakan Ergül, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Erkilet, Alev: ““Hakikat Oyunları”nın Parçası Olarak Kentsel Çöküntü Söylemi”, **Milyonluk Manzara: Kentsel Dönüşümün Resimleri**, Der. Semih Akşener vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Faroghi, Suraiya: **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Ginzburg, Carlo: **Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce**, Çev. Aysun Şişik, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- Hart, Kemberly: **Modernliği Dokumak; Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek**, Çev. Elçin Gen, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Herzferd, Michael: “İstanbul: Kaleydoskopta Kültür Politikası”, **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, Haz. Deniz Göktürk, vd., Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- Hobsbawm, Eric: **Geleneğin İcadı**, Çev. Mehmet Murat Şahin, Der. Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, Agora Kitaplığı, 2006.
- Huyssen, Andreas: **Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek**, Çev. Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

- Jedlowski, Paolo: “Memory and Sociology”,
https://is.muni.cz/el/1423/jaro2006/SOC406/um/Memory_and_sociology.pdf Çevrimiçi, 20 Mayıs 2016.
- Kandiyoti, Deniz: **Kültür Fragmanları; Türkiye’de Gündelik Hayat**, Haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, Çev. Zeynep Yelçe, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Karabey, Haydar: **Direnen İstanbul**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kayasü, S. ve Uzun, N.: “Kentsel Dönüşüm / Yenileme – Kentsel Yeniden Canlandırma / Yenileş(tir)me: Kavramlara Yeni Bir Bakış”, **Gecekondü, Dönüşüm Kent**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara, 2009. ss. 151-161.
- Keyder, Çağlar: **İstanbul Küresel İle Yerel Arasında**, Çev. Sungur Savran, der. Çağlar Keyder, Metis Yayınları, İstanbul, 2000.
- Kömeçoğlu, Uğur: **Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat**, Ufuk Kitap, İstanbul, 2012.
- Kömeçoğlu, Uğur: “New Sociabilities: Islamic Cafes in İstanbul”, **İslam in Public**, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2006.
- Mai, Ulrich: “Doğu Alman Kentlerinde Kültür Şoku ve Kimlik Bunalımı”, **Mekân, Kültür, İktidar**, Haz. Ayşe Öncü-Petra Weyland, Çev. Leyla Şimşek ve Nilgün Uygün, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Mazak, Mehmet: **Eski İstanbul**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

- Mills, Amy: **Hafızanın Sokakları: İstanbul'da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik**, Çev. Cem Soydemir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.
- Mills, Amy: “İlya'nın Bostanını Korumak: Kuzguncuk'ta Bir Mahalle ‘Landscape’i Özlemini Gerçekleştirmek”, **İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri**, Der. Tolga İslam ve David Behar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Mills, Amy: **Streets of Memory: The Kuzguncuk Mahalle in Cultural Practice and Imagination**, PhD Thesis, The University of Texas at Austin, 2004.
- Mumford, Lewis: **Tarih Boyunca Kent**, Çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007.
- Neyzi, Leyla: **İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Nora, Pierre: **Hafıza Mekânları**, Çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- Özsan, Gül: “Beyoğlu'nda İki Berber: İki Ayrı Anlatı Tipi ve İki Ayrı Erkeklik”, **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayınları, Sayı: 117, 2010.
- Öztürk, Serdar: **Mekân ve İktidar: Filmlerle İletişim Mekânlarının Altpolitikası**, Phoenix Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Özyürek, Esra: **Modernlik Nostaljisi**, Çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2008.

- Özyürek, Esra: **Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası**, Ed. Esra Özyürek, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Pamuk, Orhan: **İstanbul, Hatıralar ve Şehir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Perouse, Jean-François: “Kentsel Dönüşümün Yaygınlaştırılması ya da Suskun Çoğunluğun Acımasız Zaferi...”, **Milyonluk Manzara: Kentsel Dönüşümün Resimleri**, der. Semih Akşener vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Perouse, Jean-François: **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Perouse, Jean-François: “İstanbul Varoşları”, **Sinematografik Kentler: Mekânlar, Hatıralar, Arzular**, Der. Mehmet Öztürk, Çev. Melis Baydur, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.
- Sancar, Mithat: **Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Sarlo, Beatriz: **Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma**, Çev. Peral Bayaz Charum ve Deniz Ekinci, Metis Yayınları, İstanbul, 2001.
- Sennett, Richard: **Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam**, Çev. Süha Sertabiboğlu ve Can Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Sennett, Richard: **Yabancı: Sürgün Üzerine İki Deneme**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.

- Simmel, Georg: **Modern Kültürde Çatışma**, Çev. Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Stauth, G. ve Turner, B. S.: **Nietzsche'nin Dansı: Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklılık ve Direniş**, Çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1997.
- Stewart, Kathleen: **Sıradan Duygulanımlar**, Çev. Zehra Cunillera, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Stokes, Martin: **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, Haz. Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, Çev. Zeynep Yelçe, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Soysal, Levent, vd.: **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, Haz. Deniz Göktürk vd., Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- Şen, Bülent vd.: **Yoksulluğu Bölüşmek: Süleymaniye Bekar Odası Göçmenleri**, Küre Yayınları, İstanbul, 2016.
- Şen, Bülent: "Metropol Kent Merkezlerinde Çöküntüleşme Eğilimleri: İstanbul Eminönü-Süleymaniye Bölgesi Örneği", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2012, C.17, S.2.
- Şentürk, Murat: **Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011.
- Taburoğlu, Özgür: **Kent Efsaneleri: Zamanımızın Batıl İnançları ve Takıntıları**, Doğu Batı Yayınevi, Ankara, 2011.
- Tanyeli, Uğur: **Rüya, İnşa, İtiraz: Mimari Eleştiri Metinleri**, Boyut Yayınları, İstanbul, 2013.

- Thorns, David C.: **Kentlerin Dönüşümü: Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam**, Çev. Esra Nal, Hasan Nal, CSA Global Publishing, İstanbul, 2010.
- Turner, Bryan S.: **Klasik Sosyoloji**, Çev. İdil Çetin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Uğur, Aydın: **Sahanın Sesleri: İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem**, Der. Hakan Ergül, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Urry, John: **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Ünsal, Özlem: “(Yıkılarak) Yeniden Kurulan Kent, 2000’li Yılların İstanbul’u”, **Mekân ve Kültür**, Der. Emine Onaran İncirlioğlu, Barış Kılıçbay, Tetragon Kültür Araştırmaları Derneği, Ankara, 2011.
- Walton, Jeremy F.: “Yeni-Osmanlılık: İstanbul’da Mekânı ve Yeri Faziletli Kılmak”, **İstanbul Nereye?: Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, Haz. Deniz Göktürk vd., Metis Yayınları, İstanbul, 2011.
- Williams, Raymond: **Kültür**, Çev. Suavi Aydın, İmge Yayınları, Ankara, 1999.
- Yılmaz, N. ve Bulut, Y.: **Kent Yoksulluğu ve Gecekondu**, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.
- Zukin, Sharon: **Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places**, Oxford University Press, New York, 2010.

EKLER

Ek 1: Saha Çalışmasına Dair

İstanbul'un silüetinde en önemli yerlerden biri olan fakat yakınlaştığında silüetinin aksine yıkıntılar, boş binalar ve bakımsız sokaklarla karşılaşılan bir bölgedir Süleymaniye. Bölgedeki ticaret ve üretim mekânları ile bağlantılı olarak İstanbul'da göçün ilk muhatabı olan yerlerden biridir. Çöküntü haline gelen birçok kent merkezinde olduğu gibi Süleymaniyede de, gündüz öğrencilerin, yerli ve yabancı turistlerin ve bölgede çalışanların yoğunluğu varken gece olunca insanların çekildiği, sokaklarında dolaşmanın zor olduğu ve yaşadıkları yerin akıbetinden endişeli az sayıda yerleşeni barındıran bir yerdir.

Süleymaniye sokaklarında araştırma süresince geç saatlerde yaptığım gezilerde, çekilen kalabalıkla bilmediğim hikâyelere tanık oldum. Ara sokaklarda dolaştıkça yolumu kaybettiğimi düşünen çalışanların yardımları arka sokakların pek de gelip gideni olmadığını anlamak için fazlasıyla yeterliydi. Bu özelliklere sahip bir bölgede alan çalışması yapmanın kendine ait bir takım zorlukları bulunmakla birlikte belirtmek gerekir ki tüm saha çalışması boyunca görüşme öncesinde ya da esnasında yaşanan zorlukların, karşılaşılan engellerin her biri anlamaya çalıştığımız bütünün birer parçasını oluşturmaktaydı. Örneğin görüşmek istediğim kafe müşterilerinin bir kısmı tarafından bana ayıracakları vakitleri olmadığı gerekçesiyle kibarca reddedilmiş olmak benim için en az yapacağım görüşmeler kadar anlam ifade etmekteydi. Zira insanların zaman problemi yaşıyor olması bir metropol yaşamı için hiç de yadırganacak bir durum olmamakla birlikte aksine bu durum kafamdaki sorulardan birine verilen cevaptı. Yine görüşme talebinde bulunduğum bir kafe işletmecisinin bu gibi taleplerin yoğunluğundan dolayı dört kez görüşme talebimi reddedip beşinci gidişimde talebime karşılık vermesi tıpkı diğer örnekte olduğu gibi çalıştığım konunun güncelliği adına çok şey ifade etmektedir.

Süleymaniye Bölgesindeki kafe hikâyesinin farklı cephelerden nasıl geliştiğine şahit olduğum bu saha çalışmasında gündelik hayat pratiklerinden yola çıkarak kültürel bir analiz yapmanın imkânını sorguladım. Bu nedenle araştırmacı

kimliğimden çok herhangi bir müşteri merakı ile sorularıma yanıt ararken görüştüğüm kişilerle birlikte geçmiş hakkında uzun uzun düşünmekle kalmadık, Süleymaniye'nin ve İstanbul'un geleceği hakkında da muhtemel senaryolar ürettik. Bölge halkının tedirginliklerinden isteklerine kadar, birçok konuda çıkarım yapmamı mümkün kılan pek çok olay nedeniyle denilebilir ki bu tez bir saha çalışmasında karşılaşılabilecek pek çok durumun araştırma için ifade ettiği önem bakımından değerlendirildiğinde sahadan beslenmiştir.

Saha çalışmasına dayanarak, bölgede hem dönüşümler hem de kafe sayısındaki artışlar nedeniyle Süleymaniye Bölgesi ve bölgedeki kafelerin farklı bağlamlarda çalışılmaya müsait bir yapısının olduğunu söylemek mümkündür. Bölgedeki kafeler özellikle mekân pratiklerinin dindarlık ve kamusalılık arasındaki ilişkiyi nasıl biçimlendirdiğini sorgulama imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda kafelerin bulunduğu konumla (Fatih Senti) irtibatlandırılabilir, kafelerde görülen yeni islamcı kimliklerin başka bir araştırmanın konusu olma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Ek 2: Görüşme Soruları

Süleymaniye Bölgesi Esnaf ve Hane Halkı Görüşme Soruları

Görüşme Tarihi:

Görüşülen Kişi:

Yaş: Memleket: Meslek:

1. Kaç yıldır Süleymaniye’de yaşıyorsunuz?
2. Hem kişisel geçmişiniz hem de toplumsal tarihimiz açısından Süleymaniye Bölgesi sizin için ne ifade ediyor?
3. Süleymaniye Bölgesi’nin geçmişini düşündüğünüzde bugün en çok özlem duyduklarınız nelerdir?
4. Hatırladığınız kadarıyla insanların bu bölgeden hangi gerekçelerle gittiğini anlatır mısınız?
5. Bölgenin güvenli bir yer olup olmadığı hakkında neler düşünüyorsunuz?
6. Süleymaniye Bölgesi’nin geçmişi ile bugününü kıyasladığınızda yaşanan değişimleri değerlendirir misiniz?
7. Bölgede yapılan yeniliklere yönelik düşünceleriniz nelerdir?
8. İstanbul’da yaşanan dönüşüm hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Süleymaniye Bölgesi Kafe İşletmecileri Görüşme Soruları

Görüşme Tarihi: Görüşülen Yer / Kafe Adı:

Görüşülen Kişi:

Yaş: Memleket: Yaşanılan Semt:

1. Kafeniz hangi tarihte açıldı?

2. Kafe mekânı daha önce ne olarak kullanılıyordu? / Kiracı mısınız?

3. Kafe mekânı herhangi bir restorasyon ya da tadilat geçirdi mi? Ne zaman?

4. Kafe adını nasıl seçtiniz? (hikâyesi)

5. Kafe açma hikâyenizi paylaşır mısınız?

6. Daha önce ne iş yapıyordunuz?

7. (Nostaljik ise) Kafe mekânınızda neden özellikle geçmişe atıf var? Modern bir şekilde de tasarlayabilirdiniz, öyle yerler de var buralarda...

- Kafedeki eski eşyaları nereden temin ettiniz?

8. (Modern ise) Kafe mekânınızı neden özellikle modern bir şekilde tasarladınız? Nostaljik bir şekilde de tasarlayabilirdiniz, öyle yerler de var buralarda...

Müşteri Profiline Yönelik Sorular

1. Müşterilerinizin profilini tanımlayabilir misiniz? Kafenize daha çok kimler gelir?

2. Tercih edilme nedeniniz Sizce nedir?

Süleymaniye'ye Yönelik Sorular

1. Süleymaniye Unesco'nun korunması gereken yerler listesinde. Bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?
2. Süleymaniye Bölgesi'ndeki yenileme hareketleri hakkında neler düşünüyorsunuz?
3. İstanbul ve Süleymaniye Bölgesi'nde yaşanan değişim ve dönüşümleri geçmiş ve bugün bağlamında değerlendirir misiniz?

Süleymaniye Bölgesi Kafe Müşterileri Görüşme Soruları

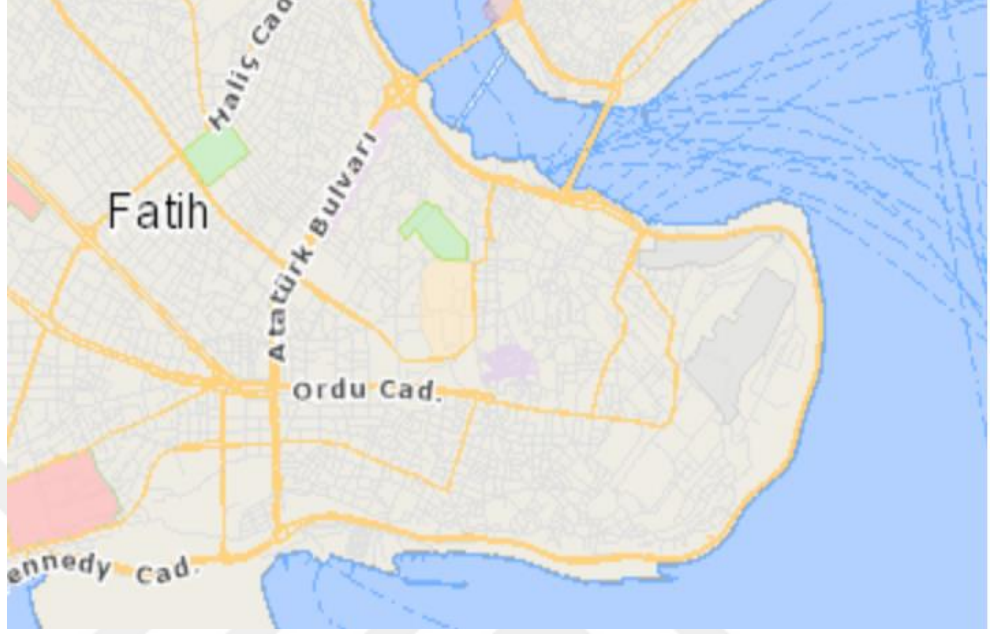
Görüşme Tarihi: Görüşülen Yer / Kafe Adı:

Görüşülen Kişi:

Yaş: Cinsiyet: Meslek:

1. Bu kafenin daimi müşterisi misiniz? / Ne kadar aralıklarla gelirsiniz?
2. Kafelerin geçmişi eski değil, yaygınlaşmasını neye bağlıyorsunuz?
3. Bu kafeyi tercih etmenizin özel bir sebebi var mıdır?
4. Süleymaniye Bölgesi'ndeki kafelere gelme gerekçeniz nedir?
5. Geçmiş hatırlatan mekânlarda otururken neler hissediyorsunuz?
6. Geçmiş düşündüğünüzde bugün de olmasını arzu ettiğiniz, özlediğiniz şeyler var mı, varsa nelerdir?
7. Değişimin çok hızlı yaşandığı bir çağdayız, genellikle eski olandan çabucak sıkılıyor, eşyalarımızı, evimizi, vs. sürekli yenilemek istiyoruz. Fakat bir yandan da eski eşyaları evimizin bir odasında saklayıp sergiliyoruz. Sizin için bunun anlamı nedir?
8. İstanbul ve Süleymaniye Bölgesi'nde yaşanan değişim ve dönüşümleri geçmiş ve bugün bağlamında değerlendirir misiniz?

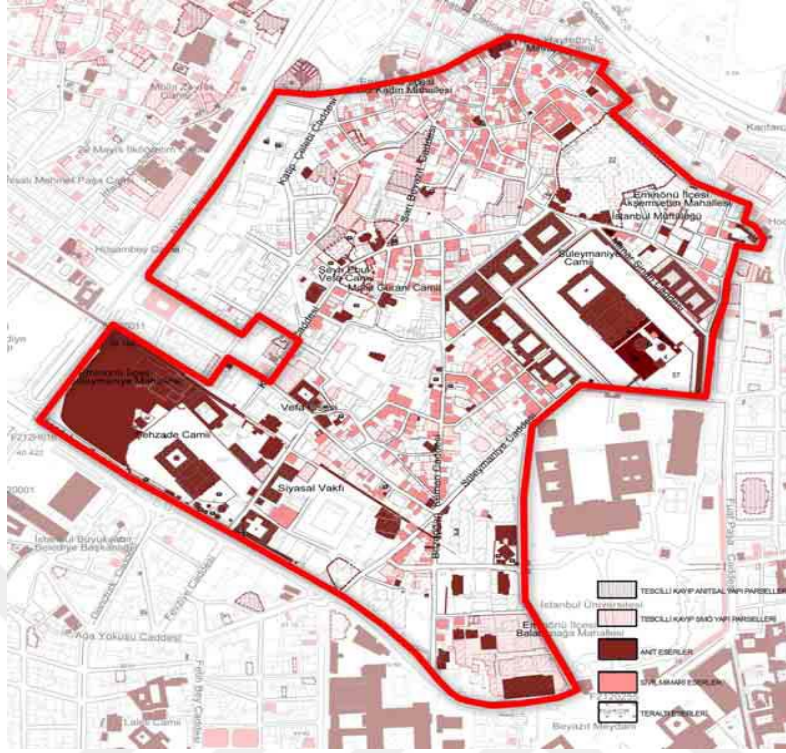
Ek 3: Haritalar

Harita 1: Tarihi Yarımada

Harita 2: Süleymaniye Bölgesi

Harita 3: Süleymaniye Camii ve Çevresi Dünya Miras Alanı'ndaki Kültür Varlıkları

Harita 4: Süleymaniye Koruma Alanı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Rukiye KAYA

Doğum Tarihi ve Yeri: 10/05/1986 Tortum

Yabancı Dil: İngilizce

E-mail: rky.kay@hotmail.com

Eğitim Bilgileri

Lise:	Eşit Ağırlık	Mehmet Akif Ersoy Lisesi	2003
Lisans:	Sosyoloji Bölümü	Dumlupınar Üniversitesi	2008
Yüksek Lisans:	Sosyoloji Bölümü	Dumlupınar Üniversitesi	2010

İş Bilgileri

2011-2016	İstanbul Üniversitesi	Arş. Gör.
2016-2017	Muş Alparslan Üniversitesi	Arş. Gör.